

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

УДК 373.5.016:33+[159.931/963]

На правах рукопису

КІЛЬДЕРОВА ЛІЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ
СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.02 - теорія та методика навчання технологій

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
Сидоренко Віктор Костянтинович,
член-кореспондент НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор

Київ - 2012

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ.....	12
1.1 Аналіз підходів до розвитку творчих здібностей учнів.....	12
1.2 Можливості використання навчальних проектів для розвитку творчих здібностей учнів старшої школи.....	29
1.3 Постановка задач дослідження.....	44
Висновки до першого розділу.....	48
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ.....	52
2.1 Педагогічні умови розвитку творчих здібностей старшокласників.....	52
2.2 Розвиток творчих здібностей учнів старшої школи на основі особистісно-орієнтованого навчання	72
2.3 Обґрунтування змісту програми «Декоративне клаптикове шиття»....	92
Висновки до другого розділу.....	112
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ.....	117
3.1 Особливості розвитку творчих здібностей старшокласників на уроках технологій з профільного навчання.....	117
3.2 Методичні засади розвитку творчих здібностей старшокласників у процесі профільного навчання (на прикладі спеціалізації «Декоративне клаптикове шиття»).....	133
3.3 Результати дослідно-експериментальної роботи.....	148
Висновки до третього розділу.....	173
ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	199

Вступ

Актуальність теми. В умовах стрімкого розвитку сучасних технологій суспільство, як ніколи, має потребу в творчих, сміливих, ініціативних людях. Це залежатиме від кількості та якості творчо розвинених спеціалістів, від їх здатності підвищити інтелектуальний потенціал нації.

Питання творчості, проблеми розвитку творчих здібностей в процесі діяльності завжди цікавили філософів, психологів, педагогів.

Розробка проблеми творчості та розвитку творчих здібностей знаходить віддзеркалення в фундаментальних працях психологів і педагогів Л.С. Виготського, І.П. Волкова, П.Я. Гальперіна, Є.І. Ігнат'єва, Б.Т. Ліхачова, О.М. Леонтьєва, Є.О. Мілеряна, В.О. Моляко, Б.М. Неменського, В.В. Рибалки, С.Л. Рубінштейна, Б.М. Теплова, А.С. Хворостова, В.Д. Шадрікова та ін. [31; 33; 34; 36; 38; 63; 62; 101; 102; 103; 107; 120; 121; 124; 125; 126; 127; 128; 132; 159; 164; 186; 188; 203; 206].

Однією з провідних тенденцій реформування загальної середньої освіти виступає гуманістична парадигма, що має на меті створення умов для прояву індивідуальних можливостей, виявлення та розвиток творчих здібностей особистості. Пріоритетним завданням загальної середньої освіти стає формування не тільки інтелекту учнів, але й духовної та емоційної сфери, творчого підходу до праці, що є умовою ефективності майбутньої професійної діяльності та соціальної адаптації випускників школи.

В сучасних умовах виникає необхідність пошуку нових підходів і методів для визначення правильної стратегії виявлення, формування та розвитку творчих здібностей людини. Зокрема, тут доцільне прогнозування розвитку сфери діяльності людини, що характеризується прикладенням її моральних, інтелектуальних, духовних та фізичних сил при різних способах поведінки на основі критичного аналізу існуючих і можливих варіантів соціально-економічної та політичної поведінки, відповідних наукових розробок і рекомендацій.

Таким чином, одним із пріоритетних завдань сучасної загальноосвітньої школи потрібно визначити формування в молоді таких якостей, як здатність сміливо і вільно мислити; забезпечення розвитку творчих здібностей та індивідуальних особливостей особистості; виховання людини, яка має високу культуру, зокрема, технологічну, ґрунтовні знання, що постійно поглиблюються та оновлюються.

Для нашого дослідження є важливою проблема розвитку творчих здібностей (М.І. Алексєєва, В.В. Серіков, І.С. Якиманська) [1; 168; 212; 213]. Питання формування індивідуальних особливостей учнів у навчанні в певній мірі вирішували педагоги і психологи, що працювали в контексті наступних напрямів: гуманістична концепція в педагогіці (Ш.О. Амонашвілі, Г.О. Бал, Є.В. Бондаревська, Г.Н. Волков) [4; 5; 13; 26; 30]; саморозвиток особистості (О.Г. Кучерявий, К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, В.І. Андрєєв, О.О. Бодалєв, В.П. Зінченко, О.М. Леонтєєв, В.М. Мясіщев, В.А. Петровський, В.М. Розін, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, Г.А. Цукерман) [2; 3; 7; 8; 23; 60; 93; 101; 131; 143; 162; 164; 186; 205]; інновації в освіті (В.І. Загвязинський, С.О. Сисоєва, О.М. Пехота, В.О. Сластьонін, В.К. Сидоренко, В.Г. Кремень, Г.К. Селевко) [57; 90; 89; 91; 146; 167; 170; 172; 140]; концепції розвиваючого навчання (В.В. Давидов, Л.В. Занков, Є.М. Кабанова-Меллер, З.І. Калмикова, С.Ф. Русова, В.В. Серіков) [46; 47; 48; 59; 68; 70; 165; 168]; зміст освіти (В.І. Загвязинський, В.В. Краєвський, В.С. Лєдньов, І.Я. Лернер, М.М. Скаткін) [58; 87; 95; 96; 105; 173; 88]; організація навчальної діяльності як процесу взаємодії (Ю.К. Бабанський, П.Я. Гальперін, І.І. Ільєсов, М.І. Махмутов, Н.Ф. Талізїна, І.Е. Унт, Г.І. Щукїна, М.С. Корольчук) [10; 12; 37; 66; 86; 116; 182; 183; 197; 210]; пізнавальний інтерес, активність, самостійність і творчість учнів (Д.Б. Богоявленська, В.С. Данюшенков, П.І. Підкасистий, Я.О. Пономарьов, Т.І. Шамова)[21; 22; 50; 145; 151; 152; 153; 206]; питання розвитку трудової школи, управління в системі освіти і розвитку професійної майстерності педагогів (І.А. Зязюн, Л.М. Мітіна, Т.І. Шамова, П.І. Підласий) [61; 122; 123;

145; 148; 206]; використання особистісно-орієнтованих технологій в освіті (В.В. Рибалка, І.Д. Бех, В.С. Данюшенков, та ін.) [19; 50; 159; 161]; особливості розробки технологій (О.М. Коберник, В.П. Беспалько, В.І. Бондар, В.В. Гузєєв та ін.) [17; 25; 44; 80; 81].

Умовою вирішення завдань гуманізації є чітка спрямованість процесу навчання школярів на формування творчого потенціалу як пріоритетної цінності вітчизняної освіти. Аналіз багатьох досліджень дозволив зробити висновок про те, що проблема розвитку творчого потенціалу розглядається в різних сферах освіти, проте існує певна сукупність суперечностей, пов'язаних з розвитком творчих здібностей методом проектів на уроках технології в загальноосвітній школі [13].

Представники багатьох наукових напрямів і шкіл, що розглядають розвиток людини, її особистісних, психологічних та інших якостей, підтверджують продуктивність протікання цього процесу в ході діяльності та спілкування, підкреслюючи при цьому, що не будь-яка діяльність має розвиваючу функцію, а та, яка відкриває потенційні можливості учня, пробуджує його творчу пізнавальну активність. Філософський та психологічний аспект проблеми представлений в роботах К.О. Абульханової-Славської, Б.Г. Ананьєва, Д.Б. Богоявленської та ін. [2; 6; 7; 21]; педагогічний аспект - у працях І.Ф. Харламова, Т.І. Шамової, Г.І. Щукіної та ін. [202; 206; 210].

Вчителі, забезпечуючи реалізацію умов розвитку творчих здібностей учнів, з одного боку, сприяють їх (учнів) розвитку, з іншого, - визначають велику вірогідність їх збереження і в подальшій діяльності вже дорослої людини (О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн, Н.Ф. Талізїна, С.П. Павх) [101; 102; 103; 139; 164; 182; 183].

У роботах Л.П. Арістової, І.Е. Унт, І.Ф. Харламова, Т.І. Шамової, Г.І. Щукіної та ін. творчі здібності розглядаються як вищий рівень творчої активності, що проявляється в творчій пізнавальній діяльності, яка, в свою

чергу, характеризується такими якостями, як оригінальність, нешаблонність, самостійність [9; 197; 202; 206; 210].

Питання про те, чи можна людину навчити творчо мислити, проявляти творчу активність і розвивати у неї здібності до творчої діяльності, остаточно не вирішене (В.В. Давидов, І.Я. Лернер, Б.М. Теплов) [46; 47; 48; 105; 186; 187; 188].

О.М. Матюшкін, Л.С. Виготський визначають сенс пізнання природи людини і мотивів для розробки методів, технологій навчання, спрямованих на розвиток творчих здібностей. Різноманітність підходів, що сприяють розвитку творчої активності учня, простежується в існуванні декількох ведучих дидактичних концепцій [33; 34; 35; 36; 113; 114; 115]:

- теорії поетапного формування розумових дій (П.Я. Гальперін, Н.Ф. Тализіна) [37; 38; 182; 183; 184];

- теорії проблемного навчання (М.І. Махмутов, І.Я. Лернер, О.М. Матюшкін, В. Оконь, А.В. Фурман) [105; 115; 116; 117; 136; 199; 200];

- теорії розвиваючого навчання (Л.С. Виготський, Л.В. Занков, В.В. Давидов) [33; 34; 46; 47; 48; 59];

- теорії оптимізації навчання (Ю.К. Бабанський) [10];

- теорії індивідуалізації навчання (Є.С. Рабунський, І.Е. Унт, Г.В. Терещук) [157; 191; 197].

Традиційна освіта має в своїй основі ключову ідею прибічників раціоналізму (Локк, Песталоцці, Кант, Герbart) і філософії емпіризму (Г. Спенсер) і доводить своє рівноправне положення в цьому питанні, слідуючи декількома шляхами [11; 141; 142]:

- визнання факту, що люди не рівні;

- при викладанні предметів йти від думки, що учень - «резервуар» для знань;

- розвиток гнучкості розуму дітей будувати на рішенні різнотипових завдань, в тому числі творчого, світоглядного плану;

- визнання за учнем його права бути суб'єктом навчання.

Співвідношення, взаємодія між природничо-математичними та гуманітарними предметами в шкільній програмі, націлене на розвиток творчих здібностей і об'єктивне сприйняття світу - залишається значущою проблемою.

Незважаючи на наявність істотних теоретичних розробок з проблеми, в теорії педагогіки існує протиріччя між науковими фактами, що стосуються розвитку творчих здібностей учня та їх недостатньо повним науковим обґрунтуванням на основі урахування індивідуальних особливостей школяра у процесі навчання.

Протиріччя в рамках педагогічної практики пов'язане з об'єктивним зростанням ролі розвитку творчих здібностей, що є важливим у реалізації в різних видах майбутньої професійної діяльності учнів і репродуктивним характером існуючого їх навчання, підготовки до життя, розрахованого на «середнього» учня.

Протиріччя, що виникли на рівні педагогічної практики, обумовлені невідповідністю між:

- 1) оптимальними психолого-педагогічними умовами для розвитку творчих здібностей кожного учня на уроках технологій та їх недостатньою розробленістю і впровадженням у навчально-виховному процесі;
- 2) необхідністю організації навчання з метою розвитку творчих здібностей учнів і недостатньою компетентністю вчителів у вирішенні цього питання;
- 3) потребою у виконанні творчих робіт школярами та їх слабкою підготовленістю до таких видів навчально-пізнавальної діяльності.

Існування протиріч в педагогічній теорії і практиці зумовили наявність проблеми дослідження, яка полягає у визначенні, обґрунтуванні й ефективній реалізації комплексу педагогічних умов виявлення, формування і розвитку творчих здібностей учнів при здійсненні індивідуального підходу в навчанні.

Реалії сучасного життя свідчать усе більш про те, що реалізація індивідуального підходу неможлива без урахування умов середовища і вікових особливостей учнів.

На основі актуальності дослідження і виділеної сукупності суперечностей була сформульована проблема дослідження, яка полягає в пошуку, виявленні й обґрунтуванні методичних засад розвитку творчих здібностей старшокласників.

У дослідженні нами введено обмеження: розробляючи методичні засади розвитку творчих здібностей школярів, ми розглядали проблему в рамках навчання учнів у старшій профільній школі.

Враховуючи актуальність і недостатню розробленість досліджуваної проблеми, а також існуючі протиріччя, було обрано тему дослідження: **«Методичні засади розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах проектно-технологічної діяльності».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, науковий напрям «Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів» (державний реєстраційний номер 0198U001733).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 8 від 01.03.2010 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (протокол № 7 від 27.09.2011 р.).

Мета і задачі дослідження. *Мета дослідження* полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методичних засад розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах проектно-технологічної діяльності.

Відповідно до визначеної мети були визначені такі *задачі дослідження*:

1. Розкрити можливості навчальних проектів для розвитку творчих здібностей учнів старшої школи у процесі навчання технології.

2. Виявити та обґрунтувати педагогічні умови, форми та методи навчальної діяльності старшокласників, з метою розвитку їх творчих здібностей на уроках технологій.

3. Розробити та експериментально перевірити методичні засади розвитку творчих здібностей старших школярів у процесі профільного навчання.

4. Розробити експериментальну навчальну програму для профільної школи, навчання в рамках якої сприятиме розвитку творчих здібностей старшокласників на уроках технологій, та здійснити її експериментальну перевірку.

Об'єкт дослідження - творча діяльність старшокласників на уроках технологій у профільній школі.

Предмет дослідження - методичні засади розвитку творчих здібностей учнів старшої школи у проектній діяльності на уроках технологій.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети були використані наступні *методи дослідження*:

теоретичні: аналіз - для вивчення й узагальнення положень психолого-педагогічної, методичної літератури, навчальних програм і навчальних планів, результатів дисертаційних досліджень, матеріалів конференцій та періодичних фахових видань з метою визначення стану та розробленості проблеми дослідження; зіставлення - для виявлення та аналізу різних поглядів учених щодо проблеми дослідження; синтез, порівняння та узагальнення - для виявлення необхідних педагогічних умов, форм та методів навчальної діяльності з метою розвитку творчих здібностей старшокласників на уроках технологій;

емпіричні: спостереження за навчальним процесом, аналіз контрольних зрізів, перевірочних робіт; анкетування - для вивчення й аналізу педагогічного досвіду, результатів практичної діяльності старших школярів;

математичної статистики - для обробки результатів наукового пошуку, визначення та динаміки розвитку творчих здібностей учнів на уроках технологій; педагогічного експерименту - для забезпечення достовірності результатів у розвитку творчих здібностей учнів старшої школи.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в наступному:

вперше виявлено педагогічні умови розвитку творчих здібностей старшокласників на уроках технологій з профільного навчання; виявлено, що творча діяльність проектного характеру з дослідницьким компонентом - оптимальний за ефективністю механізм і змістова основа процесу актуалізації розвитку творчих здібностей учнів старших класів; виявлено особливості творчої діяльності у рамках методу проектів на уроках технологій;

розроблено і теоретично обґрунтовано методичні засади розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах проектно-технологічної діяльності; зміст курсу, експериментальну програму за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття» технологічного профілю, що стало основою реалізації розроблених методичних засад;

удосконалено методика застосування особистісно-орієнтованих технологій у розвитку творчих здібностей учнів старшої школи на уроках технологій у профільному навчанні;

подальшого розвитку набули можливості застосування індивідуального підходу в процесі профільного навчання в старшій школі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів програми з технологій за профілем за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття»; розробленні й апробації методики діагностування рівня знань та провідних творчих якостей учнів, необхідних для опанування технології виконання виробів із клаптиків. Матеріали роботи можуть знайти застосування при вдосконаленні змісту і методики навчання учнів у

профільній старшій школі за технологічним напрямом. Результати дослідження можуть бути використані в розробці нових навчальних програм, посібників з декоративного клаптикового шиття, а також у подальшій розробці проблеми розвитку творчих здібностей школярів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідались на Міжнародних науково-практичних конференціях «Інноваційні технології в підготовці вчителя трудового навчання: проблеми теорії і практики» (м. Полтава, 2010 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 80-ї річниці від дня народження академіка Д.О. Тхоржевського, «Освітня галузь «Технологія»: реалії та перспективи» (м. Київ, 2010 р.), «Основні напрями реформування технологічної та професійної освіти» (м. Київ, 2011 р.), «Сучасні тенденції розвитку технологічної та професійної освіти в Україні у контексті європейської інтеграції» (м. Умань, 2011 р.), «Науково-методичні засади управління якістю освіти в університетах» (м. Київ, 2011 р.), та «Сучасні проблеми та шляхи вирішення профорієнтації молоді» (м. Херсон, 2011 р.).

Результати дослідження знайшли впровадження в загальноосвітніх школах I-III ступенів № 10 м. Умані Черкаської обл. (довідка № 09/14 від 06.10.2011 р.), Іванівській ЗОШ I-III ступенів, Чернігівського району, Чернігівської обл. (довідка № 32 від 08.04.2011 р.), спеціалізованій загальноосвітній школі I-III ступенів №329 «Логос» імені Г.Гонгадзе м. Києва (довідка № 52/22 від 22.09.2011 р.), спеціалізованій школі I-III ступенів № 102 м. Києва (довідка № 46 від 19.09.2011 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 5 публікаціях, з яких 5 - наукові статті у провідних фахових виданнях України. Кількість одноосібних публікацій - 5.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

1.1. Аналіз підходів до розвитку творчих здібностей учнів

В психолого-педагогічній літературі проблема розвитку творчих здібностей особистості посідає вагомe місце, її історія наповнена протиріччями та суперечливими думками. У всі часи вона була об'єктом підвищеної уваги мислителів і вчених (філософів, психологів, педагогів). Поняття «творчість» бере свій початок ще за часів Платона та Арістотеля [180]. У філософській літературі розуміння поняття «творчість» різнопланове. Воно розглядається як «активність», «процес», «вид діяльності», «форма діяльності» та ототожнюється з певною послідовністю інтелектуальних дій. Його багатогранність відображується в поняттях «творчий початок», «творчий розвиток», «творчі здібності», «творче мислення», «творча активність», «творче відношення», «творча діяльність», «творча праця», «творча особистість», «творча індивідуальність» та ін. У філософському розумінні (М.О. Бердяєв) феномен творчості визначається як те, що властиво живій і неживій природі, людині та суспільству і виступає як механізм продуктивного розвитку [15; 16]. Психологи (Д.Б. Богоявленська, О.М. Леонтьєв, Я.О. Пономарьов та ін.) розглядають творчість як продукт розумової діяльності, що має принципове значення для нашого дослідження, як один з найважливіших механізмів розвитку особистості [21; 102; 103; 104; 152; 153; 154].

Визначення, що даються в спеціалізованих виданнях, характеризують творчість як діяльність у створенні якісно нового, такого, чого ніколи раніше не було (за задумом і матеріальним втіленням). Це відноситься до матеріальних, духовних і культурних цінностей в галузі виробництва, науки, літератури, мистецтва тощо. В педагогічній літературі творчість або творча діяльність визначається як діяльність, що дає нові, вперше створені

оригінальні продукти, що мають соціальне значення (В.І. Андреев, В.І. Загвязинський, О.Ю. Козирєва. Ю.М. Кулюткін та ін.) [8; 57; 82; 92]. Дослідники розглядають сутність поняття творчості як через особистість, її характеристики, так і через процеси, що мають місце в творчій діяльності. Проте, більшість учених називають характерними ознаками творчості новизну, оригінальність та унікальність, і визначають творчість як діяльність, що дає початок чомусь новому, чого раніше ніколи не було. Ряд авторів (Т.Г. Браже, О.М. Матюшкін, І.Ф. Харламов) підкреслюють, що характерною рисою творчості, окрім новизни, є також і соціальна значущість результату діяльності [27; 114; 115; 202]. Визначаючи загальноприйнятне розуміння творчості І.Б. Гутчін пише: «Творчість - це цілеспрямована діяльність людини, що створює нові цінності, що мають суспільне значення... Творчість завжди містить в собі елементи новизни та неочікуваних результатів» [45, с. 9].

Підкреслюючи відмінність між розвитком природи і продуктивною діяльністю людини, І.П. Волков відмічав головну ознаку творчості людини - її цілеспрямованість, зокрема, творчість учителя визначав як «створення нових, оригінальних (унікальних) процесів навчання, які сприяють зміненню змісту програм, методів навчання, або в керівництві самостійною та творчою діяльністю учнів за навчальною програмою, направленою на створення конкретних оригінальних продуктів (виробів, літературних, художніх, музичних творів), керівництві дослідницькою діяльністю, винахідництвом та ін.» [32, с. 8-9]. В природі відбувається процес розвитку, але не творчості. Деякі автори (Я.О. Пономарьов та ін.) трактують творчість досить широко і навіть ототожнюють його з поняттям «розвиток». «Загальний критерій творчості виступає як критерій розвитку» [152, с. 73]. Творчість характеризується продуктивною діяльністю, в якій спостерігається сходження від простіших форм до складніших [152, с. 36].

Творчу діяльність неможливо уявити без репродуктивної діяльності, тому що мислення взагалі неможливе без пам'яті. Творчість є моментом

взаємозв'язку, діалектичної єдності продуктивного і репродуктивного. Виходячи із загальнометодологічного принципу розуміння розвитку як діалектичної єдності старого і нового, творчість розглядається як процес творчого перетворення [28].

В основі процесу розвитку творчості лежить уміння з елементів створювати ціле, комбінувати старе в нові поєднання. Комбінуюча діяльність уяви заснована на попередньому досвіді, його реорганізації та формуванні нових комбінацій, знань, умінь [20]. Необхідною умовою розвитку творчих здібностей особистості є її різноманітні зв'язки з культурним цілим. Розвиток індивіда поза суспільством та без діяльності неможливий. Тому формула «розвиток людини як самоціль творчості» означає наступне: а) розвиток цінної для суспільства людини та суспільства, що створює сприятливі умови для розквіту кожної індивідуальності; б) самореалізація особистості, реалізація її творчих здібностей, досягнення певних об'єктивних результатів, завдяки яким відбувається розвиток суспільства .

В.І. Андреев розглядає ряд важливих ознак, що властиві творчості як одного із видів діяльності людини: а) наявність протиріччя, проблемної ситуації або творчого завдання; б) соціальна та особистісна значущість і прогресивність, тобто вона вносить вклад до розвитку суспільства та особистості (антисоціальна діяльність, навіть в її найвинахідливішій формі - не є творчістю); в) наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) передумов, умов для творчості; г) наявність суб'єктивних (особистісних якостей - знань, умінь, позитивної мотивації, творчих здібностей особистості) передумов для творчості; д) новизна й оригінальність процесу або результату [8].

Якщо з вищеназваних ознак виключити хоча б одну, то творча діяльність або не відбудеться, або таку діяльність не можна буде назвати творчою. В.І. Андреев справедливо стверджує, що невід'ємним атрибутом в розвитку творчих здібностей слід вважати критерій розвитку індивідуальності людини, особистості, особистісної культури та суспільства

в цілому [8]. Іншими словами, істинна творчість обов'язково повинна призводити до розвитку особистості та підвищення рівня особистісної культури. Також дослідники розглядають творчість особистості в аспекті самореалізації людини-творця, прояву її вищих потенційних можливостей, вищої форми діяльності людини, як процесу досягнення результату, в якому особистість реалізує і стверджує свої потенційні сили та здібності, де вона самореалізується.

Для нашого дослідження важливим є те, що деякі автори (В.І. Андреев, Ю.М. Кулюткін та ін.) характеризують творчість як складну системну освіту, підкреслюючи взаємозв'язок її окремих елементів [8; 92]. М.О. Бердяев вважає, що творчість людини представляє «складну, нерозривну систему, що розвивається» [14; 16]. На його думку, системоутворюючими чинниками можна вважати «елемент свободи, елемент таланту і пов'язаного з ним призначенням, та елемент створеного світу, в якому і здійснюється творчий акт, де він бере свій початок і ресурси для розвитку» [16, с. 117-118]. Сучасні вітчизняні дослідники явища творчості (В.О. Моляко, В.В. Рибалка, Є.О. Мілерян) виходять з розуміння творчого процесу як складного психічного акту, зумовленого об'єктивними чинниками, що об'єднує в собі елементи образного і логічного пізнання, що синтезує аналітичний і безпосередньо чуттєвий моменти сприйняття та відтворення дійсності [121; 125; 126; 161].

Сучасні зарубіжні вчені по-різному підходять до визначення творчості або креативності. Так, наприклад, в розумінні Е. Торренса - це природний процес, що породжується сильною потребою людини в знятті напруги, що виникає в ситуації незавершеності і невизначеності. Американські вчені (Дж. Гілфорд, А. Маслоу, Е. Торренс) розглядають творчість як процес, логічний розвиток ідей та уявних образів, які перетворюють елементи реальності в щось нове [39; 112; 214]. Концепція творчості, як і деякі інші теорії, включає афектні та мотиваційні елементи, що є принципово важливим для нашого дослідження. Аналізуючи процесуальну сторону

творчості, вважають, що вирішення проблеми можна назвати творчим, якщо має місце сильна мотивація і стійкість у подоланні труднощів, а також виділяють чотири основні підходи до творчості, в залежності від того, який з чотирьох аспектів проблеми виходить на перший план: середовище, в якому здійснюється творчість; творчий продукт; творчий процес; творча особистість. Предметом протиріч між дослідниками творчості є певна невизначеність у тому, який аспект у визначенні творчості розглядати як головний. Одні вважають, що творчість слід визначати в «реалізації продукту», інші вважають, що головне в творчості - сам процес. Погляд, згідно з яким суть творчості слід розкривати через процес, найяскравіше відображений в працях Е. Торренса, який стверджує, що про творчість не можна судити тільки по об'єкту, що є результатом діяльності. Творчість являє собою «повне розгортання знань, дій і бажань». Новизна, як критерій творчості, входить майже в усі визначення і є ключовим словом [216].

Проте, уявлення про новизну у різних авторів суттєво розрізняється. Одні підкреслюють суб'єктивний характер новизни, тобто її значущість для самого суб'єкта-творця, вважаючи неважливим те, чи визнає ідею саме суспільство. Інший підхід відзначає, що новизна може характеризувати лише окремі моменти діяльності, наприклад, творчу розробку вже відомої ідеї. Третій погляд акцентує увагу на соціальній значущості новизни. Але у будь-якому випадку, саме термін «новизна» є системоутворюючим по відношенню до уявлення про творчість (Дж. Гілфорд, О.М. Матюшкін, Я.О. Пономарьов, Е. Торренс та ін.) [39; 113; 114; 151; 215].

С.О. Сисоева вважає, що творчість - «це складне комплексне явище, яке визначається соціально-психологічними та психофізіологічними передумовами. Творчість виступає як розвиваюча взаємодія її суб'єкту, яка спрямована на вирішення діалектичного протиріччя. Для творчості необхідні об'єктивні (соціальні й матеріальні) і суб'єктивні (знання, уміння, розвинуті творчі можливості) умови» [172, с. 49].

Неможливо створити нове взагалі без зв'язку відносно до чогось. Нове може бути новим тільки порівняно зі старим, із стереотипом. Новизна, як критерій аналізу креативності, може мати відношення як до оцінки результату творчої діяльності, так і до вимірювання ступеню креативності, як виду творчої активності, як процесу.

Більшість авторів говорять про творчість, як засіб подолання стереотипів, шаблонів. Як відмічає В.С. Юркевич, ідея подолання стереотипів відноситься не лише до визначень, але й практично до всіх методів виявлення креативності, заснованих на аналізі результатів творчої діяльності [67]. У багатьох визначеннях креативність протиставляється творчості, підкреслюється саме те, що привнесло оригінального, незвичайного, з погляду на проблему. Сьогодні, поняття «креативність» за змістом, в кінцевому розумінні, однозначним чином не визначене, тому що занадто суперечливі результати даних численних досліджень.

Загальною проблемою для всіх напрямів дослідження явища творчості є виявлення етапів (актів, стадій, ступенів, фаз, моментів і тому подібне) творчої діяльності та їх класифікація. У філософській, психолого-педагогічній науках вже на першому етапі розвитку психології творчості даній проблемі приділялася підвищена увага. М.О. Бердяєв виділив три стадії стосовно художньої творчості: 1) праця, 2) несвідома робота, 3) натхнення. А також запропонував процес роботи винахідника розділяти на акти: 1) бажання, 2) знання, 3) уміння [16].

Перший акт (інтуїція та бажання, виникнення задуму) починається з інтуїтивного проблиску, нової ідеї та закінчується з'ясуванням її доцільності самим винахідником. Тут зрозуміло, що доки ідея гіпотетична, існує вірогідність принципу винаходу (у науковій творчості - це гіпотеза, в художній - задум).

Другий акт (знання та міркування, вироблення схеми або плану). Механізм цього акту полягає у впровадженні дослідження, як в думках, так і в практичній діяльності.

Третій акт (уміння конструктивного виконання винаходу) не потребує творчості. У першому акті винахід передбачається, в другому - доводиться, в третьому - здійснюється. Перший акт дає задум, другий - план, третій - реалізацію (дію). Для нас є важливим, що М.О. Бердяєв ставить на перше місце проблему інтересу, пов'язуючи з нею всі специфічні здібності творчої особистості.

В.С. Ледньов [95], досліджуючи проблему наукової творчості, вважав, що такий процес складається, принаймні, з трьох елементів: 1) накопичення фактів, 2) виникнення ідеї у фантазії, 3) перевірки та розвитку ідеї. Аналізуючи діяльність видатних людей, відмічає якості (на наш погляд, їх можна назвати також і структурними компонентами, і фазами), що сприяють творчості. Це: 1) інтерес до обраної діяльності, 2) напружена праця, 3) натхнення, інтуїція. А також виділяє універсальні фази творчої діяльності - виникнення ідеї, певної проблемної ситуації, вибір плану, цілеспрямованість пошуків і відбір найкращих з можливих рішень. Аналогічні стадії виділялися і зарубіжними авторами.

Так, наприклад, Е. Торренс виділив чотири кроки творчого процесу [214]: підготовка, інкубація, осяяння, перегляд. Цей підхід виявився найбільш універсальним, його розвивали надалі багато авторів. Е. Торренс вказує, що цей процес, практично, лежить в основі будь-якого існуючого методу систематичного навчання творчому мисленню [216].

В науковій літературі, залежно від об'єкту, виділяються основні типи творчості: матеріально-технічна, духовно-теоретична, соціально-організаційна, педагогічна, художня та ін. Творчість пронизує різні види праці, різні види діяльності, забезпечуючи їх нову, вищу якість. С.О. Сисоєва[172] слушно зауважила, що творчість - це якісна характеристика будь-якої діяльності.

Враховуючи деякі розбіжності і, навіть, протиріччя, в трактуванні феномену творчості різними авторами, потрібно мати на увазі, що це має, в деякій мірі, умовний характер. Творчість тут розуміється як деяка структурна

цілісність, елементи якої взаємопов'язані та взаємозалежні. Структурними компонентами творчості являються: процес, продукт, особистість, середовище. Творчість представлена у вигляді процесу, що здійснюється за певних обставин в певних умовах (середовищі) суб'єктом творчості (особистістю). Результатом творчості є продукт (матеріальний або ідеальний), яким може бути і сама особистість. Найбільш складною і найменш розробленою в сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі є процесуальна сторона творчості. Чим і пояснюється намагання детальніше представити поняття «процес» в пропонованій послідовності. Творчий процес в сучасних дослідженнях трактується як вищий процес розумової діяльності [7].

Як показує досвід численних розробок ряду науковців, особистість є не тільки об'єктом і продуктом суспільних відносин, але й активним учасником «процесу», суб'єктом, від якого, в результаті, залежить розвиток та зміна суспільних умов. Перетворення особистості в суб'єкт діяльності відбувається за певних психологічних передумов, які коротко можна представити як розвиток самостійності, свідомості та творчих здібностей.

Творчі здібності означають, що особистість може змінювати природні та суспільні умови, що задаються суспільними потребами та особистими цілями, і, тим самим, створювати нові умови. Такі здібності розвиваються вже в дитячому віці. Але ступінь їх розвитку та характер творчої діяльності суттєво залежать від суспільних відносин, що складаються певним чином.

Філософське осмислення природи здібностей людини вперше було викладено в працях Платона, Арістотеля, Ібн-Сіні, Фарабі, Спінози та ін. [64]. Сьогодні вони представляють собою одну з основоутворюючих тем філософських визначень даної проблематики.

Психологічне вивчення здібностей і таланту висвітлено в працях Б.Г. Ананьєва, Д.Б. Богоявленської, А.В. Брушлінського, Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна та ін. [6; 21; 28; 33; 36; 38]. Учених цікавила сутність

здібностей, їх обумовленість спадковими факторами та історією життя особистості, а також проблеми загальних та спеціальних здібностей.

Фундаментальною проблемою у вивченні здібностей є їх природа та походження. Відомі дві точки філософського бачення. Одна з них характеризує здібності як вроджені утворення, спадковості, що даються людині в готовому вигляді від народження. Друга - виходить з тези про повну залежність здібностей людини від зовнішніх умов її життя, середовища, і стверджує, що, організовуючи відповідним чином діяльність людини, можна досягти найвищого рівня розвитку будь-яких здібностей [16; 64; 94; 158].

В психології проблемі розвитку здібностей присвячені роботи С.Л. Рубінштейна, В.Д. Шадрікова, К.К. Платонова, Б.М. Теплова, Н.С. Лейтеса, З.І. Калмикової, В.М. Дружиніна, Л.С. Виготського та ін.[33; 36; 52; 65; 70; 99; 100; 97; 150; 149; 164; 187; 188; 206]. Їх теоретичні дослідження перш за все мали відношення до визначення сутності змісту поняття здібностей, їх соціальної обумовленості, виявлення та розвитку в конкретних видах діяльності. Проблема розвитку здібностей - одна із самих актуальних проблем у вихованні та навчанні. Вона хвилює батьків, вчителів і самих учнів.

Психологічна наука визначає, що здібності - це індивідуально-психологічні особливості особистості, що являються умовами успішного виконання певного виду діяльності. Розрізняють загальні та спеціальні здібності. Загальні здібності - це властивості розуму, які лежать в основі різноманітних спеціальних здібностей. В зв'язку із цим актуальна задача виявлення та розвитку загальних розумових здібностей учнів, що виявляються у відповідності до тих видів діяльності, в яких вони проявляються (технічні, художні, музичні, творчі та ін.). В психологічних дослідженнях виявлені компоненти, що складають структуру спеціальних здібностей. Наприклад, у фізико-математичних науках розрізняють здібності до формалізованого сприйняття математичного матеріалу та математичного

узагальнення, синтезу, аналізу, раціонального вирішення задач, тощо. Це дозволило формувати педагогічні рекомендації в даній галузі, що направлені на підвищення ефективності формування здібностей учнів.

Проте, визнаючи вирішальну роль діяльності та виховання в розвитку здібностей, неправомірно недооцінювати їх природної основи: ефективним може бути лише те виховання, яке враховує своєрідність природних особливостей людини та її обдарованість.

Характеристика природної основи здібностей включає в себе вікові передумови їх розвитку. В психології розроблена проблема сензитивних періодів - вікових етапів, протягом яких виникають оптимальні умови для розвитку певних психічних якостей та здібностей. Обґрунтована ідея про неповторність кожного вікового періоду в розвитку здібностей: Н.С. Лейтес [98; 99; 100] зробив припущення, що суміщення позитивних якостей різних періодів вікового розвитку є сприятливою умовою для загального підвищення природних можливостей дитини. З цього виходить, що високий ступінь обдарованості деяких дітей - результат групування передумов розвитку здібностей двох або декількох вікових періодів. Оптимальне використання можливостей кожного сензитивного періоду - актуальна практична задача для педагогів та батьків.

Значущим для виховання та розвитку здібностей особистості є формування індивідуального стилю діяльності. Наукові основи його дослідження закладені в роботах П.Я. Гальперіна, Є.О. Клімова, Б.М. Теплова, Д.Б. Ельконіна [38; 79; 186; 187; 189; 211] та ін. В основі даного підходу є теза про те, що успіх в діяльності може бути досягнутий різними психологічними шляхами. Це означає, зокрема, що передумовами успіху можуть бути різні здібності або різні компоненти одних здібностей.

Звідси виходить, що розвиток творчих здібностей суттєво залежить від того, наскільки вдається сформувати в учня свій особливий індивідуальний стиль діяльності, оптимальний саме для нього, що компенсує його природні недоліки та максимально використовує його переваги.

В психологічних дослідженнях розглянутий взаємозв'язок понять «здібності» та «нахили»; нахили характеризуються як вибіркова направленість на певний вид діяльності, що стало потребою людини, де можуть проявлятися та розвиватися здібності особистості.

В психолого-педагогічних дослідженнях також виявлено, що здібності не завжди зумовлені, або дані людині природою в готовому вигляді. В той же час, не можна заперечувати ролі природних передумов в їх розвитку. Л.С. Виготський [34; 35] вважає, що природні особливості є однією з внутрішніх умов формування здібностей, але це ще не здібності, а лише їх анатомо-фізіологічні передумови. Необхідно це враховувати, створювати оптимальні умови для їх виявлення, формування та розвитку. Потрібно підкреслити, що в даному контексті розуміється як основна задача - саме якісний аналіз здібностей. Один із перших дослідників цієї проблеми, Б.М. Теплов визначає, що одні люди більше обдаровані, а інші - менше [187]. Важливо те, що різні люди мають різну обдарованість і різні здібності, різні не в кількісному, а в якісному відношенні. Якісні відмінності обдарованості індивідуальності виявляються не лише в тому, що одна людина має технічну, а інша - музичну обдарованість. Якісні відмінності обдарованості виявляються в тому, що навіть одна і та сама обдарованість у різних людей якісно різна.

Аналіз такого роду якісних відмінностей і складає перше завдання психології обдарованості.

Тут підходимо до важливого для педагогічної практики питання: чи проявляється у людини, зокрема, ізольована здатність, або чи має вона задатки різних здібностей? Дослідники виявили, що високий рівень загальних здібностей багато в чому обумовлює успішність виконання людиною різноманітних видів діяльності. Людина, як правило, має передумови успішного виконання не одного, а багатьох видів діяльності, тобто володіє передумовами багатьох здібностей. Вона від природи наділена загальними здібностями. Будь-яка діяльність освоюється на основі загальних

здібностей, які розвиваються в цій діяльності. Принциповим моментом є оперативний характер розвитку здібностей, який мало досліджений, що характеризується своїм пристосуванням властивостей особистості до вимог діяльності (так само, як і зворотній процес). Здібності розкриваються передусім тоді, коли є свобода діяльності, свобода у виборі виду діяльності, свобода у формах її реалізації, в можливості творчості [79].

Для творчості потрібно підключення тих типів мислення, які продукують нові оригінальні ідеї, альтернативні результати логічного ходу міркувань. Дивергентне (що має декілька напрямів) мислення (термін ввів американський психолог Дж. Гілфорд [39]) спрямоване на можливе отримання цілої низки умовно «правильних» відповідей. В протилежність йому конвергентне (що має один напрям) мислення націлене на єдину правильну відповідь. Характеристика дивергентного мислення включає чотири основні властивості: рухливість (легкість) думки - кількість ідей за одиницю часу (важлива саме кількість, а не якість ідей); гнучкість думки - здатність спонтанно переключатися з одного способу вирішення проблеми на іншій, поки не буде знайдено оптимальне рішення; оригінальність - здатність генерувати нові ідеї, що якісно відрізняються від загальноприйнятих, вже відомих ідей; точність (завершеність або розробленість) - здатність удосконалювати, надавати завершеного вигляду своєму творчому продукту.

Творче мислення дає можливість людині ефективніше використовувати потенціал свого мислення, відкриває простір для уяви, фантазії та пошуку нових ідей. Латеральне мислення відрізняється своєю продуктивністю (створює багато ідей та думок, незалежно від їх правильності) на відміну від логічного мислення, яке шукає один шлях, виключаючи усі інші. (Дивергентне мислення - позапроблемне, латеральне - навколопроблемне). На думку Дж. Гілфорда [39], логічне мислення складає лише половину розумових здібностей людини. Іншу половину складає латеральне мислення.

Як і будь-який процес, що містить цілепокладання, творчий процес проходить ряд етапів. На нашу думку, вдала вищезгадана класифікація,

запропонована Е. Торренсом (чотири кроки (етапи) творчості): підготовка, інкубація, осяяння, перегляд. Етап підготовки має на меті збір даних (з історії питання, фактологічний матеріал, ілюстративний матеріал та ін.); інкубація - це процес осмислення інформації; осяяння - раптова, несподівана здогадка, детермінована попередніми етапами, на основі якої висувається гіпотеза; останній в цьому переліку етап доречно буде позначити як оцінку, що включає розвиток ідеї, перегляд і повторну перевірку результатів [214].

Як вважає І.Я. Лернер [105], творчість дитини і творчість ученого ідентичні за напруженістю, труднощами та процедурами (відмінність в масштабах проблем, ступеню самостійності, проходження окремих етапів творчого процесу). Мислення і творчість нерозривно пов'язані між собою. Об'єктивно існують якісно різні рівні продуктивності мислення.

Д.Б. Богоявленською виділені наступні рівні (типи) творчості: продуктивний, евристичний, креативний, де проявляються творчі здібності, прояви індивідуальності та творчої активності особистості, що відрізняються за об'ємом, кількісно-якісним характером результатів [21; 76].

На продуктивному рівні діяльність може характеризуватися продуктивним характером, але визначається завдяки дії якого-небудь зовнішнього стимулу (безініціативна діяльність). Вищі прояви на цьому рівні відображають високий показник розвитку розумових здібностей і тотожні поняттям «загальна обдарованість» або «інтелект». На евристичному рівні діяльність має творчий характер. За наявності досить надійного способу вирішення поставленої задачі, суб'єкт творчості продовжує аналізувати склад, структуру предмету, або об'єкту своєї діяльності, зіставляє між собою окремі завдання, що призводить його до відкриття нових оригінальних, більш вдалих способів вирішення окремих складних питань. Кожна знайдена закономірність переживається як відкриття, творчий винахід (Д.Б. Богоявленська) [21]. В той же час, вона оцінюється тільки як «свій» новий спосіб вирішення поставленої задачі.

Креативний рівень діяльності характеризується тим, що самостійно знайдена емпірична закономірність не використовується як спосіб прийняття рішення, а виступає новою проблемою. Тут вперше використовується справжнє цілепокладання. Результат діяльності, відповідно більш вагомий, аніж початкова мета. Таким чином, творчість у загальному розумінні, починається там, де перестає бути тільки відповіддю, або тільки вирішенням поставленої задачі. Вища форма творчості проявляється в здатності до виходу за межі заданого, або відомого, в здатності до продовження пізнання за рамками потрібного, тобто в продуктивній діяльності, що «ситуативно» не стимулює до певного визначеного результату [21].

Навчальна діяльність, зазвичай, не вимагає найвищого рівня самостійності і творчості, характерного для діяльності того, хто робить наукове або художнє відкриття. Учень повинен відкривати для себе вже відомі іншим знання. Інакше, засвоєння інформації буде дуже поверхневим і формальним.

Виключенням тут є навчальна творча діяльність, цілепокладання якої полягає в освоєнні «досвіду творчої діяльності» [106]. Етапи творчого процесу і рівні творчої активності взаємопов'язані. Рівень успішності проходження етапів продуктивної діяльності безпосередньо залежить від рівня розвитку творчих здібностей особистості. І, навпаки, в проходженні етапів творчого процесу, в творчій діяльності, проявляються та одночасно розвиваються творчі можливості людини. Тим самим створюються передумови для переходу на вищий рівень творчості. Хоча більшість авторів розглядають творчість як процес, але саме наявність продукту і його характеристики визначаються як характерні ознаки творчості. Продукт творчості може мати матеріальний або ідеальний характер. У більшості визначень творчості основними характеристиками продукту являються новизна і оригінальність. Також творчість визначається як процес, який призводить до унікальних і нових рішень, ідей, положень, художніх форм, теорій або продуктів [56].

В процесі навчальної діяльності, учні створюють суб'єктивно нове, але, в той же час, і соціально значуще для суспільства, оскільки при цьому виявляються індивідуальні особливості та розвивається особистість. Успіх творчої діяльності багато в чому залежить від середовища, тобто умов, в яких здійснюється творчий процес.

Креативність не є об'єктивно існуючим явищем. Те, що розуміється під креативністю, є процесом взаємодії особистості та оточення, в якому особистість живе і працює. Один і той же продукт може бути визнаним в якийсь певний час або у визначеному місці, і не отримати визнання або взагалі залишитися непоміченим за інших обставин. Важливими, а іноді, й вирішальними в успішності творчого процесу, є такі організаційно-методичні чинники, як установка на творчість, заохочення творчих досягнень, створення позитивного психоемоційного фону діяльності та ін. Особливо це відноситься до творчої діяльності.

Закономірно постає питання: якою особистістю потрібно бути, щоб досягти успіху в творчості? Розглянемо коло питань, пов'язаних з особистістю як суб'єктом творчості. Причому, не тільки творчості як процесу, а суб'єктом навчально-творчої діяльності з урахуванням її специфіки, яка полягає в тому, що в навчально-творчій діяльності особистість розглядається і як суб'єкт і як результат зміни в перетворювальній діяльності. Одна з найважливіших ознак навчально-творчої діяльності - це отримання в результаті її здійснення таких «новоутворень» особистості, як знання, уміння, творчі здібності.

Основним стимулом для творчої особистості є задоволення, яке вона отримує у процесі творчості та незгасаюча потреба в ньому. На думку багатьох учених (Дж. Гілфорд, Е. Торренс, Д.Б. Богоявленська, О.М. Матюшкін, Я.О. Пономарьов та ін.) [21; 22; 39; 113; 114; 151; 152; 216], для формування особистості особливе значення має творча діяльність. Вважається, що людина думає, що завдяки своїм ідеям, вона створює оригінальний продукт, але, насправді, вони створюють її. Це діалектична

єдність, яка багато в чому визначає творчість як найважливіший чинник розвитку особистості.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що для творчості характерні такі ознаки, як новизна (ключова ознака), уміння діяти самостійно та оригінально, поєднання і перетворення знань та вмінь, подолання стереотипів та ін. Системоутворюючою ознакою творчості є мотиваційні характеристики особистості. Більшістю авторів творчість розглядається не лише як результат, але і як процес, що внутрішньо пов'язаний і детермінований в усіх ланках. Істинна творчість повинна неминуче призводити до розвитку особистості. Критерій розвитку особистості, культури і суспільства в цілому є невід'ємним атрибутом творчості.

Представлене вище висвітлення точок зору поняття творчості показує, що на сьогоднішній день немає єдності в поглядах на визначення сутнісної характеристики, на виділення основних ознак творчості. Такий стан речей значною мірою пояснюється глобальністю і складністю проблеми, що вимагає комплексного дослідження. Розробка різних аспектів проблеми творчості необхідна, вона продиктована самим життям.

Ю.К. Бабанським, О.М. Матюшкіним та ін. встановлено, що ефективним засобом розвитку творчих здібностей є створення проблемних ситуацій в навчанні, діалогічна форма викладу навчального матеріалу [10; 12; 115].

Б.Г. Ананьєвим обґрунтовано зв'язок ліній розвитку працездатності та обдарованості, що відкриває можливості для виявлення, розкриття та реалізації внутрішніх ресурсів особистості [6; 7].

Особистісно-орієнтований, індивідуальний підхід у розвитку творчих здібностей особистості передбачає, що найбільш ефективним засобом розвитку творчих здібностей у школярів визначається опосередкована дія на особистість, формування її певної структури.

В структуру шляхів та умов для розвитку творчих здібностей учнів можна включити наукові знання, що відповідають за своїм змістом завданням розвитку особистості та сприяють формуванню пізнавальних сил і виявленню здібностей. Такі властивості особистості мають велике значення у процесі виконання певної діяльності, що оцінюється відповідно до вимог, що ставляться до різних її видів (навчальної, дослідницької, творчої, художньої, трудової та ін.).

Розумові здібності дітей можна визначати, як здатність людини сприймати певним чином навколишній світ і проявляти допитливість, інтерес до пізнання реальної дійсності. Джерелом пізнавальної діяльності людини є практика, тобто практична діяльність людини в її суспільно-педагогічному розвитку [135].

Оволодіння учнями основами творчого стилю мислення не звільняє їх, зрозуміло, від оволодіння тими певними розумовими та практичними вміннями і навичками, що потрібні для забезпечення систематичної пізнавальної діяльності, якою керують самі школярі. Йдеться про те, що залучення учнів до творчої діяльності забезпечує широкий інтелектуальний фон, на якому може розгортатися процес самоосвіти та виявлятися здатність школярів до творчості, що є передумовою розвитку творчих здібностей особистості.

Аналіз ряду функцій творчого стилю мислення показує необхідність цілеспрямованого формування його в учнів. Ці функції по відношенню до формування творчого стилю мислення виявляються у наступному:

1. Навчальна функція полягає в оволодінні учнями методологічними принципами, знаннями характеристик творчого стилю мислення, вмінням свідомо керуватися його основними принципами в навчально-пізнавальній діяльності.

2. Розвивальна функція полягає у розвитку активності учня та його творчих здібностей, у формуванні діалектичного мислення.

3. Виховна функція полягає у становленні відношення учнів до наукового стилю мислення, як до пізнавальної цінності, системи норм, засобу раціональної організації та побудови навчально-пізнавальної діяльності; як до передумови самоосвіти й високоінтелектуальної праці.

Таким чином, виходячи з усього вищевикладеного, ми зробили наступні висновки:

1. Творчі здібності учнів мають свою теоретичну основу в сфері складної динамічної взаємодії загальних здібностей, мотивації діяльності, розумових здібностей та типів мислення в контексті цілісного інтелектуального розвитку особистості.

2. Виникає концептуальна можливість цілеспрямованого розвитку творчих здібностей учнів, коли створюються певні організаційно-педагогічні умови.

1.2. Можливості використання навчальних проектів для розвитку творчих здібностей учнів старшої школи

Навчання основам проектування не є принципово новою справою для вчителів технологій. Воно здійснювалося і раніше, можливо, іноді нецілеспрямовано, без акцентування уваги учнів на цьому процесі. При виготовленні різних об'єктів на уроках трудового навчання доводилося кожного разу вирішувати ряд конструкторсько-технологічних завдань. Нині виникла необхідність систематизувати проектну діяльність, оскільки робота за програмою «Технології» націлена на включення учнів в процес проектування.

В.Д. Симоненко вважає, що цілеспрямована проектна діяльність має прямим і головним результатом зміну самого суб'єкта, оскільки сприяє розвитку його творчих здібностей [171].

Окрім того, проектування спрямоване на психофізіологічний, моральний та інтелектуальний розвиток школярів, активізацію їх задатків і здібностей, на включення в успішну трудову діяльність, на задоволення

навчально-пізнавальних потреб, створює умови для творчого самовираження та самовизначення, а також творчої діяльності.

Проектна діяльність нами розглядається як специфічна інтелектуально-практична діяльність, яка активізує пізнавальний інтерес школярів, сприяє використанню знань на практиці. Результатом цієї діяльності являються продукти, що мають суб'єктивну, а іноді, й об'єктивну новизну [74].

Основним методом в навчанні проектній діяльності є метод проектів, що складає основу програми «Технології», який дозволяє якісно опанувати навчальний матеріал в змісті тем і розділів програми, перевірити рівень засвоєння учнями навчального матеріалу, сприяє їх творчому розвитку. Це метод гуманістичної педагогіки, що дозволяє розвивати і прогнозувати здібності учнів, надає можливість школярам наблизитися до пошуку способів вирішення життєвих проблем, учить приймати відповідальні рішення, сприяє інтелектуальному та творчому зростанню, зрештою, професійному самовизначенню [207].

Виконання проектів - ефективне застосування проблемного методу. Тут найяскравіше простежується індивідуалізація навчання за широкою диференціації завдань, що сприяє виявленню задатків учнів та їх творчому розвитку.

Метод проектів визначається як форма організації навчання, при якій учні отримують знання та вміння в процесі планування і виконання практичних завдань - проектів [56].

Точніше, на нашу думку, дає визначення методу проектів Г.К. Селевко. Він вважає, що метод проектів - це комплексний навчальний метод, метод розвиваючого навчання, який дозволяє індивідуалізувати навчальний процес, дає можливість дитині виявити самостійність в плануванні, організації та контролі своєї діяльності [167].

Сьогодні, коли методологічні основи викладання технологій знаходяться в процесі формування і становлення, особливо важливе

теоретичне переосмислення зарубіжного і вітчизняного досвіду підготовки учнів до проектно-технологічної, а згодом, і до трудової діяльності.

Безперечно цінність представляє історичний аналіз методів трудового навчання, в першу чергу, методу проектів. З причини обмеженості об'єму цього дослідження ми приведемо короткий огляд історії виникнення цього методу. Детальніше історія питання викладена в роботах Г.К. Селевко, В.Д. Симоненко, Ю.Л. Хотунцева та ін. [167; 171; 204].

Вважається, що метод проектів, або як його ще називали «метод проблем», виник у другій половині XIX століття в сільськогосподарських школах США на основі концепції прагматичної педагогіки Д. Дьюї, що означало «навчання за допомогою роботи». Д. Дьюї критикував школу за її абстрактність та, практично, «відрив» від життя. Він розробив свою теорію навчання, в якій навчальний план був замінений ігровою і трудовою діяльністю [55].

Замість того, щоб примушувати дітей вчитися, включаючи тиск через зовнішню мотивацію, Д. Дьюї запропонував навчання дитини на основі її особистісного досвіду, через розвиток активності, пробудження інтересу як мотиву навчання, формування окремих умінь і навичок для досягнення вищих цілей, таких, що мають для учнів життєво важливе значення [55].

Американський психолог і педагог розвиває далі ідею навчання через організацію «цільових актів», на основі інтересу та самостійності мислення. Він охарактеризував метод проектів як метод планування доцільної, цілеспрямованої діяльності у зв'язку з вирішенням будь-якого навчального завдання в реальних життєвих умовах. Його називають родоначальником методу проектів .

У школі, де використовувалися ідеї Дж. Дьюї, учні проектували те, що вважали для себе цікавим або необхідним, обирали для себе роботу, вид діяльності, що їм подобався. Особлива увага приділялася вибору виду діяльності, яка охоплювала різні сторони життя, а навчальні предмети підкорялися обраному виду діяльності. У роботах Д. Дьюї описано ряд

проектів на різні теми, що вказують на етапи, які проходить учень при виконанні проектів: вибір, планування, власне, виконання, обговорення проекту.

На початку ХХ століття метод проектів зацікавив педагогів, що не могли бути осторонь даної проблематики [190]. Так у 1910-х роках американський професор Е. Колінгс запропонував першу у світі класифікацію навчальних проектів, розподіливши їх на чотири групи: проекти у вигляді гри, екскурсійні проекти, проекти-розповіді, конструктивні проекти [190, с. 7]. У 1918 р. послідовник і прибічник Дж. Дьюї, професор педагогіки учительського коледжу при Колумбійському університеті В. Кілпатрик пояснював суть методу проектів так: «Уявіть собі дівчину, яка пошила сукню. Якщо вона вклала душу у свою роботу, працювала охоче, з любов'ю, самостійно зробила викрійку й вигадала фасон сукні, самостійно її пошила, то це і є зразок типового проекту, в самому педагогічному розумінні цього слова» [190, с. 6].

Цей метод спочатку використовувався в дослідно-експериментальних, а потім і в загальноосвітніх школах і був визначений, як єдиний засіб перетворення школи навчання в школу життя. Лабораторно-бригадний метод замінив класно-урочну систему. Учні отримували знання лише у зв'язку з виконанням проектів, теми яких почали набувати певного означеного характеру («Боротьба за колективізацію», «Допоможемо ліквідувати неписьменність» і так далі) що, в подальшому, політизувався.

Проте, в результаті універсалізації цього методу, пригнічення ролі загальної освіти, різко знизився рівень загальноосвітньої підготовки школярів. Через що, в 1931 році, постановою ЦК ВКП(б) навчання за методом проектів було засуджене, і надалі в практиці вітчизняної школи не застосовувалося.

Таким чином, перша спроба впровадження методу проектів в шкільну практику виявилася невдалою. На жаль, були забуті і багато цінних педагогічних знахідок.

Відомий український педагог Григорій Ващенко, досліджуючи метод проектів, зазначив, що він є одним з активних методів навчання, однак у радянському експерименті були допущені суттєві недоліки, яких не можна повторювати сучасній школі [81, с. 30].

Система технологічної підготовки поширена в країнах Західної Європи. Так, у Великобританії з 1976 р. в навчальний план було введено предмет «Ремесло, дизайн, технологія», а з 1988 р. обов'язковий для всіх учнів (молодшого, середнього та старшого шкільного віку) предмет «Технологія», в основі якого полягає процес дизайну або проектний метод, що розвиває творчі здібності учнів. Виникла необхідність у навчанні взаємодії людини з технологічним середовищем в цілому. «Технології» повинні навчити дитину функціональним методам знання, які потрібні в будь-якій діяльності, тобто навчити її алгоритму перетворювальної діяльності.

У Франції навчання з «Технології» будується на основі виконання технічних проектів, які повинні задовольняти вимоги відповідності щодо реальних сфер практичної діяльності людини. Основу вивчення складають механіка, електроніка, інформатика, економіка. У Німеччині метод проектів має вікову історію і розглядається не як альтернатива, а швидше як доповнення класно-урочної системи. У США і в деяких інших країнах в школах використовуються прийоми, аналогічні методу проектів.

Вивчення та використання досвіду впровадження методу проектів створює передумови для подальшого вдосконалення й оптимізації процесу навчання шляхом розширення можливостей та органічного взаємозв'язку проектування з іншими методами, що широко використовуються в освітній галузі «Технологія».

Зміст і функції проектування, методика виконання проектів відображені в роботах П.С. Лернера, В.К. Сидоренко, В.Д. Симоненко, О.С. Тихонова, Ю.Л. Хотунцева, О.М. Коберника, А.І. Терещука, С.М. Дятленко, О.М. Торубари, С.І. Богданової [80; 81; 106; 169; 185; 190;

192; 194; 204] та ін. Але у зв'язку з проблемами, що виникають в ході виконання проектів, впровадження цього методу вимагає подальших досліджень та уточнень.

Протягом всього періоду навчання кожен учень повинен виконувати щорічно не менше одного проекту індивідуально або в творчому колективі. В літературі зустрічаються різні формулювання поняття «проект». Розглянемо деякі з них.

В.С. Капустін вважає, що проект - це творче завдання інтелектуально-практичного характеру [72]. З точки зору В.Д. Симоненко - творчий проект - це навчально-трудова завдання, що активізує діяльність учнів, в результаті якої ними створюється продукт, що характеризується суб'єктивною, а іноді, і об'єктивною новизною [171]. О.С. Тихонов вважає, що під навчальним творчим проектом слід розуміти самостійно розроблений і виготовлений виріб (від ідеї до її втілення), що має суб'єктивну або об'єктивну новизну, виконаний під контролем і консультуванням учителя [192].

На нашу думку, ці визначення не зовсім повно і точно відображають сутність поняття «учнівський проект». Ми пропонуємо наступне формулювання: учнівський проект - це завдання дослідницького творчого характеру, що відповідає інтересам і можливостям учнів, виконане ними самостійно, але під керівництвом учителя і що має в результаті соціально значущу, завершену роботу.

Мета проектів - сприяти розвитку творчої, активно діючої особистості, формуванню системи інтелектуальних і загальнотрудових знань та вмінь учнів що, в результаті, будуть реалізовані в конкурентоспроможні споживчі товари та послуги.

Завдання, що вирішуються при виконанні проектів:

- закріплення наявних і пошук необхідних різних знань з основ наук, умінь, способів дії та практичне їх використання при виготовленні певного об'єкту;

- планування не лише кінцевого результату, але й послідовності дій з наступним оформленням в письмовому звіті;
- уміння співвіднести майбутню роботу зі своїми можливостями, витратами часу, економічними, екологічними чинниками, тобто зіставити готовий виріб з тими витратами, які потрібні для його виготовлення, представити, яку роботу потрібно виконати, щоб з'явився готовий виріб;
- самостійно знаходити і використовувати потрібну інформацію, користуючись різними джерелами;
- уміння виражати свої ідеї і задуми у вигляді ескізів, схем, креслень, технічних малюнків, викрійок; виконувати різні розрахунки;
- критично оцінювати як свою, так і чужу роботу, конструктивно вирішувати проблеми, що виникають в процесі виконання складних дій, самостійно робити вибір, вносити необхідні зміни та доповнення;
- розширення уявлення про професійну проектну діяльність;
- уміння публічно виступати, переконливо доводити та відстоювати свої ідеї та рішення;
- засвоєння алгоритму проектування;
- усвідомлення моральної цінності праці, її значущості як для суспільства, так і для самореалізації особистості.

Інтегруючий характер проектів допомагає школярам з'єднати «ділянки та розрізненість шкільних знань», про які писав Л.С. Виготський, сприяє не лише закріпленню знань та вмінь з конкретної теми або розділу, але й активізує знання, отримані учнями при вивченні основ інших наук. Причому, часто буває, що кількості або якості наявних знань недостатньо і школярі вимушені звертатися до додаткової літератури [34].

Але, перш ніж приступити до виконання проектів, учнів необхідно навчити проектній діяльності. Робота над творчим проектом має бути логічним продовженням поглибленого вивчення навчального матеріалу. Кожного разу перед виконанням практичної роботи потрібно запропонувати учням відповісти на питання: Що будемо робити? З якою метою? З яких

матеріалів? Яким чином? Потрібно навчити школярів складати план майбутньої роботи, розробляти технологічні процеси, починаючи з вибору виробу, матеріалів, інструментів, устаткування; виконувати ескізи, обирати із безлічі варіантів той, який задовольняє заданим параметрам, тобто навчити самостійно робити правильний вибір. При цьому звертати увагу на естетичні якості виробу, економічність, можливість практичного використання, а надалі - утилізації з урахуванням екологічних аспектів [155].

Навчання плануванню - дуже важливий етап роботи, який вимагає активізації різних психічних процесів: пам'яті, уяви, мислення. Для того, щоб скласти план, потрібно подумки представити в деталях увесь технологічний процес з урахуванням наявних матеріалів й устаткування, і те, що повинно вийти в результаті. За допомогою уяви і мислення потрібно якомога наочніше і точніше уявити собі ситуацію і зробити висновок про те, який результат може вийти з цієї ситуації.

Перш ніж приступити до виконання практичного завдання, школярі в ході евристичної бесіди, що направляєється учителем, простежують увесь технологічний цикл, починаючи з вибору виробу, матеріалів для його конструкторсько-технологічної документації, до повного завершення роботи. Це дає учням перше уявлення про проектування. Потім вони ознайомлюються з послідовністю технологічних операцій за інструкцією - технологічною картою, запропонованою їм учителем, тобто мають справу з «репродуктивним плануванням». При цьому учитель детально обґрунтовує послідовність і сукупність технологічних операцій.

В ході вироблення вміння учнями користуватися готовими технологічними, інструкційними картками, потрібно їм запропонувати самостійно скласти план виготовлення якого-небудь виробу. Цю роботу доцільніше виконувати в групах, залежно від виду і складності виготовлення майбутніх виробів. Спільна колективна робота дає можливість консультиватися один з одним, обмінюватися думками, приймати спільні

рішення. Головне, щоб були дотримані два основних правила, таких, що мають загальнотрудове значення:

- послідовність трудових операцій має бути такою, щоб не руйнувалися результати вже виконаних дій наступними видами обробки.

- слід прагнути до того, щоб в результаті попередніх дій покращувалися умови виконання наступних дій.

Уміння представити технологічний процес в усіх деталях, визначити оптимальну послідовність операцій та їх необхідну сукупність - є творчим умінням. Воно неодмінно знадобиться учням при виконанні проектів.

Оскільки самостійна робота по виконанню проектів може здійснюватися учнями тільки за умов їх уміння добувати інформацію з різних джерел, учителю необхідно передбачити формування цих умінь на попередніх заняттях. Крім того, учні потребують певної теоретичної підготовки в області конструювання, вирішення творчих винахідницьких задач, чому потрібно навчати не лише на заняттях, що відводяться для виконання проектів.

Але для того, щоб навчити дітей вирішувати винахідницькі та конструкторсько-технологічні завдання, приймати нестандартні рішення, учитель повинен добре знати і застосовувати у своїй роботі методи активізації творчого мислення. Разом із традиційними методами навчання необхідно використовувати евристичні прийоми і методи, які спрямовані на подолання психологічної інерції, на стимулювання процесу генерації нових ідей. Тоді і заняття проходять цікавіше. Без постановки перед учнями проблемних завдань виконання проектів втрачає сенс, вони перестають бути засобом розвитку творчих здібностей. Тобто робота має бути спрямована на відкриття учнями нових знань і способів дії, а не тільки на відтворення тих, що вони вже мають.

Останніми роками склад методів навчання збагачується за рахунок трансформації методів наукового дослідження, що розширює можливості навчального процесу. Це метод «мозкового штурму», морфологічного

аналізу, метод фокальних об'єктів, контрольних питань, біоніки і так далі. Ми не зупинятимемося на детальному описі цих методів, оскільки вони широко представлені в літературі.

Процес виконання проектів - творчість не лише для учнів, це і для вчителя творча робота. Як вона буде організована, наскільки учитель зможе зацікавити школярів, чи допоможе кожному учню правильно вибрати тему згідно його можливостей, інтересів і нахилів, які методи, прийоми, форми організації занять будуть використані, від знання учителем своїх учнів, його професіоналізму та ерудиції залежатиме успіх усієї справи.

Це самостійна робота школярів, не під опікою учителя, а під його керівництвом. Тут, як ні в якій іншій роботі, потрібний індивідуальний підхід до кожного учня. Когось треба переконати, підтримати, комусь потрібно допомогти успішно довести розпочату роботу до завершення. Можна використовувати принцип «розвиваючої допомоги». Він полягає в тому, щоб не робити за людину і не вказувати їй, що робити, не вирішувати за неї проблеми, а допомогти їй усвідомити себе, пробудити її власну активність та внутрішні сили, щоб людина сама зробила свій вибір, приймала рішення і відповідала за них.

Але не всі учні можуть впоратися з творчою роботою. Необхідно підготувати теми різнорівневих проектних робіт з урахуванням індивідуально-психологічних та особистісних особливостей учнів. Для дітей з низьким рівнем пізнавальної активності потрібно передбачити виконання завдань за зразком, тобто репродуктивних.

При виконанні проектів у складі творчих груп необхідно чітко розмежувати поле діяльності для кожного учня, окреслити об'єм роботи, за яку він повністю відповідатиме і, в той же час, кожен член групи відповідальний за виконання проекту в цілому. Число учнів у групі визначає учитель. Взаємодопомога при спільній роботі сприяє кращому взаєморозумінню, зародженню дружніх стосунків, почуття спільності, відповідальності та обов'язковості.

Деякі автори пропонують проводити роботу по виконанню проектів або протягом усього навчального року, або у другому півріччі. Вважаємо, що тут не може бути однозначного рішення, так як це залежить від багатьох причин: від наповнюваності школи і зайнятості кабінетів, від паралелі, від підготовленості класів, інтересів та здібностей учнів, зважаючи на їх вікові особливості, за принципами від простого до складного, наступності і послідовності в навчанні.

Терміни виконання проектів залежатимуть від їх змісту. Трудомісткі проекти можуть виконуватися протягом навчального року. Але в цьому випадку потрібно запланувати терміни здачі певних етапів проекту. Слід пам'ятати, що при великих термінах у дітей може пропасти інтерес до роботи; є небезпека затягування виконання, все може бути відкладене на останні терміни і, врешті-решт, виконане поспіхом і неякісно.

Зважаючи на складність проектів, трудомісткі роботи з тривалим терміном виконання можуть виконуватися старшокласниками за підтримки вчителя, причому, відповідально та, обов'язково, якісно. Окрім занять в школі працювати над проектом можна вдома, на факультативних заняттях або гуртках.

До роботи по виконанню проектів учителю потрібно ретельно підготуватися. Передбачити наявність в класі або навчальних майстернях «Куточка проектів», куди можна помістити положення про учнівський проект, зразковий тематичний банк проектів, приклад оформлення описової частини проекту, критерії оцінювання, зразки проектів з практичними роботами або з фотографіями.

Зайва кількість інструкцій, суворе регламентація умов виконання проектів заважатимуть роботі. Але, в той же час, на кожному столі мають бути приклади оформлення, зразки проектів з різною тематикою.

Тематика проектних завдань має бути досить різноманітною, з часом розширюватися і поповнюватися. Тему пропонує учень, але останнє слово за вчителем, оскільки учні іноді не порівнюють свої можливості з обраним

об'єктом. Учитель повинен делікатно пояснити майбутні труднощі та запропонувати змінити тему. Завдання не має бути занадто простим - тоді втрачається сенс виконання проєктів. Але не варто зупинятися і на дуже складних, особливо на початкових етапах роботи, тому що це відніматиме багато часу учителя на консультації та зайві неодноразові пояснення, що заважатиме іншим учням і вимагатиме глибоких додаткових знань від учителя.

Всі види проєктів можна класифікувати за наступними ознаками:

1. За домінуючою діяльністю:

- дослідницькі проєкти (розробляються і реалізуються за логікою реального наукового дослідження, теоретично досліджуються проблемні питання; оформлюються у вигляді рефератів, доповідей, Web-сайтів, альбомів, енциклопедій та ін.);

- практично-орієнтовані проєкти (мають чітко визначені практичні результати, що можуть бути корисними для їх учасників, та зорієнтовані на їх соціальні інтереси; тут є важливою координаційна робота у формі поетапних обговорень та представлення отриманих результатів та можливих засобів запровадження проєктів у практику; розробляються моделі технічних об'єктів, одягу, тематичних вечорів, проєкти благоустрою пришкольньої території та ін.);

- інформаційні проєкти (спрямовані на збір, аналіз, зіставлення з відомими фактами та узагальнення інформації про об'єкт або за певною тематикою з метою подання інформації для широкої аудиторії; презентація результатів проєкту можлива у вигляді каталогів, буклетів, опитувальників, інформаційних стендів, реклами, виставки, доповідей, статей, рефератів, відеофільмів та ін.; можуть бути частиною інших проєктів);

- творчі проєкти (передбачають вільні, а іноді, й нетрадиційні підходи до їх виконання та представлення результатів: це можуть бути демонстрації відеофільмів, покази мод, прес-конференції та ін.).

2. За галуззю виконання:

- предметні (виконуються в рамках одного навчального предмету);
- інтегровані (в процесі виконання проекту використовуються знання з інших дисциплін).

3. За змістом:

- інтелектуальні (опис модернізованих, оригінальних нових технологій обробки матеріалів, продуктів, програм для ЕОМ; дизайнерські розробки навчальних, житлових і виробничих приміщень, розробки сценаріїв святкових вечорів та ін.);

- матеріальні (виготовлення інструментів, пристосувань, побутових пристроїв, засобів малої механізації та автоматизації; навчальних наочних посібників, одягу, виробів декоративно-ужиткового мистецтва);

- екологічні (очищення забруднених виробничих приміщень, лісових і лісогосподарських угідь, водоймищ; збір і використання вторинної сировини для виготовлення об'єктів праці учнями);

- сервісні (збір, оформлення і представлення інформації; обслуговування і ремонт устаткування; ремонт і благоустрій житла; надання побутових послуг);

- комплексні (включають інтелектуальні, матеріальні, екологічні і сервісні складові).

4. За складом учасників (учні одного класу, однієї школи, міста, регіону, країни, різних країн світу).

5. За кількістю учасників

- індивідуальні (проект виконується самостійно, одноосібно, за контролем учителя);

- групові та колективні (між учнями розподіляються обов'язки і визначається відповідальність кожного за виконання проекту в цілому);

- рольові (розігруються за самостійно створеним сценарієм - проблемно-рольові ситуації, засновані на сучасному матеріалі, аналоги телепередач, ігри та ін.) [80; 81; 190].

Теми обраних проектів можуть належати до різних сфер діяльності людини: навчання, виховання, спорту, дозвілля, сім'ї, виробництва та ін. Орієнтувати учнів на виконання проектів необхідно на початку навчального року.

Під час проектування доцільно комплектувати портфолію проекту - папку, де розміщуються всі робочі матеріали (чернетки, клазури, плани, продукт проектування або фото, звіти, рецензії, презентаційні матеріали тощо).

Формуванню інтересу до виконання такої роботи сприятиме розповідь учителя з демонстрацією зразків готових проектів, представленням гарно оформленого «Куточка проектів». Учням рекомендується завести окремі зошити для чорнової роботи над проектом, куди вони занотовуватимуть свої думки, ескізи, інформацію тощо.

Школярі, побачивши гарний виріб, річ, яка їм подобається, відразу спалахують бажанням виконати таку ж. Причому, учні одного класу часто обирають однотипні вироби (велике значення має наслідування). Але, в результаті, все одно роботи будуть абсолютно різні. Інші учні більш критично відносяться до вибору теми. Об'єкт роботи вибирають з таким розрахунком, щоб він не лише подобався, але й був корисний. Прагнуть внести до виготовлення виробу щось своє, оригінальне. Проте, побоюючись, що не впораються і отримають низьку оцінку, прагнуть не приступати до виготовлення складних виробів.

Більш впевнені в собі учні, навпаки, прагнуть показати, на що вони здатні, хочуть випробувати свої можливості, їм цікавий сам творчий процес пошуку потрібного рішення. Їм не потрібно «як у всіх», вони шукають свої шляхи, бажаючи показати, розкрити свою індивідуальність.

Повідомлення зразкової тематики проектів потрібне для того, щоб «підштовхнути» фантазію учнів, допомогти їм вибрати для себе, можливо, й аналогічний об'єкт, але з якимись змінами, удосконаленням; «розбудити» образно-асоціативне мислення, що допоможе дитині придумати щось своє,

оригінальний виріб, який можна буде запропонувати на ринок, подарувати близьким або використовувати у себе вдома, тобто виконати практично значущу річ або зробити реальну послугу, пов'язану із задоволенням потреб людини або суспільства.

Вибравши темою проекту виготовлення будь-якого виробу або моделі, потрібно вирішити, які споживчі властивості потребують вдосконалення, видозмінення або доопрацювання.

Процес виконання проектів не є лінійним. Доводиться багато разів повертатися до початкової ідеї, змінювати розміри, конфігурацію, матеріали, обробку, доповнювати, вносити зміни, які приходять в процесі роботи над проектом. Залежно від змісту проекту, його сфери використання і призначення видозмінюватиметься і схема виконання проекту.

При виконанні проекту можуть виникати труднощі із зображенням, з пошуком відомостей з історії, з математичними розрахунками. В цьому випадку доцільно залучати учителів-практиків як консультантів. Виконання проектів - справа не лише учителів технологій, це - загальношкільне завдання. Можливе виконання проектів з інших предметів, а учитель технологій виступатиме як консультант.

Таким чином, навчання проектній діяльності сприяє виробленню аналітичного підходу до виконання різних завдань і забезпечує цілісність загальнокультурної підготовки учнів, надає найкращі можливості для виявлення, утвердження та розвитку творчих здібностей старшокласників. Це навчання, націлене не тільки на накопичення інформації, а й на її обробку, осмислення, синтез, а також на опанування різними способами перетворюючої діяльності, що є основним підґрунтям, на якому можуть розвиватися найкращі сторони творчої особистості.

Метод проектів спрямований на формування не простого виконавця, а людини, що має творчі, організаторські здібності, технологічну культуру, ділові якості, уміє конструктивно вирішувати життєві проблеми; відображає необхідність зв'язку творчої та перетворювальної діяльності; направлений на

підвищення рівня засвоєння і поглиблення узагальнених знань про способи діяльності та взаємозв'язку їх з конкретними знаннями та вміннями.

Під учнівським проектом ми розуміємо завдання дослідницького, творчого характеру, відповідне до інтересів та можливостей учнів, виконане ними самостійно, але під керівництвом учителя і, що має своїм підсумком соціально значущу, завершену роботу.

Але не можна абсолютизувати жоден, нехай дуже ефективний метод. Тільки в органічній єдності з іншими методами і прийомами репродуктивного і творчого характеру, нетрадиційними формами навчання, в співвідношенні з навчальною програмою, можна досягти дійсно високих результатів у навчанні та розвитку творчих здібностей учнів.

1.3 Постановка завдань дослідження

Проведений аналіз наукових засад розвитку творчих здібностей учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів вказує на ґрунтовність і всебічність дослідження цієї проблеми. Дійсно, у психолого-педагогічних дослідженнях учені (Д.Б. Богоявленська, З.І. Калмикова, Н.О. Менчинська, Є.М. Кабанова-Меллер, О.М. Матюшкін, І.С. Якиманська та інші) [21; 68; 69; 70; 114; 119; 212; 213] переконливо доводять, що об'єктивно існує тісний зв'язок між навчально-пізнавальною діяльністю, творчою діяльністю та розвитком творчих здібностей учнів. Дослідники переконані, і з цим варто погодитися, що кожен навчальний предмет, зокрема технології, мають розвивати уяву, спостережливість, логічне та просторове мислення, пам'ять, пізнавальну самостійність учнів з урахуванням специфічних особливостей змісту навчання. Для цього пропонуються різні методики: проблемне навчання, застосування нетрадиційних форм проведення уроків, застосування творчих завдань, особистісно-орієнтованих технологій навчання, творчий підхід до вирішення проблемної ситуації тощо. Проте не одностайно учені підходять до сутності змісту розвитку творчих здібностей учня, до виявлення умов, конструювання шляхів і засобів розвитку

конкретно-дійового, наочно-образного та абстрактного мислення учнів. Малочисленими є праці, у яких висвітлюються теоретичні і методичні аспекти розвитку таких психічних процесів, як сприйняття й запам'ятовування, інтуїтивного мислення та емоційної чуйності, що відображаються в результатах творчої діяльності учнів на уроках технологій. Додамо, що наявними є наукові розробки про те, «що треба робити», але ще немає достатніх відповідей на питання «як це робити».

При цьому проведений аналіз стану проблеми дозволяє зробити такі основні висновки:

- проаналізовані теоретичні положення про особливості творчої діяльності учнів на уроках технологій в умовах проектно-технологічної діяльності, сучасні вимоги до виробів проектування, культури праці, що являються засадовими для розробки теоретико-методичних аспектів предмета нашого дослідження - методичних засад розвитку творчих здібностей учнів старшої школи в проектній діяльності на уроках технологій;

- на уроках технологій є низка можливостей цілеспрямованого інтелектуально-творчого розвитку учнів при застосуванні науково-обґрунтованої методики розвитку творчих здібностей учнів;

- продуктивність систематичного розвитку творчої діяльності учнів на уроках технологій уможлиблюється при реалізації певних дидактичних умов, за яких змістово-процесуальні аспекти направлені на перманентне залучення учнів до різновидів інтелектуально-творчої діяльності - від репродуктивних, виконавчих рівнів до творчо-конструктивних.

На основі проведеного аналізу розробленості проблеми розвитку творчих здібностей учнів загальноосвітньої школи, зокрема на уроках технологій в старшій школі, загальне наукове завдання, що розв'язується в дисертаційному дослідженні, формулюється таким чином: на підставі знань про виявлення, формування та розвиток творчих здібностей, можливості та засоби профільного трудового навчання у формуванні творчих здібностей учнів, теоретично обґрунтувати та реалізувати в методиці провідні

дидактичні умови ефективного формування і розвитку творчих здібностей в процесі творчої діяльності учнів 10-11 класів.

Загальне наукове завдання конкретизується такими завданнями дослідження:

1. Розкрити можливості навчальних проєктів для розвитку творчих здібностей учнів старшої школи у процесі навчання технології.

2. Виявити та обґрунтувати педагогічні умови, форми та методи навчальної діяльності старшокласників, з метою розвитку їх творчих здібностей на уроках технологій.

3. Розробити та експериментально перевірити методичні засади розвитку творчих здібностей старших школярів у процесі профільного навчання.

4. Розробити експериментальну навчальну програму для профільної школи, навчання в рамках якої сприятиме розвитку творчих здібностей старшокласників на уроках технологій, та здійснити її експериментальну перевірку.

Для вирішення цих завдань потрібно:

- на основі аналізу теорії і практики розвитку творчих здібностей учнів, зокрема, засобами предмету «Технології», виявити ступінь розробленості проблеми, розкрити сутність і структуру розвитку творчих здібностей як процесу, спрямованого на формування розумових здатностей особистості;

- з'ясувати сутнісні характеристики, психологічні особливості розв'язування творчих завдань і на цих засадах обґрунтувати провідні дидактичні умови їх ефективного застосування як засобу для розвитку творчих здібностей учнів 10-11 класів;

- розробити й експериментально перевірити ефективність методики розвитку творчих здібностей учнів старших класів у процесі дотримання педагогічних умов;

- розробити та впровадити в діяльність загальноосвітніх навчальних закладів програму для профільного навчання, виконання якої має позитивний вплив щодо розвитку творчих здібностей учнів.

Загальна мета дослідження в системі означених завдань може бути досягнута при розв'язанні низки часткових завдань, зокрема:

1. Вивчити і проаналізувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і практиці.

2. Виявити педагогічні умови, ефективні форми та методи навчальної діяльності з метою розвитку творчих здібностей старшокласників на уроках технологій.

3. Розробити зміст творчих завдань на уроках технологій і виявити критерії оцінки розвитку творчих здібностей школярів.

4. Розробити навчальну програму для профільної школи, навчання в рамках якої сприятиме розвитку творчих здібностей старшокласників на уроках технологій.

5. На основі функціонально-структурного аналізу сучасного виробництва визначити місце і роль інтелектуальної і творчої складової у структурі професійної діяльності кваліфікованого робітника.

6. Розкрити сутність і структуру інтелектуального розвитку особистості як процесу, спрямованого на формування творчих здібностей.

7. Виявити провідні дидактичні та педагогічні умови ефективного розвитку творчих здібностей учнів 10-11 класів.

5. Конкретизувати поняття особистісно-орієнтованої системи навчання й індивідуального підходу в процесі навчання.

6. Розкрити зв'язок профільного навчання з реалізацією особистісно-орієнтованої системи навчання.

7. Розробити, з урахуванням індивідуального підходу, зміст та структуру програми профільного навчання в старшій школі за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття».

8. Визначити чинники розвитку особистості, які враховуються в процесі профільного навчання за програмою «Декоративне клаптикове шиття».

9. Експериментально перевірити програму та методику викладання технологій за профілем за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття».

10. Проаналізувати особливості розвитку творчих здібностей в підлітковому та юнацькому віці на заняттях з декоративного клаптикового шиття.

11. Розробити критерії оцінки, що визначають рівень розвитку творчих здібностей учнів.

12. Розробити й експериментально перевірити методичні засади розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання клаптиковому шиттю.

Висновки до першого розділу

Розвиток творчих здібностей особистості за останні десятиліття стає все більш поширеним предметом вивчення в галузі психологічних та педагогічних наук. Дослідження цього питання необхідно розпочинати з осмислення проблеми творчості. Творчість розуміється як вміння відходити від традиційних схем мислення, здатність генерувати незвичайні ідеї, а також, за можливістю, їх втілювати. Процес творчості успішно розвиває спостережливість, пізнавальну активність, творчий потенціал особистості, точність мислення, уяви. Для розуміння сутності творчих здібностей у рамках нашого дослідження раніше необхідно звернутися до аналізу поняття здібностей. Здібності є одним із найбільш широких психологічних понять. Вчені виділяють наступні ознаки здібностей: індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої; індивідуальні особливості, які мають відношення до успішності виконання діяльності або декількох видів діяльності; здатності до накопичення та засвоєння знань, умінь і навичок, які ще не вироблені у людини, хоча і обумовлюють легкість і швидкість їх надбання.

Аналізуючи основні дослідження творчих здібностей можна зробити висновок, що дослідники одноставно виділяють творчу уяву і якість творчого мислення як обов'язкові компоненти для розвитку творчих здібностей.

Підлітковий та юнацький вік є сприятливим для розвитку творчості як стійкої характеристики особистості. Це обґрунтовано рядом експериментальних досліджень, що виявили зростання розвитку творчих здібностей саме в цьому віці. Проблема розвитку творчих здібностей саме в цей період постає найгостріше, оскільки сама творчість включає здатність до самоперетворення, самовираження, яскравої емоційної рухливості. Педагогічний висновок, який ми зробили, полягає в необхідності розширювати досвід молодого людини для створення досить міцної основи її творчої діяльності.

Відповідно до мети і завдань дослідження розкриті сутність і зміст творчості в психолого-педагогічних дослідженнях. Виявлені особливості навчально-творчої діяльності на уроках технологій, що розглядається як засіб розкриття творчого потенціалу та розвитку творчих здібностей особистості.

Уточнені сутність і зміст навчальної творчої діяльності стосовно діяльності на уроках технологій у профільній старшій школі. Розкриті особливості підтримування навчальної творчої діяльності на уроках технологій з дослідницьким компонентом, що сприяє розкриттю творчого потенціалу, розвитку школяра як суб'єкта цього виду діяльності.

Проведений аналіз сутності поняття «розвиток творчих здібностей особистості» й уточнена його структура і зміст стосовно учня як суб'єкта навчальної творчої діяльності на уроках технологій.

На цій підставі визначений творчий розвиток старшокласника як інтегративна характеристика особистості, система здібностей (уява, оригінальність, здатність до естетичної оцінки, комунікативно-творча здатність), знань (технологічні та художньо-теоретичні основи), умінь (художньо-технологічні), спрямованості (естетична потреба), характеру (емоційно-естетична чуйність), що спонукають до навчання, до творчого

розвитку і саморозвитку. Домінуючим елементом системи, що забезпечує її динамічність, є естетична потреба як стійка спрямованість на творчу діяльність.

Проблема дослідження вимагала звернення до взаємозв'язку теорії і практики як головного чинника розвитку творчих здібностей особистості. Розвиток творчих здібностей нами розглядається в двох аспектах: 1) як реалізація і перетворення творчої здатності (вищий ступінь розвитку - самореалізація як максимальне розкриття творчої здатності); 2) як перехід на вищий рівень потенційних можливостей.

Розвиток творчих здібностей виявляється в творчій діяльності школярів, організувати яку найкраще на основі методу проектів, що включає структуру цієї діяльності (теорію, практику, типи, функції, компоненти, етапи взаємозв'язку теорії і практики), а також, що розкриває принципи організації цієї діяльності (такі, як: креативність, наочність, характер навчання за умовами співпраці та ін.) і умови її здійснення (такі, як: умови для підтримки прагнення до творчості, оптимальна координація аудиторної і самостійної роботи, цілісний підхід до знань, високий рівень теоретичної підготовки та ін.) Реалізується за принципами: креативності, наочності, єдності конкретного і абстрактного, позитивного емоційного фону навчання, розвитку освітньої потреби, колективного характеру навчання з урахуванням індивідуальних особливостей особистості кожного учня, рівня труднощів у навчанні, єдності репродуктивного і продуктивного, співпраці (співтворчості).

У взаємозв'язку теорії і практики в розвитку творчих здібностей учнів старших класів ми виділили наступні функції: організаційну, освітню, розвивальну. Організаційна функція процесу взаємозв'язку теорії і практики виявляється в такій організації навчального процесу, яка включає організацію конструктивної співпраці вчителів та учнів при виконанні навчально-творчих завдань, що перетворює навчальний процес на творчий, дослідницький. Освітня функція знаходить своє віддзеркалення в процесі

навчально-пізнавальної і практичної діяльності старшокласників, коли систематизуються знання і виробляються на їх основі уміння, навички, отримується досвід творчої діяльності. Сутність розвивальної функції взаємозв'язку теорії і практики в розвитку творчих здібностей учнів ми бачимо в розвитку естетичної пізнавальної потреби, в проходженні шляху пізнання від копіювання до репродуктивно-творчої діяльності, потім до конструктивно-творчої самостійної діяльності з орієнтацією на самореалізацію.

В результаті аналізу психолого-педагогічної літератури, присвяченої питанню проектно-технологічної системи навчання й можливостей використання навчальних проектів для розвитку творчих здібностей учнів старшої школи, ми дійшли висновку, що проектно-технологічна діяльність учнів реалізується, або можлива за умов урахування індивідуальних особливостей особистості кожного учня, неповторності, цінності його ідей і задумів, інтересів, нахилів і здібностей, що мають розвиватися.

Під навчальним проектом ми розуміємо завдання дослідницького, творчого характеру, що відповідає інтересам і можливостям учнів, виконане ними самостійно, але під керівництвом учителя і, що має своїм підсумком соціально значущу, завершену роботу.

Крім того, наш досвід підтверджує, що робота над проектами виконує пізнавальну, розвивальну і виховну функції, сприяє виявленню інтересів і нахилів учнів та їх подальшому розвитку, виробляє аналітичний і творчий підхід до виконання завдань; дозволяє дитині усвідомити моральну цінність праці.

Творчий потенціал, закладений в дітях, реалізується якнайповніше, якщо навчання «Технологій» в старшій школі спрямовується у профільне навчання за спеціалізаціями. Така освіта надає більше можливостей для розвитку творчого потенціалу, спробувати себе в різних видах діяльності, орієнтує на вибір професії і сприяє появі індивідуальної, професійної, цільової спрямованості.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

2.1 Педагогічні умови розвитку творчих здібностей старшокласників

Останні зміни в системі освіти нашої держави та в суспільстві ускладнили завдання навчальних закладів. Самореалізація особистості дитини в її найкращих якостях стає головною метою освітнього процесу. Для її здійснення потрібна відповідна організація системи освіти, в основі якої полягає розвивальне навчання, як альтернатива традиційному.

Під традиційним навчанням ми розуміємо пояснювально-ілюстративний тип навчання, що забезпечує засвоєння системи знань, але який цілеспрямовано не розвиває в необхідній мірі творчих здібностей учнів.

Розвивальне навчання має на меті перехід від навчання, як функції запам'ятовування, до навчання, як процесу розумового розвитку, що сприяє самостійному добуванню та накопиченню знань, надбанню навичок, використанню засвоєного матеріалу в практичних цілях, причому, творчому використанню залежно від реальних завдань та умов. Навчання, яке забезпечує повноцінне засвоєння знань, формує навчальну діяльність і, тим самим, безпосередньо впливає на розумовий розвиток і є розвивальним навчанням.

Розвинені творчі здібності, допоможуть людині надалі, в разі потреби, змінити не лише спеціальність, але й соціальну роль, тобто допоможуть здійсненню професійної та соціальної мобільності. Але перш ніж відповісти на запитання як і яким чином можна сприяти розвитку творчих здібностей, потрібно визначитися, що ми маємо на увазі, коли говоримо про творчість, творчі здібності, креативність.

Проблема сприяння розвитку творчих здібностей з давніх часів хвилювала кращі розуми людства. Про це свідчать численні дослідження,

присвячені питанням творчості, творчих здібностей, творчого мислення. Велике значення для розуміння сутності вищезгаданих понять для нас мало вивчення філософських і психолого-педагогічних праць М.О. Бердяєва, І.В. Ільєнкова, І. Канта, П.Л. Лаврова, В.С. Соловйова, Д.Б. Богоявленської, Л.С. Виготського, Ю.З. Гільбуха, В.В. Давидова, А.Ю. Козиревої, Н.С. Лейтеса, Я.О. Пономарьова, С.Л. Рубінштейна, Б.М. Теплова, Ю.Л. Хотунцева, І.С. Якиманської та ін. [14; 21; 35; 40; 47; 64; 71; 82; 100; 151; 164; 175; 186; 204; 212].

Спочатку увага дослідників була зосереджена на художній і науково-філософській творчості. Вона виступає як щось близьке до винахідництва. У XVIII столітті Кант створює завершену концепцію творчості, де аналізує творчу діяльність у вченні про продуктивну здатність уяви як єдність свідомої та несвідомої діяльностей. Уява розглядається як загальна основа споглядання і діяльності, а творчість лежить в самій основі пізнання. На думку Канта, перевага пізнавальних здібностей залежить від природних задатків суб'єкта, а не від навчання. Талантом він називає «продуктивну дотепність, прозорливість й оригінальність мислення». Істинно творчою сферою, якій доступна оригінальність, Кант вважає уяву, тому що вона менше за інші здібності знаходиться під тиском загальноприйнятих правил. Але в той же час «мистецтво все ж потребує деяких основних механічних правил», і цим правилам, безсумнівно, потрібно навчитися [71].

Ми вважаємо цікавим підхід до проблеми творчості російських філософів. Так П.Л. Лавров [94] називає першим результатом творчості - мову, слово, тобто найпростіше застосування творчість знаходить в мистецтві. Він вважає, що творчість є процесом утворення форми. Тобто там, де думка, почуття, рішучість знаходить собі форму, присутня творчість. Форма є істотною і необхідною, але не єдиною умовою художньої творчості. Головне - це неординарний початок, сила особистості творця, який вносить до цієї форми зміст, що перетворює її масу та «доповнює зміст». І тут велике значення має, наскільки творець самокритичний в судженнях як про свою,

так і про чужу творчість, наскільки повно він віддає свої знання, всього себе у свої творіння. Філософія творчості представляє собою вічну боротьбу із створеним в ім'я того, що створюється, або буде створюватися [94].

М.О. Бердяєв визначає творчість як «приріст», збільшення, створення нового, такого, чого до цього в світі ще не було. Він пов'язує здатність до творчості за біблейсько-християнським трактуванням про творіння світу Богом і вважає неможливим порівняння людей «за обдарованістю», оскільки це заперечує їх індивідуальність. М.О. Бердяєв виявив три умови, що необхідні для творчості - це свобода, Божий дар і вже створений світ. У творчості є дві різні сторони: внутрішня - первинна творча інтуїція, творчий задум художника і зовнішня - власне творчий акт, реалізація задуму, пов'язана з соціальною стороною людського життя, для якої важлива наявність майстерності, мистецтва. М.О. Бердяєв називає творчість самовизначенням, виходом зі свого замкнутого особистісного буття і вважає це обов'язком людини, що має високе моральне значення [14].

Представником метафізичного напрямку в побудові теорії творчості був В.С. Соловйов. Він вважав, що художник бажає творити не те, що є для нього далеким в духовному розумінні, щось йому не притаманне як особистості, а тільки те, що має для нього свій власний зміст. Причому художні ідеї не являються результатами спостереження і рефлексії, а представляють собою деяку цілісність, для якої потрібне внутрішнє з'єднання індивідуальності з досконалою спільністю, або універсальністю. Предметом мистецтва може бути тільки цілісна ідея, відкрита розумовому спогляданню, або інтуїція. Сферу почуттів називав основною сферою людського буття, початком творчості, а натхнення - початком істинного філософського пізнання [175].

Матеріалістичне розуміння творчості виходить з того, що творчість - це діяльність людини, що перетворює природний і соціальний світ відповідно до цілей і потреб людини та людства в цілому на основі об'єктивних законів дійсності. Творчість як соціальна діяльність характеризується неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю.

У більшості приведених досліджень не простежується зв'язок творчості з виробничою діяльністю людей, з можливістю її цілеспрямованого розвитку. І тільки з розвитком науково-технічної революції постала проблема використання і розвитку творчого потенціалу членів суспільства. Стало ясно, що те суспільство, яке має великі творчі можливості, заохочує і сприяє розвитку творчих здібностей всіх своїх членів, буде більш багатим в усіх відношеннях.

Проблема вивчення творчості, творчих здібностей, полягає у величезному різноманітті людських здібностей, їх різноманітних поєднаннях, проявах і застосуваннях. Для більш повного розуміння суті творчості необхідно врахувати, можливо, більшу кількість незалежних підходів до даного поняття.

Сучасна філософська точка зору про творчість трактує її як специфічний вид діяльності людини, в якому реалізується воля, мета, інтереси та здібності суб'єкта. Творчість - творення нового, того, чого ще не було в наявності по суті.

Я.О. Пономарьов розуміє творчість як механізм продуктивного розвитку, допускаючи наявність творчості в природі. З останнім важко погодитися. В природі відбувається розвиток, видозміна форм і змісту, еволюція. Але творчістю це назвати не можна. Творчість - це суто виявлений результат діяльності людини, причому результат оригінальний, не схожий на інші. На думку Я.О. Пономарьова, основою для виконання творчої діяльності є здатність діяти в думці. Він вважає, що вирішальним засобом розвитку внутрішнього плану дій є вирішення теоретичних завдань. Критерієм творчого акту є різнорівневий перехід, тобто потреба в нових знаннях [153].

Деякі науковці визначають творчість як прояв продуктивної активності людського духу. Так М.О. Государев зазначає, що творчість - це спроба щонебудь зробити без наявності спеціальних знань, як потрібно зробити. Якість творчості - відносна міра новизни досконалого відкриття [42].

Б.П. Нікітін бачить сутність творчості в передбаченні результатів досвіду, в створенні зусиллям думки робочої гіпотези, близької до дійсності [133]. Л.С. Виготський вважав творчість найбільшою потребою психіки людини [34].

З точки зору Д.Б. Богоявленської творча дія є активністю, що ситуативно не стимулює, а дозволяє вийти за межі заданої проблеми. Інтелектуальна активність розглядається як продовження мислення, що не стимулює ззовні, а виступає як інтеграційна властивість особистості, що включає інтелектуальні (загальні розумові здібності) та не інтелектуальні (в першу чергу, мотиваційні) [22].

На думку ряду авторів (Д.Б. Богоявленської, А. Маслоу, О.М. Матюшкіна та ін.) головну роль в детермінації творчої поведінки відіграють наявність мотивації, особистісні захоплення, інтереси та нахили, потреба в самоактуалізації [22; 111; 113].

Приведені висловлювання висвітлюють лише деякі грані творчості, що підтверджує думку: немає і не може бути однозначного тлумачення цього поняття. Нині для позначення творчої поведінки людини, її здатності до творчості вживається термін «креативність» (creativity). Його ввів Дж. Гілфорд. Креативність може характеризувати поведінку особистості в цілому і результат такої поведінки може виявлятися в мисленні, в різних видах діяльності, та в окремих здібностях, і вказав на те, що наявність дивергентного (альтернативного, що відступає від логіки) мислення є основою креативності як загальної творчої здатності [39].

Креативність розуміють як здатність перетворювати здійснювану діяльність на творчий процес. В.О. Сластьонін дає визначення креативності як здатності, що може відображати глибину властивостей індивідів створювати оригінальні цінності, приймати нестандартні рішення [140].

Американський психолог Е. Торренс, розглянувши біля півсотні формулювань, зупинився на визначенні креативності як природного процесу, який породжується сильною потребою людини в знятті напруги, що виникає

в ситуації невизначеності або незавершеності. Він запропонував модель очікуваних досягнень у вигляді трьох пересічних кіл, відповідних до творчих здібностей, творчих умінь і творчої мотивації [214; 215]. Креативність пов'язують з творчими можливостями та здібностями людини.

Таким чином, творчість означає наявність у людини певних здібностей. Дослідженню здібностей присвячена величезна кількість літератури. Але, проте, основні труднощі, за влучним зауваженням В.Д. Шадрікова, пов'язані з визначенням того, що є «здібності» [206].

У своєму дослідженні ми спираємося на праці відомих учених, що присвячені вивченню здібностей та обдарованості (Б.Г. Ананьєв, Д.Б. Богоявленська, Л.С. Виготський, В.В. Давидов, В.Н. Дружинін, Є.М. Кабанова-Меллер, Н.С. Лейтес, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, В.Д. Шадріков та ін.) [7; 22; 33; 47; 52; 68; 100; 150; 164; 206].

Відразу потрібно уточнити, що єдиного загальноприйнятого підходу до здібностей, як і до творчості, ще не розроблено.

Можливості людини визначаються її здібностями, найбільш значущими властивостями, що є в структурі особистості. Характер здібностей співвідноситься і проявляється в певній діяльності, причому, успішність виконання конкретного виду діяльності обумовлюється наявністю відповідних здібностей, тобто здібності та діяльність взаємообумовлені.

Існує велика кількість формулювань поняття «здібності». Розглядають здібності як індивідуальні особливості особистості, що є суб'єктивними умовами успішного здійснення певного виду діяльності. Вони виявляються в швидкості, глибині та міцності опанування способів і прийомів певної діяльності і є внутрішніми психічними регуляторами, що обумовлюють можливість їх надбання.

Б.М. Теплов визначає здібності як індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої, причому лише ті, які мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності або багатьох видів діяльності. А також уточнює, що індивідуальні особливості

такі, які не зводяться до шаблонних навичок, умінь або знань, але які можуть пояснити легкість та швидкість засвоєння і надбання цих знань і навичок, з чим ми найбільше погоджуємося [187].

Н.С. Лейтес здібностями називає такі психічні властивості, від яких залежить виконання певних видів діяльності. Наприклад, міцність запам'ятовування залежить від особливостей пам'яті. І визначає здібності як окремі психічні властивості, що зумовлюють можливості людини в тих або інших видах діяльності [99].

В.Д. Шадріков характеризує здібності як властивості функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції, які мають індивідуальний ступінь відображення, що виявляється в успішності та якісній своєрідності засвоєння та реалізації діяльності [206].

Б.М. Теплов вважає, що передумовами розвитку здібностей є задатки, як анатомо-психологічні особливості особистості, що даються їй від народження. Н.С. Лейтес також стверджує, що задатки, що даються людині від народження, являються тільки однією з умов дуже складного процесу формування і розвитку здібностей. В.Д. Шадріков вважає, що здібності не формуються із задатків, а являються властивостями функціональних систем; а задатки - властивостями компонентів цих систем [186].

Науковими дослідженнями доведено, що інтелект і окремі здібності на 40-75 відсотків закладені в людині на генетичному рівні, решта визначається середовищем, з чого виходить, що здібності підлягають розвитку, але в певній мірі і в певних межах. Ці дані ще раз підтверджують точку зору (яку ми розділяємо) представників біосоціального напрямку в питанні про структуру і природу здібностей (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, В.Д. Шадріков та ін.), які розглядають динаміку процесу розвитку здібностей як результат взаємодії двох чинників - біологічного та соціального [7; 33; 163; 188; 206].

Саме біологічний чинник, за словами Л.С. Виготського, складає фундамент, за межі якого організм не може вийти, і на якому накопичується

система надбаних реакцій. Тобто нова система реакцій цілком визначається структурою середовища, в якому росте і розвивається організм [33].

На думку В.Д. Шадрікова, не здатних ні до чого людей немає. Питання лише в тому, який рівень здібностей і які саме здібності має той або інший індивід. Причому, важливіше якісний аналіз, аніж кількісний. Він вважає, що розвивати можна те, що вже дане в тій або іншій мірі, і відносно чого вже є певні передумови до розвитку. А також стверджує, що кінцевою метою людського життя, втіленого в гуманістичних ідеалах, є реалізація закладених в людині можливостей, завершення природи людини шляхом навчання і розвитку [206].

С.Л. Рубінштейн відзначає, що процес розвитку творчих здібностей людини є процесом розвитку людини. Освоєння людиною певних знань і способів дії має своєю передумовою, своєю внутрішньою умовою, певний рівень розумового розвитку - розвитку розумових здібностей [164].

Розвиток тут розуміється як становлення індивіда як суб'єкта соціальної життєдіяльності в процесі активного включення в систему соціальних зв'язків і засвоєння ним системи соціальних відношень. У психолого-педагогічній літературі проблема здібностей розглядається всередині проблеми розвитку. Вони є і результатом, і передумовами розвитку. Задатки розвиваються під впливом середовища і виховання. А можуть так і залишитися задатками. Однією з ознак хороших задатків вважається раннє та самостійне, без спеціальних педагогічних зусиль, виявлення здібностей.

Л.С. Виготський довів, що процеси розвитку не співпадають з процесами навчання, а йдуть за ними. Він розрізняв два рівні розвитку дитини: перший - актуальний, такий, що вже сформувався, який визначається завданнями, що самостійно вирішуються дитиною; і другий - це «зона найближчого розвитку», що визначається тими видами діяльності, які дитина ще не в змозі виконати самостійно, але може з ними впоратися за допомогою дорослих. Тобто зона найближчого розвитку має більш безпосереднє та

вагоме значення для динаміки інтелектуального розвитку а також для успішності навчання, аніж актуальний рівень їх розвитку [33].

На користь дослідження нам доцільно визначитися в розумінні таких понять як «індивід», «суб'єкт», «особистість», на які ми надалі будемо спиратися.

Індивідом називають будь-яку людину, якщо вона розглядається просто як представник людського роду. Це поняття не включає конкретних соціальних або психологічних характеристик.

Суб'єктом називають індивіда, що свідомо та цілеспрямовано виконує певний вид діяльності, у процесі чого він пізнає і перетворює навколишній світ. С.Л. Рубінштейн вважає, що суб'єкт наукового пізнання - це громадський суб'єкт, що усвідомлює пізнаване ним буття у формах, що історично склалися в суспільстві [163]. Учень стає суб'єктом своєї навчальної діяльності за усвідомленням важливості цілей навчання, коли виконує навчальну роботу заради здійснення цих цілей, що сприймаються як особистісно-значущі.

Особистість - одне із безлічі багатозначних понять в психології. Розглянемо найбільш близькі нам підходи до поняття розуміння особистості.

В психології існує тлумачення особистості як системної якості, що накопичувалася індивідом в предметній діяльності та спілкуванні, і характеризує його з боку входження в громадські стосунки.

Л.С. Виготський описав поняття особистості як поняття соціальне, що відображає все, що є в людині надприродного, історичного. На його думку, особистість не природжена, але виникає в результаті культурного і соціального розвитку. [35].

Не кожен людський індивід є особистістю. Особистістю, суб'єктом, носієм соціально-людської діяльності дитина стане лише тоді, коли сама виконуватиме цю діяльність, розвиваючись у взаємодії з навколишнім світом. С.Л. Рубінштейн вважає: «Якості особистості ніяк не зводяться до її

індивідуальних особливостей. Вони включають і загальні, і особливі, і одиничні» [163, с. 230].

В.В. Давидов теж вважає, що потрібно дотримуватися тієї філософської позиції, яка містить розуміння особистості як цілості, що виникла в ході розвитку людського індивіда в умовах певних суспільних стосунків [48].

Розуміння особистості і людського індивіда, що оновлює і створює нові форми суспільного життя, було конкретизоване в роботах Е.В. Ільєнкова, який відмічав, що від початку до кінця особистість - це явище соціальної природи, соціального походження. Він вважав, що поняття особистості, свободи і таланту синонімічні. Він показав зв'язок діалектичного мислення з вихованням у школярів творчих здібностей [64].

Сутність особистості пов'язана з її творчими здібностями, величина особистості вимірюється масштабом реальних завдань, в ході вирішення яких вона виникає і формується. З моральної точки зору ознакою особистісного розвитку людини виступає її здатність діяти за внутрішнім переконанням в найважчих життєвих ситуаціях, не перекладати відповідальність на інших, протистояти обставинам, втручаючись в хід подій, проявляючи волю і характер.

Формування особистості дитини відбувається в активній мотивованій діяльності, а реалізація здібностей детермінована передусім розвитком суспільних умов її життя, тобто розвиток особистості залежить від її психологічних особливостей і від соціальних умов, в яких ці особливості можуть бути реалізовані.

Розвиток спрямованості здібностей багато в чому залежить від тієї моделі, яка формується у дитини з дитинства, оскільки природні здібності найяскравіше проявляються в дитячому віці. Сім'я може сприяти розвитку творчого потенціалу або загальмувати його.

Дуже важливо з перших днів навчання включати дітей в активний навчально-виховний процес, в різноманітну позакласну роботу, організовувати їх науково-технічну, художню творчість, надавати

можливість дітям проявляти себе, що допоможе виявити задатки і відповідно до них розвивати здібності. Тому що саме в активній мотивованій діяльності самої дитини відбувається формування її особистості.

У трактаті «Про педагогіку» І. Кант писав, що в людині знаходиться багато задатків, і наше завдання - пропорційно розвивати природні здібності і розкривати властивості людини з самого раннього віку, роблячи так, щоб людина досягала свого призначення [71].

Ми бачимо, що уявлення про здібності, як єдиного цілого психологічної та соціальної складових, далеко не нове.

Крім того, мало виявити здібності, необхідно розвинути прагнення до дослідницької роботи, до «пошукової активності», до творчого підходу при виконанні нового завдання. Без таких прагнень здібності можуть непомітно згаснути. Проблема виявлення талановитої, творчої молоді на ранніх стадіях є важливою в усіх країнах. Практика переконливо показує, що здібності проявляються ще в роки раннього дитинства та в період навчання. Завдання учителя якомога раніше розпочати роботу по їх розвитку, тоді буде і результат.

Я.О. Пономарьов вважає психічну сферу лише можливістю творчості в соціальній сфері. А ось чи перетвориться ця можливість в дійсність або ні - буде залежати від ряду специфічних умов, від соціальних стосунків, що об'єктивно склалися [151].

Як відомо, здібності і виявляються, і формуються в діяльності - в навчанні, грі, праці, спілкуванні. Основні положення загальної теорії діяльності у філософії сформульовані Гегелем, Фейєрбахом, Марксом. Діяльність як філософська категорія означає процес, спосіб пізнання людиною навколишнього світу. О.М. Шиміна пише, що в марксистській філософії предметно-практична діяльність розумілася як суспільно-історичний процес перетворення людиною світу, природних і соціальних явищ [208].

Основи психологічної теорії діяльності були розроблені Б.Г. Ананьєвим, Л.С. Виготським, О.М. Леонтьєвим, С.Л. Рубінштейном та ін. [6; 101; 164] Ядро психологічної теорії діяльності складає принцип предметності. Предмет - це те, на що спрямована діяльність суб'єкта [102].

Згідно цієї теорії, діяльність дитини - основна умова її психічного розвитку. Поки людина не розпочала певну діяльність, у неї існують тільки потенційні здібності до її виконання, що є властивостями її особистості. І тільки в діяльності потенційні здібності стають актуальними. Причому, опанування дитиною будь-якою діяльністю можливо тільки в спілкуванні з дорослими і під їх постійним контролем або керівництвом. Л.С. Виготський писав про те, що, якщо дитина щось вміє робити сьогодні у співпраці, то завтра вона зуміє це зробити самостійно [35].

О.М. Леонтьєв вважає, що реальним базисом особистості людини є сукупність її суспільних за своєю природою стосунків у світі, але стосунків, які реалізуються, а вони реалізуються в її діяльності а, точніше, сукупністю її різноманітних діяльностей [102].

Розрізняють здібності загальні, які проявляються в багатьох видах діяльності, і спеціальні, які виявляються в якійсь одній області. Сукупність ряду здібностей, що обумовлює особливо успішну діяльність людини в певній області, називають обдарованістю. К.К. Платонов і Г.Г. Голубєв визначають талант, як здібності до певного виду діяльності, що проявляються як творчість [149].

Творчі здібності специфічні та існують тільки у взаємозв'язку з іншими здібностями, а не самі по собі. Л.С. Виготський виходив з того, що будь-яка діяльність людини, результатом якої є не рутинна робота, а створення нових образів, дій або речей, є творчою. Уяву вважав основою будь-якої творчої діяльності. Цю творчу діяльність, засновану на комбінуючій здатності нашого мозку, психологія називає уявою або фантазією [36].

Він встановив закони або форми зв'язку уяви та дійсності: творча діяльність уяви знаходиться в прямій залежності від багатства і

різноманітності колишнього досвіду, тобто, ніж більший досвід має дитина, тим продуктивніша діяльність її уяви; зв'язок кінцевого продукту уяви з будь-яким явищем дійсності, тобто фантазія, стає засобом розширення досвіду дитини. Другою формою зв'язку є емоційний зв'язок. Третя форма - це побудова фантазії, яка може представляти собою щось істотно нове, таке, чого не було в досвіді людини раніше, але, втілюючись ззовні, стає реальністю. Л.С. Виготський вважає, що обидва чинники - інтелектуальний та емоційний - виявляються в рівній кількості, стільки, скільки є необхідними для акту творчості. Почуття, як і думка, рухає творчістю людини. Це дуже важливе положення, на яке ми спиратимемося в подальшій роботі [36].

Розвиток здібностей залежно від вікових особливостей та питання періодизації в розвитку дітей висвітлені в роботах Л.С. Виготського, З.І. Калмикової, Н.С. Лейтеса, І.С. Кона, А.В. Мудрика, А.В. Петровського, Л.М. Фрідмана, К.Н. Волкова, Д.Б. Ельконіна та ін.[31; 35; 70; 84; 85; 100; 129; 130; 143; 198; 211].

Загальновідомо, що вікова періодизація розрізняє раннє дитинство, протягом якого дитина проявляє лише ігрову діяльність (до 6 років); період свідомого навчання з розділеннями гри і праці; період юнацького становлення (14-18 років) з розвитком самостійності особистості та планування подальшого життя .

Нас цікавлять особливості розвитку дітей старшого шкільного віку. Важливе значення для розуміння основних протиріч цього віку має закон про нерівномірність розвитку не лише окремих якостей особистості, але й окремих індивідуумів (Л.С. Виготський, І.С. Кон, В.Д. Шадриков та ін.)[36; 85; 206]. Також потрібно пам'ятати про відмінності в психології юнаків та дівчат. В юнацькому віці дівчата в більшості своїй сумлінні та дисципліновані та більш об'єктивні в самооцінці, на відміну від юнаків. Вони не схильні перебільшувати свої достоїнства, помічають свої слабкості. Але вміють маскувати недоліки, здаватися краще, ніж є насправді. Юнаки ж нерідко бравують недоліками, прагнучи здаватися гірше, ніж є насправді.

Дівчата дуже чутливі до форми дії, гостро реагують на кепкування, нетактовні зауваження; сприйнятливі до взаємин з товаришами, образливі, не завжди терплячі, але всі із задоволенням беруть участь в громадському житті класу і школи, виявляють цікавість до різних видів діяльності. В такому віці з'являється наполегливість в подоланні труднощів, прагнення бути попереду.

Дитина на кожному віковому етапі вимагає до себе особливого підходу. Дуже важливо при навчанні враховувати сензитивні (сприятливі) періоди в розвитку особистості.

При переході від підліткового до юнацького віку спостерігається підвищення продуктивності розумової роботи, загальної успішності та працездатності, особливо при виконанні творчих завдань. Це пов'язано із зміною інтересів та організації провідної навчально-пізнавальної діяльності.

Тут особливо важливо враховувати інтереси, здібності та потреби учнів (Л.С. Виготський, І.В. Дубровіна, І.С. Кон та ін.)[35; 53; 206]. Ніяка робота не неможлива без інтересу. За визначенням Е. Торренса, виховання інтересів набуває переважного значення в порівнянні з вихованням навичок. Зусилля вчителів, вихователів мають бути спрямовані на перемикання їх в конструктивне русло, при необхідності, на викорінювання небажаних, негативних інтересів, що можуть заважати розвитку найкращих якостей особистості [214; 216].

Таким чином, на наш погляд, здібності являються синтезом властивостей людської особистості, обумовлюються видами діяльності і забезпечують високі досягнення в ній. Здібності розвиваються на основі задатків, які є передумовами їх розвитку. Детерміація індивідуально-психологічного розвитку людини обумовлена внутрішніми (спадковими) і зовнішніми (вплив мікро-, мезо- і макроспільностей) чинниками.

Причому, по В.Н. Дружиніну, найбільш схильний до дій під впливом певного середовища невербальний інтелект (інтелект дії - Д. Векслер) - тобто здатність оперувати реальними предметами, образами предметів, зображеннями та ін. [52].

Природні передумови не мають якісної визначеності, не спеціалізовані. Здійснення будь-якої діяльності вимагає певних здібностей. Лише в процесі діяльності задатки розвиваються в здібності. Творча діяльність припускає наявність креативності як властивості особистості, високого рівня розвитку інтелекту (Е. Торренс, «теорія інтелектуального порогу») [215], знань, умінь і навичок які, в свою чергу, детермінують творчу активність, як здатність виходити за межі заданої проблеми (Д.Б. Богоявленська) [21].

Творчі здібності ми розглядатимемо як специфічні здібності, що існують у взаємозв'язку з іншими здібностями, якими може володіти будь-яка людина з оптимально розвиненими загальними здібностями (Я.А. Пономарьов); а творчість, як результат потреби людини у вираженні свого внутрішнього світу. Причому, діяльність учня може бути названа творчою, якщо її результат має суб'єктивну новизну, тобто є новою тільки для цього учня [151].

Інтелектуальний розвиток учня є основним по відношенню до усієї його особистості (Л.С. Виготський). Інтелект служить базою креативності, за наявності відповідної мотивації обумовлює високі навчальні здібності (здатність до надбання знань), а також служить необхідною умовою досягнення успіхів в подальшому житті. Дослідження показують, що носіями культури є люди з високим рівнем інтелекту [35].

Крім того, Ю. К. Бабанський вважає, що особистість в психологічному плані характеризується взаємодією чотирьох основних сфер - інтелектуальною, вольовою, емоційною і мотиваційною. Тому, розглядаючи розвиток інтелектуальної сфери, неможливо не враховувати розвиток вольової, емоційної та мотиваційної, оскільки особистість індивідуальна, всі її здібності і якості взаємозв'язані та взаємообумовлені [10]. Так, якщо творча поведінка має недостатню мотиваційну базу, прояв творчості носить чисто ситуативний характер, як реакція на зовнішні, по відношенню до суб'єкта, вимоги.

Поділ здібностей на окремі їх компоненти (умовно) використовується для зручності їх дослідження. Як було відмічено, інтелектуальні властивості входять в структуру навчальної, а навчальна характеризує розумовий розвиток, який, в свою чергу, може бути охарактеризований знаннями, ступенем їх систематизації. З.І. Калмикова відмічає основним компонентом розумового розвитку «фонд дієвих знань і навчання, як здатність до їх надбання і накопичення» [70].

Творча діяльність якнайповніше характеризується наявністю досить глибоких для цього віку знань; самостійним здійсненням перенесення знань і вмінь в нову ситуацію; комбінуванням і перетворенням раніше відомих способів діяльності при вирішенні нових проблем; відхиленням від звичних способів вирішення і створенням власних, оригінальних; співвідношенням у своїй роботі продуктивних і репродуктивних елементів.

В ході дослідження нами виявлені наступні основні критерії розвитку творчих здібностей:

- засвоєння нових знань;
- співвідношення продуктивних і репродуктивних елементів (оцінюються результати діяльності);
- самостійність;
- творча діяльність.

На основі цих критеріїв ми визначили наступні рівні розвитку творчих здібностей:

- наслідувальний (виконання завдань і вправ учнями після попереднього пояснення і розбору їх учителем. На цьому етапі широко використовуються зразки, моделі, технологічні та інструкційні картки та інші наочні посібники. Характер діяльності відтворюючий, наслідувальний, тренувальний; рівень самостійності низький, переважає, в основному, праця виконавця; йде процес навчання, накопичення знань, формування на їх основі вмінь і, головне, формування мотивації);

- репродуктивний (характеризується умінням відтворювати інформацію по пам'яті, самостійним виконанням робіт за технологічними та інструкційними картками, зразками або спираючись на відомий алгоритм. Характер діяльності репродуктивний, рівень самостійності середній, але достатній для виконання робіт з використанням творчих елементів);

- самостійний (евристичний) вказує на самостійне виконання завдань в незнайомій ситуації, неочікуваних обставинах «на перенесення» і «перегрупування» знань і вмінь, на вміння працювати за власними планами за умов розвинутого самоконтролю. Рівень самостійності високий при добре розвиненій уяві, діяльність продуктивна, з переважанням елементів творчого характеру;

- творчий або креативний (свідчить про продуктивний, творчий характер діяльності, про самостійну постановку нових цілей і вирішення проблем).

Для виявлення та розвитку творчих здібностей потрібні певні педагогічні умови, тобто можливості процесу навчання і виховання, які забезпечують досягнення заздалегідь поставлених педагогічних цілей. На підставі проведеного нами дослідження визначені наступні педагогічні умови:

- організація навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням найближчої перспективи розвитку особистості, реалізації її в творчій діяльності;

- наявність інформаційно-збагаченого, нерегламентованого, різноманітного пізнавального середовища з демократичними стосунками для підтримки інтересу, творчої атмосфери, забезпечення оптимальних умов для реалізації можливостей кожного учня;

- розкриття вікових та індивідуально-особистісних особливостей та їх максимальне врахування в навчально-виховному процесі через диференціацію навчання на основі особистісно-зорієнтованих технологій, зокрема, індивідуального підходу;

- наявність зразків творчої поведінки;
- мотиваційне управління з боку вчителя;
- гнучка діагностична система взаємозв'язку «учитель-учень» для оперативного отримання інформації про рівень засвоєння навчального матеріалу, обсягу сформованості умінь і навичок та відповідності їх стосовно запланованих цілей;
- висока організація та взаємна обумовленість усіх ланок навчально-виховного процесу, його безперервність, наступність та послідовність, спрямованість на розвиток творчих здібностей;
- комплексний підхід до виявлення і розвитку творчих здібностей учнів.

Крім того, ефективність розвитку творчих здібностей забезпечується наявністю внутрішніх суб'єктивних умов, які включають особистісні якості (воля, прагнення до самовдосконалення, самореалізації, самостійність, пошукова активність та ін.); мотивацію на творчість, усвідомлення власної мети, задоволення не стільки від досягнення мети, скільки від самого процесу творчості; емоційно-ціннісне відношення до творчої діяльності; багата уява, що ґрунтується на особистому досвіді, знаннях, уміннях та високій емоційності.

Проведений аналіз дозволяє вважати, що весь навчально-виховний процес необхідно будувати так, щоб творчість стала особистісним чинником, оскільки розвиток здібностей, у тому числі і творчих, набагато важливіший для майбутнього, аніж кількість засвоєваних учнями конкретних відомостей.

Це можливо при об'єктно-суб'єктному характері розвитку особистості, заснованому на принципі єдності свідомості і діяльності як закону «переходу функцій ззовні всередину», розкритому в процесі проходження різних фаз об'єктно-суб'єктного розвитку, усі зовнішні функції стають внутрішніми, тобто зовнішні норми набувають особистісного сенсу і значення, формують свій внутрішній світ і стосунки, які, в свою чергу, стають регулювальниками поведінки індивіда [41].

Досягненню вищих рівнів розвитку творчих здібностей старшокласників сприяє дотримання виявлених педагогічних умов.

Розвиток творчих здібностей, на нашу думку, повинен здійснюватися внаслідок спеціально організованої педагогічної діяльності, що носить комплексний характер.

Уявлення про організацію навчально-виховного процесу, спрямованого на розвиток творчих здібностей, дає комплекс взаємопов'язаних і взаємозалежних педагогічних умов. Успішній реалізації комплексу педагогічних умов сприяє застосування особистісно-зорієнтованих технологій, індивідуального підходу до учнів в процесі поетапної організації процесу навчання з урахуванням об'єктно-суб'єктного перетворення особистості та розвитку її творчих здібностей [75].

Крім того, для реалізації поставлених завдань необхідно мати цільову програму розвитку творчих здібностей, розроблену на основі виявленого комплексу педагогічних умов, в сукупності з навчальною (або профільною) програмою з предмету та відповідним методичним і дидактичним забезпеченням.

Комплексний підхід до проектування навчально-виховного процесу включає наступні етапи:

- формування мотиваційного компоненту (об'єктна фаза розвитку особистості);
- формування емоційно-вольового компоненту (суб'єктно-функціональна фаза розвитку особистості);
- формування професійної самосвідомості (суб'єктна фаза розвитку особистості) та включає:
 - особистісно-зорієнтований, індивідуальний підхід;
 - особливі якості особистості (воля, уява, пошукова активність, самостійність, творчість та ін.)
 - наявність мотивації на творчість, творчу діяльність;
 - досвід особистості;

- емоційно-ціннісне відношення до творчості;
- здібності до надбання знань (навчання);
- інтелектуальні здібності (основні) як здібності вирішувати завдання на основі наявних знань;
- здібності до перетворення знань, творчість, креативність;
- організацію навчально-виховного процесу, спрямованого на розвиток творчих здібностей учнів.

Розвиток творчих здібностей вимагає наявності системи чітко налагоджених механізмів і структурних ланок. Щоб відтворити цілісність навчально-виховного процесу, спрямованого на розвиток творчих здібностей, його організації навчання, потрібна система педагогічних умов, в яку входять методи й організаційні форми навчання, що утворюють її дидактичну основу, і педагогічна техніка, що включає засоби і прийоми організації і стимулювання творчої діяльності учнів.

Педагогічні умови розвитку творчих здібностей ми розглядаємо, по-перше, як середовище, в якому проходить досліджуваний процес, по-друге, як обов'язкове виконання визначених педагогічних умов для створення необхідного середовища, в якому відбувається організація навчально-пізнавальної діяльності розвивального характеру.

У нашому дослідженні ми визначаємо комплекс педагогічних умов, що обумовлюють ефективність виявлення та розвитку творчих здібностей у процесі творчої діяльності як засобу розвитку творчих здібностей старшокласників:

- використання творчих методів учителем і використання методів навчання, направлених на актуалізацію особистісного досвіду учнів;
- заохочення пошукового творчого підходу до загальноприйнятого, звичного та забезпечення учнів різними видами завдань та вправ, репродуктивна частина яких була б основою для творчої діяльності, що передбачає абстрактне, наочно-образне, наочно-дійове, інтуїтивне мислення;

- підтримка спроб самостійного пошуку розумних неочікуваних рішень та підтримка спроб знаходити, визначати, формулювати проблему;

- створення вільної, розкутої атмосфери навчання: заохоченні і винагороди творчих ідей і результатів творчої діяльності, навчання школярів переживати свої відкриття як творчі, розвитку в них смаку до творчості і потреби в ній, вихованні спокійного відношення до невизначеності і незрозумілого, стимулюванні потреби в постійному розвитку та забезпечення демократичного стилю управління при організації навчання, прояв позитивних емоцій як учителем, так і учнями, направленість методів навчання на успіх учнів.

Передумовою розвитку творчих здібностей учнів є застосування комплексу взаємопов'язаних і взаємозалежних педагогічних умов, де навчальна (або профільна) програма з предмету, цільова програма розвитку творчих здібностей учнів старших класів, процесуальний механізм реалізації змісту програми розроблено на основі виявлених педагогічних умов.

Реалізація комплексу педагогічних умов має форму поетапної організації навчально-виховного процесу з урахуванням об'єктно-суб'єктного перетворення особистості та розвитку творчих здібностей при особистісно-зорієнтованому підході до учнів в процесі навчання.

2.2 Особистісно-орієнтоване навчання в розвитку творчих здібностей учнів старшої школи

Сутність навчання технології включає наявність урахування індивідуальних особливостей не тільки учня, але й вчителя, що й визначається формами, засобами та методами організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Особливості віку учня (підлітковий та юнацький період) так само націлюють практику на реалізацію індивідуального підходу до навчання.

Навчання в педагогічному сенсі, як указує І.Я. Лернер - форма людської діяльності, яка виступає як засіб передачі і засвоєння соціального досвіду. Орієнтація нашого дослідження в розумінні процесу навчання як процесу розвитку учня, має на увазі розгляд процесу розвитку основою дидактичного забезпечення, особливим відношенням до навчання [105].

Аналізуючи індивідуальну діяльність, болгарський вчений Л. Ніколов виділив три взаємопов'язані рівні [134]: можливості людини (сили) - предмет - продукт; мета - засіб - результат; інтерес - реалізація (призначення) результату.

Мета - це ідеальний образ результату. Мета переживається психологічно як досконалий образ, як бажання, намір суб'єкта, те, що повинно бути досягнуте.

Засіб - цілісний процес продуктування, за допомогою якого здійснюється перехід від мети до реального результату. Зазвичай «результат» ототожнюється з «продуктом». Об'єкт мети (результат) не обов'язково може бути продуктом (зміна предмету, або отримання за допомогою зміни нових предметів). «Результат» можна розуміти і так: які зміни відбуваються в предметі та суб'єкті (розвиток сил людини, її можливостей). Це твердження важливе для дидактики, оскільки в процесі навчання повинні відбуватися зміни в самому учневі, вдосконалення його особистості, реалізація його внутрішніх сил та потенціалу.

Якщо декілька суб'єктів включено в одну діяльність, то вона набуває характеру взаємодії людей. Будь-яка взаємодія людей здійснюється як обмін індивідуальною діяльністю. А обмін індивідуальною діяльністю взагалі має місце тоді, коли діяльність будь-якого з суб'єктів, що беруть в ній участь, має позитивну або негативну умову для діяльності решти суб'єктів, що беруть в ній участь, і може мати вплив на останню.

Обмін діяльністю має на меті включення інтересів суб'єктів цієї діяльності. Між інтересами суб'єктів утворюються різноманітні зв'язки та

відносини. Взаємозалежність інтересів, з позиції діяльнісного підходу, пояснюється збігом об'єктів цих інтересів, коли через кожен елемент діяльності інтереси одного з учасників стають залежними від інтересів іншого.

Концепція Л. Ніколова дозволяє зробити наступні висновки з метою визначення позиції для осмислення навчання з погляду підходів, орієнтованих на учнів [134].

1. Розвиток учня може бути осмислений через поняття міжсуб'єктного обміну діяльністю, що через різноманітні зв'язки трирівневої структури діяльності виводить на перший план не процесуально-технологічний, а мотиваційно-особистісний аспект діяльності вчителя та учня.

2. Навчання є процесом обміну діяльністю, що ґрунтується на залежності інтересів суб'єктів навчання. З розгляду концепції Л. Ніколова про структуру діяльності людини виходить, що залежність інтересів виникає в тому випадку, коли співпадають об'єкти інтересів. Тому єдність процесів викладання і навчання виникає тільки тоді, коли співпадають об'єкти інтересів суб'єктів навчання - вчителя та учня, тобто, якщо головна мета і призначення навчання - розвиток індивідуальних можливостей учня, самореалізація особистості за допомогою засвоєння соціального досвіду, де основною метою вчителя є розвиток учня.

3. Дана концепція може служити основою моделювання процесу навчання, яка відображає не тільки двосторонній характер, але й провідну роль вчителя у виявленні індивідуального досвіду учнів та в організації ознайомлення з особистісно-дійовим досвідом (в процесі актуалізації індивідуального досвіду учень «виявляє» себе як особистість в ситуації навчання і, перетворюючи яку, розвивається).

4. «Предмет» і «продукт» забезпечують виявлення сил суб'єктів у навчанні. В даному випадку мають місце дві мети - головна і другорядна, що підпорядкована, та, відповідно, головний і другорядний результат. Головний

результат і його призначення співпадають з розвитком сутнісних сил суб'єктів - вчителя та учня; другорядний результат рівнозначний з продуктом, який може виступати, наприклад, як підсумок вирішення навчальної задачі для учня та підтвердження доцільності методів, що використовує вчитель. Отже, призначення другорядного результату зводиться до умов забезпечення головного.

Запропоновані висновки, метою яких є конкретизація визначення процесу навчання і взаємодії в діяльності та навчанні, дозволяють виявити й осмислити джерело руху процесу навчання. Відомо, що ним є суперечність між досягнутим учнем рівнем самореалізації та можливостями педагогічного впливу по відношенню до зростаючої потреби учня в самореалізації, збагачуючи її соціально-ціннісним змістом і новими способами діяльності. Вказана суперечність процесу навчання є конкретизацією такого її трактування, що існує в педагогічній літературі, як суперечності між стандартизацією досвіду, що передається, та індивідуальним шляхом його засвоєння. Дана суперечність знаходить своє вираження в конкретизації діяльності сторін в процесі розвитку творчих здібностей особистості. Механізмом процесу навчання є цілеспрямована взаємодія його суб'єктів в ході послідовної зміни вирішення їх задач і досягнення їх мети.

Закон діалектичної суперечності говорить, що наявність суперечностей не є достатньою умовою для розвитку та вдосконалення особистісних можливостей. Протиріччя в процесі навчання повинні бути враховані й вирішуватися відповідно до умов навчальної ситуації - і лише тоді розвиток суб'єктів навчання можливий.

Урахування суб'єктивних позицій вчителя та учня в навчально-пізнавальній діяльності дозволяє розглядати доцільність індивідуального підходу до навчання, а також говорити про його творчий характер.

Поняття «зона найближчого розвитку», «актуальний рівень розвитку», «суб'єктивний досвід» вимагає конкретизації в контексті розвитку творчих

здібностей з позицій вікової періодизації. Чи несе фізичний розвиток організму психічні, соціальні зміни учня? Наскільки однозначні, індивідуальні ці зміни?

В психології існують різні точки зору з приводу віку та вікової періодизації. Поняття віку не зводиться тільки до тривалості існування індивіда. Т.П. Скрипкіна на основі ідей Л.С. Виготського вказує, що є принаймні дві властивості часу: тривалість існування (хронологічний вік) та визначеність фази становлення (психологічний вік) [174].

Питання вікової періодизації дуже складне. Тут доречно сказати про критерії вікової періодизації (біологічні ознаки, соціокультурні або соціально-педагогічні), про вплив конкретних історичних особливостей на учня, про суб'єктивне сприйняття часу, про вікові межі того або іншого віку, про вікові особливості та індивідуальні відмінності учнів даного віку і т.д. Вік людини, як відзначає Н.С. Лейтес, - це взаємопроникнення природного та історичного, біологічного, психологічного, соціального впливів [97].

Американськими вченими, як відзначає І.П. Підласий, виявлено, що сензитивний період (період, коли умови для розвитку тих або інших якостей оптимальні) для розвитку творчості учнів відповідає проміжку від 6 до 12 років (це частково охоплює підлітковий вік). В той же час автор вказує: «Середній шкільний вік найбільш сприятливий для розвитку творчого мислення» стверджує, що пік творчого розвитку досягається до 12 років (не можна змішувати з творчою продуктивністю, яка досягається набагато пізніше) [147]. І.С. Кон вважає, що піку творчого потенціалу сприяє криза віку. З іншого боку, вибір віку визначений «важким періодом» як для вчителя, так і для учня (психологічні дослідження показали, що частка збудження у дівчаток зростає в 11-13 років, а у хлопчиків в 13-15 років). І, нарешті, виникає самосвідомість учня, його інтерес до себе, самооцінка, що вимагають більшою мірою відношення до підлітка як до рівноправної особи в процесі навчально-пізнавальної діяльності [85].

Головна вікова характеристика підлітка - бурхливий фізичний розвиток. Наука в принципі визначає два типи впливу біологічних процесів на психіку та поведінку учня:

- безпосередній (виявити вельми проблематично, оскільки неможливо відділити вплив природних властивостей від сукупності соціальних);
- опосередкований (фізична зрілість є атрибутом «дорослості», що накладається на суб'єкт-суб'єктивні відносини, на прояв цікавості до себе).

Зрозуміло, що типи впливу біологічних процесів визначають і напрями дослідження навчально-пізнавальної діяльності учня у віковій психології:

- визначення новоутворень, що безпосередньо пов'язані з віком, в психіці та особистості учня (ці якості властиві кожній дитині даного віку);
- визначення індивідуальних, статевих відмінностей, основних психологічних якостей з метою оптимальної організації навчально-пізнавальної діяльності, тобто здійснення індивідуального підходу до процесу навчання.

Вивчення якісних зрушень в розвитку інтелекту пов'язане з роботами Ж. Піаже. Вік 11-16 років, за Ж. Піаже, є періодом народження, наприклад, гіпотетико-дедуктивного мислення, здатності абстрагувати поняття від дійсності [144]. Е.Д. Божович, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов на противагу Ж. Піаже, на основі експериментальних даних ставлять в залежність появу новоутворень в результаті навчання та наявності індивідуальної неповторної генетичної програми особистості [24; 38; 48]. В свою чергу, Н.С. Лейтес, О.М. Прихожан, Д.В. Колесов і І.Ф. Мягков відзначають появу в підлітковому віці прагнення до самостійності, до прояву індивідуального стилю мислення, до вибіркості інтересів, до розвитку можливості зосереджувати увагу, збільшенню її об'єму, її вибіркості, що пов'язана з визріванням окремих ділянок мозку (статева відмінність полягає в даному випадку в тому, що хлопчики-підлітки в більшій мірі схильні до творчості,

ніж дівчатка-підлітки, які віддають перевагу, в основному, регламентованій роботі)[83; 98; 154].

Основним психологічним процесом, за твердженням І.С. Кона [85], що актуалізується в підлітковому та юнацькому віці й опосередковано залежить від фізичного розвитку, є розвиток самосвідомості, центральними компонентами якої вважаються особистісна ідентифікація, самооцінка, самоповага.

Отже, емоційна збуджуваність школярів підліткового віку, розвиток та ствердження самосвідомості та самоповаги - це утворення особистісних якостей, важливих для творчості (самосвідомість, самоповага, самооцінка), що визначають важливість реалізації підходів до навчання, заснованих на задачах щодо розвитку учня (індивідуальний, особистісний, персоніфікований, віковий, диференційований підходи).

Індивідуальний (особистісно-зорієнтований) підхід у вихованні, на думку І.С. Кона (що має відношення і до навчання, внаслідок того, що навчання є підсистемою процесу виховання), - це «не просто врахування індивідуальних особливостей учнів, що відрізняють їх один від одного. Це, перш за все, завжди і у всьому послідовне відношення до учня як до особистості, як до відповідального суб'єкта діяльності» [84].

А.В. Мудрик відзначає, що особистісно-зорієнтований підхід припускає бачення вчителем унікальної особистості в кожному учні, і так само послідовне досягнення того, щоб кожен учень бачив особистість в самому собі і, нарешті, він (вчитель) прагне до того, щоб кожна дитина бачила особистість в будь-якій людині свого оточення [129].

Дані думки знаходять підтвердження в педагогічній енциклопедії, де індивідуальний підхід пов'язується з послідовним відношенням педагога до вихованця як до особистості, як до самостійного відповідального суб'єкта, а також в роботах М.Е. Дуранова і М.В. Кларіна, що розглядають особистісний (індивідуальний) підхід конкретно до навчання [54; 78]. Так, М.В. Кларін

пов'язує з особистісно-орієнтованим підходом орієнтацію навчання на актуальні освітні потреби особистості в процесі її конструктивного саморозвитку, самовизначення, самореалізації. М.Е. Дуранов, посилаючись на власні дослідження, вказує, що якщо навчання побудоване на особистісних цінностях учня, то воно більш ефективно[78].

Поняття «особистісно-зорієнтоване» стосовно освітнього процесу, виникло в педагогічній лексиці в результаті перекладу англійського виразу «person-centered» (особистісно-центроване), що відноситься до гуманістичної психології і педагогіки (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.). Особистісно-зорієнтований (індивідуальний) підхід в рамках гуманістичної психології та педагогіки офіційно був визначений в 60-ті роки в США у відповідь на численні суспільні, економічні кризи, що викликали відчуження людей, їх крайню духовно-соціальну неоднорідність [111].

Поява в педагогічному просторі особистісно-зорієнтованого підходу означала відмову від ідей біхевіоризму, які проголошували директивність і маніпулятивність, що спрямовувало педагогічну теорію на відмову від досліджень суб'єктивних переживань, ціннісних орієнтацій, сенсів існування, особливостей суб'єктивного осмислення свого буття й переносило увагу на розробку технологій.

Л.І. Рюмшина, говорячи про джерела досвіду гуманістичної психології, вказує ряд принципів, що стосуються природи особистості людини [166].

1. Принцип цілісності. Особистість є цілісним утворенням. Те, що відбувається в будь-якій частині цілого, стосується особистості повністю, викликаючи певні переживання. Цим і визначається важливість вивчення ціннісних орієнтацій, сенсів та ін.

2. Принцип позитивності. Будь-яка людина за своєю природою добра, конструктивна. Опанування величезними внутрішніми ресурсами дозволяє людині розвинути творчу активність, покладаючись не на зовнішнє керівництво, а на внутрішню природу.

3. Принцип розвитку. За своєю природою людина, як і будь-яка жива істота, наділена тенденцією до розвитку й самореалізації. Розвиток в гуманістичній психології та педагогіці не має меж, але має на увазі високу активність людини.

4. Принцип активності означає відмову від будь-якого тиску на особистість. Все, що йде ззовні й не співпадає з потребами особистості, блокується. Це не означає заперечення зовнішньої дії, а говорить про її другорядність. Другий аспект принципу активності допускає можливе існування активності людини тільки в теперішньому часі.

Отже, виходячи з перерахованих принципів, особистість є цілісною, активною, позитивною, самодетермінованою. Ці принципи визначають природу особистості людини, джерела її розвитку й особливості взаємодії з іншими людьми.

Підхід до учня як до особистості, як показує практика, в процесі навчання сприяє самовираженню його індивідуальності.

Гуманістичні погляди на природу учня дозволяють виділити на основі аналізу психолого-педагогічної літератури загальні положення для розуміння особистісно-зорієнтованого (індивідуального) підходу до навчання (особистісно-зорієнтований підхід до навчання визначається не тільки постановкою мети навчання, але й відповідністю форм, методів, засобів навчання, змісту освіти щодо природи особистості).

- Визнання учнем в процесі навчання його суб'єктивності. Учень вже володіє суб'єктивним досвідом, надбаним раніше, ще до початку навчання в школі та в попередніх класах, в конкретних умовах середовища, соціокультурного оточення, в процесі сприйняття й розуміння ним світу людей. Отже, учень не стає, а вже є суб'єктом навчання як носій суб'єктивного досвіду.

- Навчання - це не тільки викладання, але й учіння (особлива індивідуальна діяльність учня, а не пряма проекція викладання).

Особистісно-зорієнтований підхід виводить на перший план учіння, його корекцію і підтримку; другий план, відповідно, дістається викладанню як нормативно побудованому процесу.

- Початковим моментом навчання є не реалізація кінцевої мети, а розкриття індивідуальних пізнавальних можливостей кожного учня та визначення педагогічних умов, необхідних для задоволення психічного й особистісного розвитку учня. Тут вектор іде в напрямку від учня до визначення педагогічних дій; розвиток трактується як саморозвиток, пізнання самого себе, своїх потенційних можливостей та розуміння відповідальності за свою самореалізацію.

- Спілкування між суб'єктами навчання розумілось раніше як особистісне спілкування. Рівноправність між вчителем і учнем в спілкуванні - це, перш за все, рівноправність у прояві позитивних людських якостей, таких як розуміння, емоційний відгук, щирість. За своїм внутрішнім змістом спілкування представляється діалогом.

Поява поняття «персоніфікований підхід у навчанні» в педагогіці, на наш погляд, бере початок з філософії - персоналізм (лат. *persona* - особистість). «Відмінною рисою персоналізму є визнання «особистості» первинною реальністю і вищою духовною цінністю...». Тому немає необхідності використовувати в роботі паралельно поняття «особистісно-зорієнтований підхід» і «персоніфікований підхід».

Віковий підхід в навчанні розглядається для урахування і використання закономірностей розвитку особистості (фізіологічних, психологічних, соціальних), а також урахування соціально-педагогічних особливостей груп учнів, зумовлених їх віковим складом. Призначення вікового підходу в даній роботі - конкретизація особистісно-зорієнтованого, індивідуального підходу в організації навчання.

Індивідуальний підхід в педагогіці забезпечує реалізацію можливості в масовій школі враховувати індивідуальні особливості учнів при певній

організації навчально-пізнавальної діяльності. І.П. Підласий відзначає: «Індивідуальний підхід як важливий принцип педагогіки полягає в управлінні розвитком людини, заснованому на глибокому знанні рис її особистості й умов життя. Педагогіка індивідуального підходу має на увазі не пристосування цілей та основного змісту до окремого школяра, а пристосування форм і методів педагогічної діяльності до індивідуальних особливостей учня з тим, щоб забезпечити запроєктований рівень розвитку особистості» [147]. Дещо інша точка зору приводиться О.Н. Джуринським в аналізі існуючих систем навчання. Автор, зупиняючись на відкритому навчанні, вказує, що з метою організації свободи вибору для учнів відбувається абсолютизація їх природної допитливості, що виражається в пристосуванні змісту освіти до інтересів школярів [51]. На наш погляд, найбільш цінним для педагогічної практики є погляд Є.С. Рабунського, що дає велику динамічність навчанню. Автор вважає, що індивідуальний підхід ставить за мету не тільки пристосування методів і форм навчальної роботи до індивідуальних особливостей школярів, але й «часткова, тимчасова зміна окремих сторін змісту навчання» [157].

Індивідуальний підхід в організації навчально-пізнавальної діяльності учнів розглядається різними авторами по-різному: одні вважають його дидактичним принципом, інші - формою організації навчальної діяльності або методом навчання і виховання [77].

Ґрунтуючись на розумінні визначення принципу навчання (положення, які лежать в основі навчання і визначають всі його сторони: зміст, методи, форми організації) ясно, що індивідуальний підхід як принцип визначає і методи, і форми, і способи, мета яких забезпечити всьому класу і, в той же час, кожному, досягнення освітніх завдань.

Принцип індивідуального підходу в дидактиці враховує такі особливості учнів, які впливають на їх навчальну діяльність, і від яких залежать результати навчання.

Також різні автори виділяють різні особливості учнів. Не можна сказати, що вони (особливості) у різних авторів протиставляються, скоріш за все, взаємовизначаються та доповнюються. Тому для педагогічної практики при виділенні тієї або іншої сукупності індивідуальних особливостей головним чинником стає реальне врахування цих особливостей в рамках існуючих дидактичних засобів, велика різниця в досягненні високих показників учнів одного віку, суб'єктивність вчителя.

Прикладом відмінності визначених особливостей учнів та їх можливе взаємовизначення в рамках індивідуального підходу може бути зіставлення думок І.Е. Унт [197], що пропонує для успішного здійснення індивідуального підходу розділити учнів на чотири типові групи. В основу такого розділення він поклав такі якості, як здатність до навчання (здатність учня досягти за короткий термін високого результату в навчанні) і працездатність, яку автор ставить в залежність від старанності, пізнавального інтересу, моральних установок, психофізіологічних можливостей школярів, бажанню та вмінню вчитися, стану здоров'я і загального фізичного розвитку, можливостей опанування раціональними прийомами навчання, а також описує через такі якості, як тривалість і напруженість навчальної діяльності, ретельність та акуратність, повнота і самостійність при виконанні роботи. І.Е. Унт, в свою чергу, пропонує враховувати в організації навчального процесу, знову ж таки, здатність до навчання, а також навчальні вміння (програмні та позапрограмні знання, уміння й навички) та пізнавальний інтерес на фоні загальної навчальної мотивації. І.Е. Унт визнає також, що в деяких випадках мають вплив на навчання дитини домашні умови виховання і стан її здоров'я [197].

З.І. Калмикова, А.О. Кірсанов, Н.О. Менчинська, Є.С. Рабунський, І.Е. Унт та ін. описують педагогічні дії з урахуванням індивідуальних особливостей особистості дитини, виховання та умов життя, в яких вона знаходиться, вказують на необхідність відношення до учня як до суб'єкта пізнання, тим самим закликають вчителя бачити особистість в кожному учні [69; 119; 156; 195]. Це, на їх погляд, сприяє розвитку творчих здібностей школярів та розвитку виховного аспекту уроку. Бачення в учні суб'єкта навчання є сполучною ланкою між особистісно-орієнтованим та індивідуальним підходами.

Отже, із запропонованого аналізу індивідуального та особистісного підходів, складно зробити висновок про їх відмінність, якщо не визначитися в розумінні таких понять як «особистість», «індивідуальність», «індивід», «суб'єкт діяльності».

Дані поняття, на думку І.І. Резвицького мають сенс лише тоді, коли, утворюють цілісну систему, представляють діалектичну єдність властивостей людини. Далі даний автор продовжує: «Кожне з цих понять може бути розкрито тільки в тому випадку, коли буде знайдено його дійсне місце в структурі властивостей цілісної людини» [158].

Якщо у філософській, психолого-педагогічній літературі, в основному, немає розбіжності з трактувань таких понять, як «індивід» і «суб'єкт діяльності», то єдиної думки з розмежування понять «особистість» та «індивідуальність» не існує.

А.В. Петровській співвідносить поняття індивіда з природними якостями, що створюють певні комплекси, наприклад, вікові, статеві, конституційно-соматичні й нейродинамічні, в основі яких лежить певна комбінація генів. Тому правомірно, на думку А.В. Петровського, використовувати поняття індивіда для позначення людини як природної істоти, як організму, як потенційної людини [143].

В момент народження дитина наділена тільки природними задатками. Надбання істинно людських якостей, особливостей дитиною, пов'язане з її діяльністю в соціальному середовищі, що доведено на основі спостережень за «дітьми-мауглі». У процесі діяльності дитини, на думку Б.Г. Ананьєва, не тільки розвиваються, але й виявляються її людські особливості, якості [8]. Ефективність розвитку особливостей, якостей у людини даний автор ставить в залежність від ступеня усвідомлення себе, навколишнього світу та від прагнення пізнати навколишній світ, зрозуміти власне місце у ньому. В свою чергу, людина, що пізнає та усвідомлено діє, в марксистській філософії розуміється як суб'єкт діяльності. Учень є суб'єктом навчання, якщо він проявляє, реалізує власну пізнавальну активність, що є початковим проявом до розвитку власних індивідуальних, можливо, творчих здібностей.

При розділенні понять особистості та індивідуальності ми ґрунтувалися на роботах Б.Г. Ананьєва та І.І. Резвицького [6; 158].

І.П. Шкуратова, аналізуючи розвиток поглядів на сутність понять «особистість» та «індивідуальність», зазначає, що обидва поняття являються рівнозначно об'ємними й такими, що не співпадають за змістом. Вона дає наступну характеристику: «Графічно їх можна показати як два кола. Накладемо їх один на одного так, щоб вони не співпадали повністю, але мали якусь загальну площу. Дана площа - це ті властивості особистості, які складають основу її індивідуальності. Площа кола, що символізує особистість, що залишилася, відповідає тим її властивостям, які є соціально типовими і характеризують її як представника багатьох великих і малих груп. «Залишок» індивідуальності представляють біохімічні, загальносоматичні та нейродинамічні властивості» [209].

Особистість - поняття соціальне, що виражає суспільну природу людини, фіксує систему її соціальних якостей і властивостей. В процесі становлення особистості, тобто прийнятті людиною певних соціальних ролей, відносин, людина (учень) співвідносить свій внутрішній світ, своє Я,

свої природні можливості з навколишнім соціальним середовищем, на основі чого й відбувається становлення індивідуальності. Тут людина (учень) вимушена відстоювати свою самобутність, цілісність, оригінальність. Ми згодні з думкою І.І. Резвицького, який стверджує, що індивідуальність виявляється на соціальному рівні, ґрунтується на засвоєних соціальних нормах і включає в свій зміст особистісні (виключаючи соціально-типові властивості) й природні властивості людини [158].

Гуманне відношення до учня сприяє прийняттю ним соціальних норм, правил, одночасно з цим учень починає обдумувати, аналізувати власний світ і співставляти його з вимогами зовнішнього середовища. При цьому формується власна позиція, тобто відбувається становлення індивідуальності. Чим багатше соціальне середовище, чим воно гуманніше, тим більше підстав для розвитку індивідуальності.

Виходячи із загальної характеристики індивідуального та особистісного підходів, а також характеристики понять особистості й індивідуальності ясно, що не можна ці підходи протиставляти одне одному. Якщо особистісний підхід «зосереджує свою увагу» на належному «рівні» свідомості людини (пізнавальні цінності, потреби та ін.), також на побудові процесу навчання, що сприяє формуванню даного рівня, наприклад, формуванню пізнавальних цінностей учня і його вміння орієнтуватися в них з опорою на сучасні уявлення про особистість людини, то мета індивідуального підходу - конкретизувати загальний механізм навчання, виділеним особистісним підходом через «наповнення» конкретним змістом таких категорій, як «актуальний рівень розвитку», «зона найближчого розвитку», «навчання», «знання» та ін. Існують такі спільні риси двох названих підходів, які навряд чи варто заперечувати - це розкриття найкращих сторін, «розквіт», розвиток індивідуальності учня в навчально-пізнавальній діяльності при гуманному відношенні до нього як до суб'єкта діяльності, як до особистості. Майстерність вчителя тут полягає в тому,

наскільки вдало підібрані засоби, методи, форми для індивідуалізації навчання, а також стиль спілкування, а результат вже простежується в ступені розвитку творчих здібностей школярів.

Реалізація індивідуального підходу в навчанні розглядається як індивідуалізація навчання. Так в педагогічній енциклопедії індивідуалізація навчання трактується як організація навчального процесу, де вибір форм, прийомів, методів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їх здібностей до навчання.

Керівним для реалізації індивідуального підходу до навчання природно є ступінь досягнення мети навчання (загальноприйняту сукупність утворюють такі освітні цілі як навчальна, розвивальна, виховна). З позицій нашого дослідження на перший план виходить розвиток творчих здібностей учня, що визначає важливість формування знань, умінь, навиків учнів (навчальна мета), а також формування самостійності в пізнавальній діяльності, комунікабельності у відносинах, свідомості в надбанні знань (виховна мета) та виявлення вищезазначеного в оригінальних, творчих діях.

Різні автори підкреслюють численні індивідуальні особливості учнів, що мають помітний вплив на успішність навчання (у нашому випадку на успішність розвитку творчих здібностей).

У нашому дослідженні, розглядаючи структуру процесу розвитку творчих здібностей й механізму її функціонування, ми вирішили проблему визначення індивідуальних якостей - це знання учнів, мотиваційна сфера учнів, рівень сформованості способів пізнавальної діяльності школярів.

Класно-урочна система освіти, врахування лише тих відомих індивідуальних особливостей, які значно впливають на розвиток творчих здібностей, дозволяють говорити, на думку І.Е. Унт, про реалізацію в навчанні відносної індивідуалізації (що стосується індивідуального підходу, передбачається ділити учнів на типологічні групи, а потім в цих групах здійснювати індивідуальний підхід в навчанні). Автор підкреслює, що

при реалізації відносної індивідуалізації необхідно розглядати поєднання групової та індивідуальної форм роботи [197].

На основі аналізу методичної літератури з метою визначення ефективного використання групової форми роботи на уроці, нами визначено, що даний факт має місце, якщо поділ учнів на групи співвіднесено з метою уроку, зі змістом навчального матеріалу, з типологічними особливостями школярів, а також, якщо визначено «внесок» кожного школяра в загальну мету навчальної діяльності групи та всього класу.

З метою визначення місця і ролі групових форм організації навчання нами була проаналізована відповідна література, в якій відображені питання організації різних форм процесу навчання та ін. Наводимо результати аналізу: групова форма роботи на різних етапах уроку має не тільки самостійне вагоме значення, але й збільшує ефективність індивідуальної та фронтальної форм роботи.

Для правильного відбору форм, методів, способів організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, з метою розвитку в них мотиваційної сфери, не можна заперечувати застосування індивідуального підходу (розвиток мотиваційної сфери учня сприяє позитивній зміні інших компонентів структури творчої активності). Л.С. Виготський в своїх дослідженнях указував на необхідність спиратися в прогнозуванні й корекції мотиваційної сфери учнів на їх «зону найближчого розвитку», яка має індивідуальний характер [35].

Для ствердження необхідності розробки шляхів розвитку мотиваційної сфери різних типологічних груп підліткового та юнацького віку учнів може служити наступне. Досвід активізації навчальної діяльності сам по собі приводить до зміни мотивації, проте цей досвід підсилює активну позицію школяра в навчальній діяльності, переглядає, уточнює або формує систему його відношення до об'єкту, що вивчається, до самого себе, до іншої людини,

змінює оцінку цих відносин і таким непрямим чином, поза сумнівом, впливає на мотиваційну сферу.

Ми згодні з Н.А. Лобко-Лобановською, яка з погляду дидактичного співвідношення визначає індивідуальний підхід як діалектичний принцип, а диференційоване навчання - як засіб реалізації цього принципу. Індивідуалізація в процесі навчання означає врахування індивідуальних особливостей учнів в процесі колективних форм організації навчальної діяльності, систематичне вивчення учнів. Це така організація навчальних занять, де кожен учень працює в міру своїх сил і можливостей, що змушує вчителя здійснювати як зовнішню диференціацію (розділення дітей всередині класу на типологічні групи), так і внутрішню диференціацію (розподіл навчального матеріалу за рівнем складності, застосування форм, методів, прийомів навчальної діяльності в залежності від можливостей вчителя та учня) [108].

Відмінності індивідуальних пізнавальних особливостей підлітків, що визначаються акселерацією, зовнішньою формою, фізичним розвитком, а також задатками, визначають необхідність реалізації індивідуального підходу й у взаєминах між вчителем та учнем. Аналізуючи досвід роботи педагогічних колективів шкіл зі «слабкими» учнями, особливу важливість потрібно приділити педагогічним прийомам та діям, які засновані на таких принципах як педагогічний оптимізм, пошана до школяра, розуміння душевного стану, зацікавленість в його долі . Не можна заперечувати універсальність виділених прийомів. О.Н. Джуринський, аналізуючи світовий досвід шкіл, виділяє аналогічні прийоми, але по відношенню до обдарованих дітей, «дані прийоми необхідні, перш за все, по відношенню до тих, хто скривджений в сім'ї або в колективі», а образу, як правило, «носять в собі» діти з низькою успішністю [51].

Як показує педагогічна практика, мотиваційна сфера зазнає позитивних змін у «слабких» учнів, якщо вони, виконуючи дії, ставлять мету, що буде

пов'язана і з конкретною навчальною метою. Прикладом може служити створення ігрових ситуацій, де головна мета - діяльність всередині простору, заданого певними правилами. При правильному здійсненні навчання з використанням ігрових ситуацій, спостерігається поступовий перехід інтересу школяра, пов'язаного з формою організації навчання до інтересу, пов'язаного зі змістом навчального завдання і ступенем самореалізації (самореалізація «сильних» учнів «вимагає» від них дослідницьких, пошукових дій в навчально-пізнавальній діяльності).

З метою розвитку здібностей до спілкування, виділенню головного, до визначення причинно-наслідкових зв'язків в учнів, що відрізняються слабкими знаннями, ряд авторів, наприклад, І.П. Волков, Ю.К. Бабанській, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, радять дотримуватись в організації навчально-пізнавальної діяльності наступних правил [10; 31; 38; 48]:

- використовувати наочні образи так, щоб вони не викликали зосередженості уваги на другорядних ознаках об'єкту, які можуть відволікати від вирішення головної мислительної задачі;

- слід практикувати такі завдання і вправи, що потребують переходу думки від загального плану до конкретного і, навпаки (навести приклади, що показують правило або зробити узагальнення на основі ряду окремих випадків та ін.);

- запровадження у ході уроку вправ з розвитку логічної структури доказів, здійснення висновків, а також включення вправ, що потребують порівняльного аналізу.

Реалізація індивідуального підходу на різних етапах уроку (вивчення нового матеріалу, застосування знань і формування вмінь, закріплення знань та ін.), на наш погляд, має своє індивідуальне вирішення (залежить від змісту предмету та інших чинників, які спрямовують це завдання в область методик викладання різних предметів), що дозволяє обмежитися лише загальними положеннями, якими вчитель може керуватися. Це і виявлення

індивідуальних особливостей школярів, що визначають успішність навчання, і визначення переліку питань, які можуть вирішити всі учні, а також знаходження оптимального об'єму часу, за який кожна типологічна група учнів може засвоїти даний об'єм знань, і визначення завдань для різнорівневого підходу (ступені складності та способи виконання), що враховують індивідуальні особливості учнів.

Індивідуальний підхід в навчанні дозволяє розглядати логіку навчання як результат взаємодії логіки розвитку учня і логіки розвитку навчального предмету, причому остання знаходиться в підпорядкуванні першій. Проведений теоретичний аналіз дає підстави для твердження, що розгляд навчально-пізнавальної діяльності, як процесу міжсуб'єктного обміну діяльністю, врахування суб'єктивних позицій вчителя та учня, дозволяє виявити в якості одного з основних протиріч в навчанні - між досягнутим рівнем самореалізації та можливостями вчителя з підвищення мотиваційної сфери учня в самореалізації за рахунок збагачення її соціально-ціннісним змістом (знання, вміння, навички) й новими способами діяльності. Дане протиріччя, (за умови позитивного вирішення), веде до розвитку творчих здібностей учня та розвитку творчості вчителя.

Важливість реалізації індивідуального підходу в навчально-пізнавальній діяльності визначається тим, що вчитель навчає всіх учнів через форми, методи, способи навчання, завдання різного ступеня складності, що потребують при їх вирішенні різного стилю мислення і, тим самим, створює сприятливі умови для розвитку кожного учня.

Будуючи відносини з учнем як з рівноправним учасником навчально-пізнавальної діяльності, вчитель сприяє якнайповнішому виявленню, вдосконаленню індивідуальних здібностей учнів і розвитку їх творчих здібностей.

2.3 Обґрунтування змісту програми «Декоративне клаптикове шиття»

Сьогодні в Україні та світі відбуваються процеси становлення та розвитку науково-технічного прогресу, що обумовлені, в першу чергу, розвитком різних технологій. Від працівника вимагається не лише висока кваліфікація, хороше знання своєї справи, але й наполегливість, діловитість, творчий підхід до вирішення питань, багатофункціональність, яка характеризує складність праці, та підтверджує численність і різноманітність виконуваних функцій.

На перший план висувається завдання розвитку творчих здібностей учнів, що знають та вміють співвіднести свої знання й уміння згідно життєвих потреб, активно прагнуть до самоосвіти та самовдосконалення. А із запровадженням в систему освіти України освітньої галузі «Технології» вирішуються наступні завдання:

- формування політехнічних знань шляхом знайомства як з технологіями ручної обробки матеріалів, так і з сучасними технологіями перетворення матерії, енергії, інформації;

- удосконалення практичних умінь і навичок самообслуговування й економного, раціонального господарювання, розвиток самостійності в процесі прийняття рішень і виконання практичних завдань;

- формування та розвиток загальних способів організації проектної діяльності та на її основі - технологічної культури, що є частиною творчої, перетворюючої діяльності;

- формування екологічної й економічної грамотності, уміння орієнтуватися в нових економічних умовах;

- виховання естетичного смаку, художньої ініціативи шляхом ознайомлення з різними видами декоративно-прикладного мистецтва і традиціями українського народу;

- виховання моральних якостей особистості: гуманності, людяності, почуття відповідальності, трудового способу життя, сумлінного виконання

обов'язків, прищеплення культури поведінки та безконфліктного спілкування;

- підготовка до усвідомленого вибору професії на основі самопізнання і знайомства зі світом професій, різними видами діяльності.

Для того, щоб Україна змогла вийти на рубежі сучасних технологій, необхідно створювати сприятливі умови, і починати цей процес потрібно із загальноосвітньої школи, коли людина тільки вступає у світ техніки і технології. Зміст технології реалізується в системі проектно-технологічної діяльності, в основному, за рахунок виконання проектів.

Знання функціонально-технологічного характеру потрібні будь-якій людині, з чим би вона в житті не працювала. Це сприяє формуванню умінь знаходити потрібну інформацію, виділяти із загальної маси найбільш актуальні, з точки зору ринку, товари та послуги для можливого їх виробництва й пропозиції; уміння підбирати найбільш оптимальні технології виготовлення, раціонально планувати увесь цикл виробництва та реалізації товарів і послуг. При вивченні різних технологічних процесів потрібно виділяти подібні за характером прояви, що становлять основу трудової діяльності людини, тобто функціональний інваріант технології.

Проектно-технологічна система передбачає використання методу проектів, індивідуального, особистісно-діяльнісного підходу в навчанні, інтеграції знань, умінь і навичок в процесі роботи над проектом, що дозволить найбільш повно втілити в життя політехнічний принцип навчання, ширше використати знання з основ наук, допоможе учням розкрити свої творчі можливості. Але основою навчання є програма, за якою проводяться заняття та використання педагогічних прийомів, методів та форм навчання, за якими організовані ці заняття.

Як відомо, навчальна програма - це нормативний документ, що розкриває зміст знань, умінь і навичок з предмету, логіку вивчення основних формуючих ідей, з переліком тем, питань із вказанням загального планування

об'єму часу (годин) на їх вивчення та є основою, на якій побудовано вивчення навчального предмета.

Перш ніж скласти нашу експериментальну профільну програму за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття» ми вивчали, аналізували вже існуючі програми, пов'язані з художньою обробкою матеріалів, а також з історії мистецтва, малюнку, композиції та інші.

Ми побачили, що часто основна увага приділяється виконанню технологічних зразків, а творчі завдання при цьому не вирішуються. В більшості випадків, при складанні навчальних профільних програм за спеціалізаціями, не враховуються місцеві традиції, або їх вивчають поверхнево.

Мета розробленої нами програми для учнів старших класів полягає в розвитку творчих здібностей учнів в процесі надбання ними спеціальних навичок з художньої обробки текстильних матеріалів, а також в підготовці молоді до самостійного життя через залучення до проектно-технологічної діяльності.

При створенні програми ми враховували наступні умови:

- програма не має бути занадто спрощеною;
- повинна відповідати віковим особливостям;
- враховувати індивідуальні особливості кожного учня;
- перш, ніж учні почнуть самостійно виконувати творчі роботи, необхідно освоїти технічні прийоми, мати достатню підготовку в області композиції, малюнка, кольорознавства.

Дослідження показали, що при спрощенні змісту програми знижується інтерес до роботи та працездатність [179; 201].

Не всі вчителі розуміють, що мається на увазі, коли вживається термін «розвиток», та й навіть це взагалі потрібно, коли на уроці не завжди вистачає часу на відпрацювання основного матеріалу, закріплення знань, умінь і навичок. Але, щоб виростити гармонійно розвинених громадян демократичного суспільства, працювати над розвитком творчих здібностей

учнів необхідно, і робити це потрібно систематично і цілеспрямовано. Саме тому ми розробили експериментальну програму для профільного навчання за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття».

Завдання програми :

- дати спеціальні знання з предмету;
- навчити учнів техніці художньої обробки текстилю і на цій основі сформувані спеціальні трудові уміння і навички;
- навчити основам художньої грамоти, технологій;
- ознайомити з народною творчістю;
- підвищити рівень технологічної культури.

А також розвинути:

- творчу уяву;
- зорову пам'ять;
- уміння створювати оригінальні образи;
- художню спостережливість;
- образне мислення;
- здатність бачити проблему там, де її не бачать інші;
- здатність застосовувати навички, отримані при вирішенні завдань різних рівнів складності;
- гнучкість мислення;
- пізнавальної активності, що стане запорукою успіху в процесі розвитку творчих здібностей;
- координації рухів, окоміру й моторики рук при виконанні робіт з дрібними деталями.

Програма має на меті виховати культуру спілкування, виробити в учнів акуратність, терпіння, працьовитість, залучити школярів до дослідження витоків української культури.

Наша програма розрахована на два роки навчання учнів старшої школи. Вона не тільки сприяє опануванню технологічних навичок й умінь, але й розвиває творчий потенціал учнів. На заняттях за нашою програмою

вивчаються різні прийоми клаптикового шиття, народні традиції декоративно-прикладного мистецтва, історія народних промислів нашої Батьківщини.

Програма будувалася з урахуванням вікових особливостей учнів, спрямована на розвиток у школярів пізнавальних інтересів, творчих здібностей, самостійності в роботі.

Курс навчання декоративному клаптиковому шиттю реалізує особистісно-зорієнтований, індивідуальний підхід в навчанні та вихованні, створює оптимальні умови, щоб в процесі навчання учні набували практичного досвіду і навички роботи, а також теоретичні й історичні знання, необхідні для розвитку творчої ініціативи, образного мислення, творчої уяви.

Формування умінь і навичок проходить від простих елементів шиття клаптиків на основу до більш складних (наприклад, від з'єднання деталей та виконання аплікації в декоративному клаптиковому шитті до технології виконання об'ємних клаптикових виробів). А також, в процесі навчання формуються навички обробки й удосконалення окремих деталей, виходячи з цілісної картини, цілісної дії, рухаючись від задуму до його практичної реалізації.

Методи навчання визначаються цілями і завданнями програми. Ключовим методичним принципом реалізації цієї програми є проблемний метод навчання. Наприклад, знаючи характер ниток, структуру тканини, учні самі повинні вирішити питання застосування їх на практиці, вирішити, яка техніка, малюнок, варіанти оздоблення підійдуть до майбутнього виробу.

При складанні експериментальної програми для профільного навчання за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття» враховувалися традиції народної творчості. Основним видом підведення підсумків для визначення рівня розвитку творчих здібностей вважаємо перегляд робіт. Перегляди результатів практичних робіт доцільно поділити на поточні (поурочні або тематичні), за півріччя (семестр) і підсумкові (захист творчого проекту). В

ході таких перевірок (переглядів) визначається рівень практичної і теоретичної підготовки учнів, який необхідно враховувати для подальшого продовження навчання.

В процесі вивчення курсу учні засвоюють необхідні знання, практичні уміння і навички й поступово розвивають свої творчі здібності, застосовуючи отримані знання на практиці. Учні десятого класу повинні засвоїти правила техніки безпеки і уміння користуватися інструментами. Вони повинні опанувати (або пригадати з попередніх років навчання) прості види швів і розуміти художні особливості декоративних швів, уміти створювати прості комбінації (мотиви, орнаменти), враховуючи при цьому властивості тканини, ниток і техніку виконання.

На другому році навчання (11 клас) учні повинні не лише відтворювати те, чому вони навчилися, але й самостійного розкривати нові сторони вивченого. В процесі навчання декоративному клаптиковому шиттю необхідно гармонійно поєднувати різноманітні форми роботи: прості й складні, цікаві, й такі, що вимагають підвищеної уваги та терпіння. Так, крок за кроком опановуючи техніки клаптикового шиття, учні переходять до виготовлення складніших виробів, використовують більш складні прийоми роботи і на їх основі створюють свої власні композиції.

Важливо в процесі навчання за програмою «Декоративне клаптикове шиття» зберігати систематичне і послідовне опанування технології клаптикового шиття. Послідовність в навчанні допомагає учням зрозуміти взаємозв'язок нових знань і умінь до набутих раніше, аналізувати результати своєї роботи, вивчати новий матеріал, виділяючи в ньому важливі складові.

Наша програма була перевірена в ході експерименту в загальноосвітніх школах. В ході практичної та експериментальної діяльності програма уточнювалася і коригувалася з урахуванням регіональних особливостей та практики викладання різних видів декоративно-ужиткового мистецтва. Враховувались також етнічні види декоративної діяльності народних умільців різних регіонів України.

В результаті навчання за розробленою нами програмою в учнів старшої школи склалося позитивне відношення до праці, що стосується народних ремесел, з'явилося бажання створити свої оригінальні вироби, через що ми виявили їх особистісні інтереси, нахили, індивідуальні можливості, виявили здатність до творчої діяльності, що допомогло нам розвинути їх творчі здібності в процесі надбання ними спеціальних знань, умінь і навичок з декоративного клаптикового шиття.

Як уже зазначалось, навчальний курс «Декоративне клаптикове шиття» розрахований на два роки навчання в старшій профільній школі. Головна його мета - розвиток творчих здібностей у вибраному напрямі, формування практичних умінь і навичок, а також збереження і передача наступним поколінням найбагатшого досвіду народних майстрів. Дуже важливо прищепити дітям любов до народної творчості. При складанні програми з декоративного клаптикового шиття враховувалися традиції народної творчості різних регіонів України. Враховуючи особливості традицій в застосуванні клаптикового шиття, важливе місце відводиться бесідам про кращих майстрів, про народне мистецтво, специфіку різних художніх промислів, замальовкам і копіюванні кращих зразків клаптикових технік.

Завдання програми полягає в тому, щоб при навчанні дати учням глибші професійні знання, а також виховати у них естетичний смак, розвивати художнє сприйняття. Для цього в програмі містяться теми із змістовим наповненням з художньої грамоти, фольклору, історії мистецтв, народної культури, не менш важливі також теми, де вивчаються основи композиції, тому що при отриманні професійних навичок з декоративного клаптикового шиття необхідно вміти розуміти не лише характер колористичних поєднань, але й образну виразність, стиль та інші композиційні тонкощі.

Завдяки вивченню народної творчості вирішуються багато виховних завдань: розвиток творчого відношення до праці, розвиток естетичного

смаку, розуміння краси, виховання інтересу і любові до вивчення свого коріння, виховання зацікавленості в надбанні нових знань, умінь і навичок.

Програма передбачає з перших занять послідовне ускладнення завдань, що вдосконалює розвиток в учнів не лише навичок технічного ремесла, але і творчих здібностей.

В результаті вивчення курсу з декоративного клаптикового шиття учні повинні отримати уявлення про мистецтво народних промислів, про особливості клаптикового шиття рідного краю, отримати професійні знання, навички й уміння, навчитися створювати власні композиції в клаптиковій техніці.

Визначальною основою розвитку творчих здібностей старшокласників, а також знань, умінь, і навичок, якими повинні оволодіти учні в процесі вивчення цього ремесла, є те, щоб характер умінь і навичок з декоративного клаптикового шиття, які надає школа, змогли б знайти застосування в житті після закінчення школи, щоб ці знання могли далі удосконалюватися. Тут провідна роль навчання учнів полягає в накопиченні потенціалу знань і можливості їх застосування в майбутньому самостійному дорослому житті.

Програма носить також і виховний характер: любов до свого краю, Батьківщини, пошана до творчої діяльності наших предків, їх знань та вмінь, можливість зрозуміти і донести все те прекрасне, що створювалося віками у минулому і знайшло своє застосування в сьогоденні.

Програма створює сприятливі умови для розвитку творчих здібностей учнів, їх індивідуальних особливостей, тому що в навчанні однаково важливе як успішне опанування наукових знань учнів, так і розвиток їх пізнавальних якостей і творчого потенціалу. Застосування знань не практиці є однією з найважливіших ланок всього навчального процесу.

При складанні програми для профільного навчання за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття» для учнів 10-11 класів ми керувалися рекомендаціями до складання подібних програм та зразками програм для профільного навчання, затверджених Міністерством освіти і науки, молоді та

спорту України. Навчальна інформація в нашій програмі структурована за блок-модульним принципом, включає обов'язковий мінімум основних понять і видів діяльності; зберігає спадкоємність з трудовим навчанням і принцип наступності та послідовності відповідно до програми «Технології» для 5-9 класів; враховує наявні умови навчання відповідно до матеріально-технічної бази, сприяє плавному переходу у викладанні технологій, враховує позитивний педагогічний досвід викладання трудового навчання.

До програми увійшли розділи (модулі), що охоплюють як базові, найбільш поширені технології клаптикового шиття, так і нові, перспективні. Програма має таку систему побудови, що припускає повернення до вже вивченого, але на більш високому рівні. Навчальний матеріал класифікований і систематизований за його значимістю і черговістю вивчення, що відображено в тематичному плані та змісті розділів і тем (див. Додаток А).

Диференціація змісту матеріалу, що входить в модулі, визначається сензитивними періодами розвитку учнів старшої школи; відповідає їх психофізіологічним можливостям, вимогам техніки безпеки та санітарно-гігієнічним вимогам.

Основу побудови нашої програми складають положення про вирішальну роль праці в процесі розвитку і формування особистості; про органічне поєднання загальної, трудової та політехнічної освіти; про підготовку підростаючого покоління до самостійної трудової діяльності; концепція трудового виховання.

Програма має на меті обов'язкове ознайомлення учнів з технологіями отримання, обробки і перетворення текстильних матеріалів, опанування основних понять і видів діяльності відповідно до перелічених в програмі модулів. Зміст навчання будується з опорою на культурно-історичні традиції, національні і загальнолюдські витоки духовності й моральності; велика увага приділяється знайомству з декоративно-прикладним мистецтвом.

У вступі розглянута актуальність функціонування старшої школи як профільної, що створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей старшокласників, формування здатності учнів мобілізувати свої потенційні творчі можливості та їх реалізації в різних видах діяльності; залучення учнів до розв'язання практичних завдань, наближених до реального життя; виховання відповідальності, свідомої орієнтації на майбутню професійну діяльність та формування активної життєвої позиції, що є запорукою підготовки майбутнього громадянина до успішного життя в демократичному суспільстві.

В пояснювальній записці програми висвітлена мета та основні завдання, що пояснюються необхідністю засвоєння учнями певних знань, та формування в них умінь і навичок, а також наведені критерії оцінювання навчальних досягнень учнів. Викладені цілі та наукові ідеї, що лежать в основі побудови навчального предмета. Перераховані основні поняття і види діяльності по всіх модулях з урахуванням обов'язкового мінімуму знань змісту основної складової та основні вимоги до рівня підготовки за профілем учнів 10-11 класів.

У другій частині програми представлено навчально-тематичне планування для 10-11 класів (див. Додаток А); тематичний план і зміст розділів і тем в 10 та 11 класах; список рекомендованої літератури.

Визначаючи зміст програми, форми, методи і засоби навчання, ми керувалися дидактичними принципами - керівними положеннями, ідеями, правилами, сформульованими на основі узагальнення результатів наукових досліджень і практичного досвіду, з урахуванням яких будується навчально-виховний процес.

Комплекс дидактичних принципів не є догмою. Він динамічний і залежить від соціальних, економічних, політичних змін в суспільстві. Дидактичні принципи є загальними по відношенню до різних навчальних предметів і, в той же час, мають свою специфіку в застосуванні. Вони взаємопов'язані та взаємозалежні, припускають комплексне використання.

При складанні програми ми використовували як загальнопедагогічні принципи (цілеспрямованість; науковість; зв'язок теорії з практикою, з життям і працею; виховний характер навчання; систематичність і послідовність; доступність, свідомість, активність і самостійність; міцність знань, умінь і навичок; оптимальне поєднання наочних, словесних, практичних і проблемних методів навчання; врахування індивідуальних особливостей в процесі навчання), так і принципи, характерні для трудової підготовки школярів (політехнічний характер навчання; розвиток творчості в процесі проектної діяльності; професійна орієнтація і професійне самовизначення учнів).

Об'єднати в єдине ціле суму знань з різних модулів, допомогти учням в сприйнятті навколишнього світу, в усвідомленні в ньому свого місця покликані основні змістові лінії, що проходять через зміст усіх розділів (модулів) програми «Технології». Для нас важлива, в першу чергу, виховна спрямованість уроків технологій в профільному навчанні, створення особливо сприятливих умов для розвитку творчих здібностей старшокласників, що, в майбутньому, може бути вирішальним в професійному самовизначенні учнів старшої школи.

Проблемі виховання в процесі трудової підготовки присвячені численні дослідження, у тому числі роботи Д.О.Тхоржевського [195], В.К.Сидоренка [169], О.М. Коберника [81], Г.В. Терещука [191], В.О. Сухомлинського [176], і багатьох інших авторів. Вважаємо необхідним коротко розглянути деякі аспекти проблеми виховання в процесі занять з технологій за технологічним профілем зважаючи на величезну значущість і взаємозв'язок його з процесом навчання, оскільки навчання й виховання - це нерозривні найважливіші елементи педагогічного процесу.

Виховання сприяє соціалізації дитини, саме виховання дає їй можливість освоїти ряд найбільш значущих для суспільства цінностей і норм. Виховання - процес цілеспрямованого впливу, метою якого виступає

засвоєння дитиною необхідного для життя в суспільстві соціального досвіду і формування системи цінностей, що приймається суспільством.

Заняття з технологій надають величезні можливості для проведення виховної роботи. Праця - це школа вироблення волі, уміння управляти собою, без неї неможлива активна життєва позиція, наполегливість в досягненні мети.

Давно доведено, що тільки в діяльності, причому систематичній і послідовній, розвиваються здібності, працьовитість, проявляються кращі якості особистості. Виховати дітей здоровими, розумними, добрими, працелюбними не лише почесно, але й відповідально, не лише важко, але й радісно.

Завдання педагога полягає в тому, щоб максимально врахувати об'єктивні зв'язки між виховною дією і внутрішніми можливостями дитини, орієнтувати своїх учнів на самовиховання, самовдосконалення, самоосвіту, на свідому, планомірну роботу над собою. Виховання вимагає більш високого рівня педагогічної майстерності. В.О. Сухомлинський вважав, що бачення граней невичерпної людської душі - це і є майстерність вихователя [176].

Метою виховання є розвиток і духовне збагачення особистості. Вона (мета) включає:

- естетичне виховання - виховання почуття прекрасного, творчого початку особистості, вільної імпровізації. Ці завдання з великою успішністю реалізуються при виконанні проектів;

- виховання моральних і правових якостей: гуманізму, милосердя, почуття обов'язку і відповідальності за свою роботу і навчання, за свою поведінку; опанування етичних норм і вимог до поведінки людини в суспільстві. В.О. Сухомлинський називав моральність визначальним компонентом гармонійно розвиненої особистості [177]. Моральна позиція - це сукупність основного відношення до світу, до людей і до себе. Оцінюється моральна висоти людини за її вчинками;

- правове виховання є одним із аспектів морального виховання. Необхідно пояснювати дітям їх права та обов'язки, виховувати громадян, що поважають закон. Це дозволить їм надалі уникнути багатьох прикрощів (а може й провини!) за незнанням;

- велике значення надається вихованню позитивної «Я»-концепції, адекватної самооцінки, впевненості у своїх силах. Не можна відсторонено, байдуже спостерігати за взаєминами дітей в шкільному колективі. Не можна допускати кепкувань, злісних випадів, кличок між учнями. Треба терпляче пояснювати неприпустимість такої поведінки, не можна принижувати людську гідність, кривдити слабшого. Упродовж всього періоду навчання необхідно прищеплювати дітям навички безконфліктного спілкування. Уміння по-доброму вирішувати всі спірні питання допоможе їм в майбутньому створити щасливі сім'ї, досягти успіхів в роботі, розуміння у взаєминах з людьми;

- екологічне виховання, що є одним з найактуальніших завдань освіти в усіх країнах світу.

Екологічна ситуація продовжує загострюватися, і вирішення проблеми багато в чому залежатиме від ефективності екологічної освіти і виховання підростаючого покоління. Рада Європи рекомендувала включити в навчальні програми усіх рівнів принципи охорони природи довкілля й екологію на міжпредметній основі, при вивченні усіх навчальних дисциплін. Екологічна освіта представляє собою не лише дбайливе відношення до природи. Це ще й знання, пов'язані із здоровим способом життя. Необхідно роз'яснювати учням, яку шкідливу дію на організм людини роблять деякі хімічні сполуки. При викладі нового матеріалу, наприклад, за темами «Фарбування тканин», «Виробництво нетканих матеріалів, штучних та синтетичних волокон» та ін., слід розповісти про речовини, які знижують дію шкідливих речовин, зокрема, радіоактивних, на організм людини; про корисні для людини текстильні матеріали, зокрема, що мають природне походження, а також про продукти, що зміцнюють імунітет і забезпечують наш організм вітамінами;

про значення і властивості лікарських рослин, які використовуються і в харчуванні, і у виробництві текстильних матеріалів (наприклад, льон: корисний відвар з насіння льону та льняні тканини; або тутове дерево: плоди шовковиці й тутовий шовкопряд - як «виробник» у ланці добутку натурального шовку) та ін. Познайомити із способами виведення нітратів, алергенів з організму. Учні повинні знати, яким чином одяг, меблі, предмети побуту і декору, радіо- та електроапаратура можуть вплинути на здоров'я людини і яким чином можна уникнути шкідливих дій або, принаймні, зменшити їх. Необхідно познайомити школярів із впливом освітлення, запилення приміщень, кольору, миючих речовин та інших чинників на фізичне і психічне здоров'я людини. Велика увага екологічному вихованню приділяється в роботах професора Ю.Л. Хотунцева [209]. Важливо викликати інтерес у школярів до екологічних питань, виховувати у них прагнення перешкоджати подальшому забрудненню і руйнуванню природи людиною.

Основним ядром, що забезпечує загальну спрямованість екологічного виховання в процесі профільного навчання за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття» є найбільш поширені технології виробництва та обробки текстильних матеріалів, тканин, фурнітури. Вивчення даного матеріалу сприяє вирішенню таких завдань, як:

- поглиблення знань з технологій в контексті загальнотрудової підготовки, зокрема технологічної культури;
- навчання проектуванню в процесі виготовлення учнями власних виробів;
- розвиток творчої ініціативи й активності, самостійності й відповідальності за результат діяльності;
- виховання культури праці, поведінки та спілкування;
- формування адекватної самооцінки;
- ознайомлення з професіями даного напрямку.

Особливістю цієї програми є свобода у виборі об'єктів праці на фоні запропонованих виробів, зміщення навантаження з теоретичних основ

навчання на численні справи творчого характеру, що в результаті реалізуються за умов індивідуального підходу до учнів в навчанні, що дозволяє уникнути перевантаження і сприяє виявленню індивідуальних інтересів і нахилів старшокласників та розвитку їх творчих здібностей. При виборі об'єктів праці необхідно звертати увагу на їх трудомісткість. Перспектива швидкого виконання роботи, бажання якнайскоріше побачити результати своєї праці надихають учнів, особливо, на початковій стадії занять. Тому доречно буде обирати такі завдання, що характеризуються актуальністю на сучасному етапі, мають нескладну технологію виготовлення, але гарні на вигляд та зручні у використанні, або просто служать для естетичного задоволення людини. З даних причин в орієнтовній тематиці для виконання творчих проектів і пропонується розпочати із клаптикових виробів для кухні. Тут ми не порушуємо принципу «від простого - до складного», надалі пропонуємо більш складні у технології виконання об'єкти праці, що відрізняються не тільки способами виконання, а й різноманітністю поєднання матеріалів, можливістю змінювати форми та об'єми (наприклад, одна й та сама техніка «квадрат над площиною» або «пуфики» може мати зовсім різний вигляд в об'ємі та формі, в залежності від виду та кількості «наповнюючих» матеріалів), а також вимогами до кінцевого результату діяльності. В даному процесі простежується здатність до творчої діяльності, нешаблонного мислення, оригінальний підхід до вирішення завдань, індивідуальний, неповторний характер реалізації творчих задумів.

Особливу увагу слід звернути в десятому класі на вивчення модулів «Матеріали, інструменти та устаткування, що використовується у декоративному клаптиковому шитті» та «Прийоми та методи роботи з основними матеріалами, інструментами та устаткуванням», на які відводиться 40 годин. Дуже важливо добре відпрацювати уміння і навички по виконанню найпростіших операцій: ручних і машинних швів, заправки ниток

і самостійній роботі на швейних машинах. Це дозволить надалі заощадити час при виготовленні виробів і позначиться на якості виконуваних робіт.

При вивченні розділів (модулів) «Особливості техніки декоративного клаптикового шиття» та «Найпростіші клаптикові техніки» відведено 26 та 46 годин відповідно. Враховуючи психофізіологічні можливості учнів старшої школи, усі технології по виконанню найпростіших клаптикових технік сконцентровані в десятому класі. Це дозволяє систематизувати знання і надає можливість учням комплексно ознайомитися з технологіями виконання клаптикових виробів, усвідомлено набути практичних навичок. Досвід показує доцільність такого планування.

Вивчення розділу «Організація виробництва текстильних матеріалів. Неткані матеріали та їх походження» в одинадцятому класі, на який відводиться 4 години, можливе у вигляді самостійного модуля, а також і шляхом розосередження його по інших розділах, модулях, темах на розсуд учителя. Також можлива заміна, зміщення або скорочення годин на вивчення цього модуля, що повинно бути відображено в календарно-тематичному плані.

Найсерйозніша увага нами приділяється роботі з модулем «Особливості технології виконання виробів за технікою декоративного клаптикового шиття», на вивчення якого ми відводимо значну кількість часу (48 годин). Практика показала доцільність такого розподілу годин. Вивчення змісту цього модуля допоможе учням перейти від найпростіших клаптикових технік до більш складних технологічних операцій клаптикового шиття, сформує уявлення про різні види виробів декоративно-ужиткового мистецтва, виконані за клаптиковими техніками, сприятиме творчому розвитку учнів, формуванню художньої культури, доброго смаку. Виконання практичних робіт буде вимагати не лише освоєння більш складних технологічних прийомів, серйозних знань, але й самостійного вирішення завдань творчого характеру за створенням цілісного виробу хорошої якості, відповідно до естетичних норм.

Після закінчення одинадцятого класу учні отримають досить повне уявлення про мистецтво клаптикового шиття, ознайомляться з вимогами, що пред'являються до клаптикових виробів, отримають міцні знання, вміння і навички з виконання практичних робіт і зможуть застосовувати їх в різних невиробничих і виробничих умовах.

На сьогоднішній день надзвичайно актуально постають питання організації та проведення економічного виховання учнів.

Економічне виховання включає формування економічного мислення, активності, діловитості, заощадливості, обачності, нетерпимого відношення до неорганізованості, безгосподарності, марнотратства. Одним із важливих на сьогодні завдань є виховання практичної людини, що вміє піклуватися про добробут своєї сім'ї, раціонально вести домашнє господарство, економно розпоряджатися бюджетом сім'ї, вміти приймати важливі рішення та брати на себе відповідальність.

Упродовж усіх років навчання практично на кожному занятті учителю слід проводити роботу з економічного виховання, за будь-якої слушної нагоди нагадувати і доводити необхідність заощадливості, розумної економності, підтверджувати особистим прикладом і своїм небайдужим відношенням до навколишнього світу. Важливо викликати інтерес старшокласників до економічних питань, виховувати у них прагнення у досягненні матеріальної стабільності та вмілої організації діяльності з можливою економічною доцільністю, розумного накопичення та раціонального використання коштів для фінансового розвитку. Щодо виконання виробів у клаптиковій техніці, то тут з економічної точки зору існує вагома позитивна складова: адже вироби із клаптиків можуть виготовлятися із вторинної сировини, залишків тканин та інших текстильних матеріалів і фурнітури, або, навіть, якщо використовуються нові матеріали - існує безліч варіантів їх застосування в самому економному вигляді.

Логічним продовженням економічної та екологічної освіти є підготовка матеріалів до виконання творчих проєктів, що є відносно новим напрямом в

роботі учителів технологій (ми вже зазначали в параграфі 1.2., що навчання основам проектування не є принципово новою справою, а здійснювалося і раніше, можливо, без акцентування уваги учнів на цьому процесі, коли створювалися цікаві, оригінальні вироби). На даний час новим є напрям в діяльності вчителя, що систематизований в проектній діяльності і націлений на включення учнів саме в процес проектування, тобто проходження шляху від ідеї, задуму, до реалізації на практиці. Робота по виконанню проектів спрямована на виявлення, формування та розвиток творчих здібностей учнів, надання ґрунтовних знань для можливості удосконалювати техніко-економічні показники та послуги, знаходити нові варіанти і раціональні технології їх виготовлення з метою отримання нового результату.

Отже, для нас в даному контексті є важливим конструкторський етап в проектно-технологічній діяльності учнів, на якому проводиться економічне та екологічне обґрунтування, міні маркетингові дослідження, де учні разом з вчителем розраховують собівартість виробу, проводять екологічну експертизу майбутнього виробу, а також вивчають попит та пропозиції на зроблену продукцію (контрольна партія), здійснюють можливість її реалізації. Тут доцільним буде проведення уроків в нетрадиційній формі, наприклад уроків-ділових ігор, що імітуватимуть «натуральність» деяких положень (наприклад, міні маркетингові дослідження), де учитель допомагає організувати таку ділову гру, надає поради і консультації. А також знайомить учнів з історією та сутністю підприємництва, з вимогами до особистих якостей підприємця, з основними етапами підприємницької діяльності; учить аналізувати й оцінювати економічну ситуацію, що сприяє формуванню якостей особистості, необхідних для здійснення підприємницької діяльності. Все це дуже важливо для розвитку індивідуальних особистісних якостей старшокласників та їх подальшого професійного самовизначення, що має значення для більш повної реалізації профорієнтаційних завдань. Вивчення матеріалу таким чином ставить своєю метою детально ознайомити учнів з галузями виробництва легкої промисловості, де має місце застосування

технології клаптикового шиття, сферами трудової діяльності; а також допомогти сформувати адекватну самооцінку своїх професійних можливостей і, за необхідністю, скоригувати її відповідно до вимог, необхідних для виконання конкретної діяльності, що, можливо, буде обиратися учнями старшої школи в майбутньому.

Професійне самовизначення є одним з найважливіших завдань навчання технологій [118]. Практична спрямованість навчання створює умови для поєднання теорії з практикою, співвіднести можливості учнів, розвиток їх умінь і навичок в певних областях діяльності з вимогами різних професій, знайомити зі світом професій та можливими шляхами професійної підготовки [79]. Встановлено, що в юнацькому віці з'являється стійкий, осмислений інтерес до вибору професії, тобто починається розвиток професійної самосвідомості. Це важливий період для проведення профорієнтаційної роботи.

Зусилля вчителя мають бути спрямовані на опанування широкого кола політехнічних умінь і навичок, на формування уявлень школярів про самих себе, про свої індивідуальні особливості, можливості, властивості та якості, на включення учнів в активну роботу з випробовування своїх сил, тобто на самопізнання, на дослідження самих себе, яке найуспішніше відбувається в процесі власної діяльності. При проведенні ролевих, ділових ігор, уроків в ігровій формі навчання трапляється нагода спробувати себе в ролі учителя, контролера, товарознавця, продавця, модельєра, закрійниці, манекенниці і так далі. У реальному трудовому процесі проявляється ціннісне відношення особистості до праці, відбувається виявлення інтересів, індивідуальності, рівня творчого потенціалу. Виявивши інтерес, необхідно прослідкувати, щоб він був закріплений в практичній діяльності.

Зрештою, вся робота навчальних установ спрямована на те, щоб підготувати молодих громадян країни до вступу у велике життя, допомогти їм знайти своє місце в цьому житті, правильно вибрати свій шлях, професію, яка б приносила не лише матеріальний достаток, але й особисте задоволення.

Щоб, працюючи за вибраною спеціальністю, людина змогла реалізувати свій творчий потенціал [79; 118].

У зв'язку з практичною спрямованістю предмета «Технології» в старшій школі, зокрема, профільного навчання за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття» перевірка і оцінка знань, умінь і навичок має свої особливості [109]. Критеріями засвоєння програмного матеріалу є рівень засвоєння знань (за результатами тестування) і створені предмети (вироби) і послуги (наприклад, оздоблення або ремонт виробів легкої промисловості за технологією клаптикового шиття). Після закінчення 11 класу обов'язково повинна здійснюватися перевірка рівня відповідності знань, умінь і навичок учнів щодо вимог освітнього стандарту, за програмою профільного навчання за спеціалізацією.

При розробці механізму реалізації навчального матеріалу програми необхідно враховувати педагогічні умови, що сприяють творчому розвитку учнів; широко використовувати міжпредметні зв'язки, активні методи навчання, в тому числі й метод проектів.

При складанні календарно-тематичних планів необхідно передбачити час для проведення підсумкових тематичних уроків для повторення, закріплення і систематизації знань та умінь, для уроків в ігровій формі, ділових і ролевих ігор. Уроки, проведені в нетрадиційній формі, сприяють активізації творчої діяльності, розвитку ініціативи, самостійності, підтримують інтерес до навчання.

Оскільки навчальний процес протікає в спільній діяльності учителя та учня, то на розвиток школярів буде мати великий вплив особистість учителя, спрямованість його інтересів та нахилів, моральних якостей, індивідуально-психологічних особливостей, всієї життєвої позиції в цілому. Тому, в першу чергу, учитель повинен добре знати себе, особливості своєї нервової системи, свій стиль викладання, знати, як можуть відобразитися ті або інші особливості його особистості на результатах педагогічній діяльності. Бажано, щоб була доброзичлива атмосфера взаєморозуміння і співпраці, довіри та

взаємоповаги між учителем та учнями, це сприятиме більш глибокому засвоєнню будь-якої навчальної програми.

У програмі дотримані наступність та послідовність з трудовим навчанням, враховані особливості стану матеріально-технічної бази освітніх установ.

При складанні програми ми спиралися як на загальнодидактичні принципи, так і принципи, характерні для освітньої галузі «Технології». Оптимальне поєднання теоретичного і практичного матеріалу, перевірене на практиці, використання програми розвитку творчих здібностей на основі виявленої сукупності педагогічних умов сприяють розвитку самостійності, ініціативності, творчої особистості. Це є нашою основною метою при проектуванні процесу навчання.

Програма пройшла експертизу, впровадження, перевірена на доступність, схвалена та рекомендована вчителями технологій до використання в освітніх установах.

Висновки до другого розділу

Актуальність проблеми розвитку творчих здібностей учнів вимагає від педагогічної теорії та практики побудови відповідного змісту знань, застосування відповідних методів, форм, підходів, технологій навчання на основі розуміння сутності процесу. Вдосконалення поглядів про причини виникнення процесу формування та розвитку творчих здібностей учнів багато в чому визначає ефективність створення учителем необхідних та достатніх педагогічних умов цього процесу в рамках загальноосвітньої школи, зокрема, у профільному навчанні за спеціалізацією. Причому, необхідно не тільки поглиблювати знання про сутність процесу технологій розвитку творчих здібностей учнів, але й розробляти та впроваджувати конкретні методичні рекомендації.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, ми дійшли висновку, по-перше, що розвиток творчих здібностей учнів в процесі

навчання краще здійснювати, застосовуючи особистісно-зорієнтовані технології, зокрема, індивідуальний підхід до кожного учня. По-друге, розвиток творчих здібностей потребує певної організації та реалізації педагогічних умов, що враховують вікові, соціальні, фізіологічні, особистісні особливості учнів старших класів і, що відображають відомі в психолого-педагогічній літературі та педагогічній практиці сторони активізації в навчанні (змістовна, суб'єктна, організаційна).

Педагогічні умови розвитку творчих здібностей ми розглядаємо, по-перше, як середовище, в якому проходить досліджуваний процес, по-друге, як обов'язкове виконання визначених педагогічних умов для створення необхідного середовища, в якому відбувається організація навчально-пізнавальної діяльності розвивального характеру.

У нашому дослідженні ми визначаємо комплекс педагогічних умов, які на наш погляд, обумовлюють ефективність виявлення та розвитку творчих здібностей в процесі творчої діяльності на основі методу проєктів як засобу розвитку творчих здібностей учнів старших класів:

- використання творчих методів самим викладачем;
- заохочення пошукового творчого підходу до загальноприйнятого, звичного;
- підтримка спроб самостійного пошуку розумних неочікуваних рішень;
- проведення занять за програмою, що дозволяє учням проявляти, демонструвати їх творчі здібності;
- проведення перевірки засвоєного матеріалу учнями, щоб уникнути труднощів через нерозуміння певних теоретичних положень;
- підтримка спроб знаходити, визначати, формулювати проблему;
- створення вільної, розкутої атмосфери навчання: заохочення і винагорода творчих ідей і результатів творчої діяльності; навчати школярів переживати свої відкриття як творчі, розвивати в них смак до творчості і

потребу в ній; заохочувати спокійне відношення до невизначеності і незрозумілого; стимулювати постійний розвиток;

- забезпечення учнів різними видами завдань та вправ, репродуктивна частина яких була б основою для творчої діяльності, що передбачає абстрактне, наочно-образне, наочно-дійове, інтуїтивне мислення;

- використання методів навчання, направлених на актуалізацію особистісного досвіду учнів;

- забезпечення демократичного стилю управління при організації навчання, прояв позитивних емоцій як учителем, так і учнями, направленість методів навчання на успіх учнів.

Особливості підтримки процесу розвитку творчих здібностей старшокласників полягає в тому, що цей процес відбувається в результаті взаємодії двох або більше суб'єктів, наділених сукупністю індивідуальних якостей, що має на увазі вірогідну залежність творчого розвитку учня від діяльності вчителя. Тому вивчення обміну діяльністю між суб'єктами навчання, спираючись на уявлення про цілеспрямовану реалізацію умов оптимізації індивідуального підходу в процесі розвитку творчих здібностей учнів, стає основним завданням для розгляду існуючих дидактичних можливостей різних форм, методів, прийомів навчання що, в свою чергу, створює те потрібне розвиваюче середовище.

Умови сприяють реалізації принципів організації творчої діяльності (такі, як: креативність, наочність, характер навчання за умовами співпраці та ін.) і умови її здійснення (такі, як: умови для підтримки прагнення до творчості, оптимальна координація аудиторної і самостійної роботи, цілісний підхід до знань, високий рівень теоретичної підготовки та ін.) Реалізується за принципами: креативності, наочності, єдності конкретного і абстрактного, позитивного емоційного фону навчання, розвитку освітньої потреби, колективного характеру навчання при врахуванні індивідуальних особливостей особистості кожного учня.

Умови розглядаються нами як чинники, що забезпечують ефективну стимуляцію творчої діяльності: психолого-педагогічні, науково-методичні, дидактичні, організаційні, змістовні, мотиваційні, діяльнісні; суб'єктивні та об'єктивні, зовнішні та внутрішні.

Індивідуальний підхід в умовах профільного навчання за спеціалізацією з використанням проблемних методів в оптимальному поєднанні з методами інформаційно-рецептивного типу, при особистісно-діяльнісному характері навчання сприяє такій організації процесу навчання, при якому стають можливими виявлення, формування та розвиток творчих здібностей; активізує пошукову активність учнів і стимулює процес осмисленого навчання, веде до розвитку пізнавального інтересу. Це стає рушійною силою розвитку інтелектуальних і особистісних якостей, що неодмінно позначиться на ефективності розвитку творчих здібностей.

Процес розвитку творчого потенціалу, розкриття творчих можливостей учнів вимагає значного часу, як і будь-який творчий процес. Для його ефективності необхідно впродовж усього навчання в школі створювати такі умови, щоб кожен учень мав можливість опанувати особистий досвід творчої діяльності, заснований на отриманих, здобутих самостійно і засвоєних знаннях. Цілеспрямоване навчання творчості можна вважати основним завданням процесу навчання за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття».

Декоративне клаптикове шиття - це вид діяльності, що органічно розвиває творчі здібності в учнів старшої школи. Вироби, виконані за клаптиковими техніками, або прикрашені їх елементами, несуть в собі яскраві, красиві, незвичайні візерунки. Навчання клаптиковому шиттю сприяє розвитку сприйняття: образи і мотиви орнаментів знаходять емоційний відгук в сприйнятті учнів. Виконуючи вироби за технологією клаптикового шиття, учні безпосередньо пов'язані з його властивостями: формою, кольором, величиною мотивів, фактурою тканини і ниток. Вони ознайомлюються не лише з формою і будовою візерунка, але і з технічною

стороною його виконання в матеріалі. На заняттях з декоративного клаптикового шиття важливим завданням стає розвиток в учнів уяви, творчого мислення, уміння створювати оригінальні роботи, виховується прагнення до створення нового.

У відповідності із завданнями дослідження нами розроблена експериментальна профільна програма в освітній галузі «Технології» за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття» для учнів старшої школи, в якій дотримані принципи наступності та послідовності, спадкоємність з трудовим навчанням, враховані регіональні особливості і стан матеріально-технічної бази освітніх установ.

Актуальність розробки цієї програми та її реалізація має на меті викладання курсу (спеціалізації) на досить високому рівні за рахунок використання активних методів навчання, в першу чергу, методу проєктів, що сприятиме вирішенню поставлених завдань.

Програма є планом цілеспрямованої діяльності педагога по виявленню і розвитку творчих здібностей учнів. Використання науково-обґрунтованих положень, викладених в програмі, допоможе учителю співвіднести теорію з практикою при проєктуванні навчально-виховного процесу і при розробці механізму реалізації матеріалу навчальної програми.

Результати дослідження дають основу вважати, що виявлені педагогічні умови, розроблені на їх основі дидактичні матеріали та методичні прийоми, варіант програми за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття» досить повно забезпечують організацію та здійснення навчально-виховного процесу та сприяють ефективному розвитку творчих здібностей старшокласників.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕС РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ З ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

3.1. Особливості розвитку творчих здібностей старшокласників на уроках технологій з профільного навчання за спеціалізаціями

Як показала практика, викладання декоративного клаптикового шиття повинно проходити з урахуванням теоретичної та практичної складової, з акцентом на народну творчість, що переходить до нас як спадщина, яку слід розглядати як частину загальної матеріальної та духовної культури.

Правильне розуміння цього явища дозволяє визначити головну мету педагогічного процесу - виявлення та розвиток творчих здібностей учнів, формування творчої активності особистості. А також потрібно стимулювати особливі якості індивідуальності, враховуючи при цьому творчу обдарованість, аналізуючи історичний досвід, народні традиції. Тому, ознайомлюючи учнів із зразками народного декоративно-ужиткового мистецтва або розповідаючи про них, необхідно слідкувати, щоб учні органічно зрозуміли прийоми практичної прикладної діяльності, засвоїли принцип традиційного колективного створення образів, художніх сюжетів, декоративних мотивів народної творчості, основних принципів створення виробів. У практичній діяльності, де реально існують і розвиваються народні художні промисли, можна виділити багато мотивів, що спонукатимуть учнів до творчої діяльності. Вчителі повинні зрозуміти, що для учнів декоративно-прикладне мистецтво, зокрема, клаптикове шиття, найтіснішим чином пов'язане з повсякденним побутом, з оптимальною організацією умов життя.

У специфіці навчання народній творчості, як і в традиційному навчанні, є свої принципи, форми та методи, відшліфовані тисячоліттями. Їх необхідно враховувати в педагогічній практиці художньої освіти. Навчально-виховна робота з учнями враховує і плідно використовує досвід народного мистецтва, що сприяє їх інтелектуальному й творчому розвитку. Коли

педагог пропонує учням до розгляду зразок виробу декоративно-ужиткового мистецтва з метою аналізу та його критичної оцінки - він ставить завдання не лише об'єктивної оцінки, але й активізації пізнавального потенціалу, інтелектуальних можливостей кожного конкретного учня. Також заняття з декоративного клаптикового шиття сприяють розвитку сприйняття, як процесу відображення предметів і явищ оточуючої дійсності в розмаїтті їх властивостей і сторін, що безпосередньо діють на органи відчуттів [137].

Вироби, виготовлені за техніками декоративного клаптикового шиття, несуть в собі яскраві, красиві, незвичайні елементи, орнаменти. Їх образи, форми та мотиви знаходять емоційний відгук у сприйнятті учнів. Виготовляючи виріб у клаптиковій техніці, учні безпосередньо пов'язані з його властивостями - формою, кольором, величиною мотивів, фактурою тканини, наповнювачів, ниток і фурнітури. Вони ознайомлюються не лише із формою та будовою майбутнього клаптикового виробу, але й з технічною стороною його виконання в матеріалі. При більш глибокому розумінні специфіки клаптикового шиття, учні починають сприймати його по-іншому, в їх сприйнятті з'являються риси аналізу та синтезу [110].

На заняттях з декоративного клаптикового шиття важливим завданням стає розвиток в учнів уяви, без якої неможлива творчість.

На думку дослідників творчості, уява активно формується засобами народного мистецтва, оскільки воно близьке дитячій творчості своєю простотою й узагальненістю мотивів. Образи народного мистецтва мають характерні риси й зрозумілі для сприйняття дитини.

Клаптикове шиття - вид діяльності, що органічно розвиває художню уяву у підлітків. Процес створення творчого виробу в клаптикових техніках передбачає декілька стадій: від задуму до втілення в матеріалі [110].

Стадія задуму вимагає від учнів образного мислення й уяви. Ознайомлення з образами, що притаманні виробам в традиціях українського стилю складає основу для роботи уяви. Це дає поштовх для створення нових

образів, що пластично передають основну ідею твору. Показниками продуктивності уяви є оригінальність та новизна.

При створенні образу виробу необхідно, щоб він відповідав існуючим канонам. Канон обумовлюється традиціями і пов'язаний з ціннісним рівнем народного мистецтва.

Людина безпосередньо реагує на об'єм і форму навколишніх предметів, їх лінійний контур, кольорові поєднання. В першу чергу, це відноситься до витворів декоративно-прикладного мистецтва, оскільки вони, через свій прикладний характер, оточують дитину з перших днів життя і є природним компонентом побуту.

Традиційний, віками накопичений естетичний досвід народних художніх ремесел - це унікальна школа виховання дитини.

Сприятливими умовами для розвитку творчих здібностей учнів старшої школи, на нашу думку, можуть стати майстерно організований педагогом навчальний процес, що відрізняється особливостями структури, змісту та форм організації занять з технологій, зокрема, з профільного навчання за спеціалізацією [160; 118]; особистий приклад вчителя, на якому зосереджується увага учнів протягом всього навчання [29]; актуальність роботи, яку будуть виконувати учні. Безумовно, неодмінною умовою успішного проведення уроків з технологій є можливість використання спеціалізованого приміщення, майстерні, що якнайкраще укомплектована, насичена необхідним обладнанням, устаткуванням, інструментами, пристосуваннями, матеріалами, засобами наочності (зразками виробів, друкарськими виданнями, аудіовізуальними засобами та ін.).

Аналізуючи зміст і форми організації навчального процесу з технологій в старшій школі, ми дійшли висновку, що більша увага в навчанні приділяється розвитку умінь і навичок, а завдання, спрямовані на розвиток творчих здібностей, зведені до мінімуму.

Необхідною стає потреба відмінної самоорганізації вчителя і, відповідно, такої організації навчальної діяльності учнів, яка б сприяла не тільки простій передачі знань, а й розвитку творчого потенціалу учнів [73].

Для цього потрібно знаходити шляхи удосконалення уроків, і ми пропонуємо здійснювати пошук у наступних напрямках:

- зацікавлювати учнів матеріалом або формою проведення уроку, тобто зовнішніми його ознаками. Це, наприклад, проведення уроків-подорожей, уроків-виставок, уроків-ділових ігор, уроків-клубів веселих і кмітливих;
- враховувати міжпредметні зв'язки для поглиблення знань учнів;
- реалізовувати проблемно-пошукову, науково-дослідну, а також експериментальну роботу учнів;
- удосконалювати форму контролю знань;
- пробуджувати фантазію, розвивати емоційне сприйняття навчального матеріалу.

Для збільшення інтересу учня до навчання, (а інтерес, як відомо, є стимулом пізнання, мотивує процес навчання, розвиває творчі здібності), ми рекомендуємо звернути увагу на так звані «нестандартні» уроки, до яких відносяться уроки-форуми, уроки-диспути, уроки-діалоги, уроки прес-конференції, уроки-ділові ігри та інші.

У виборі форм уроків, необхідно враховувати те, що краще за все може зацікавити учнів, коли вони будуть працювати із захопленням, отримуючи результат навчання, будуть навіть труднощі долати із задоволенням. Тобто організувати такі заняття, де можна пофантазувати, виявити ініціативу і, наскільки це можливо, оточити школяра таким середовищем і такою системою доброзичливих відносин, яка б могла стимулювати його найрізноманітнішу творчу діяльність [138].

Замість традиційного завдання засвоєння, у розвитку творчого потенціалу молодшої людини, ставиться завдання цілісного проживання нею ситуації, де обов'язково мають бути задіяні емоційні механізми. Тому те, що в ході звичайного уроку найчастіше є перешкодою (емоційні реакції учня по

відношенню до того, що відбувається), у розвитку творчого потенціалу є тим центральним стрижнем, з яким повинен працювати учитель.

Проводячи експериментальну роботу, на заняттях з декоративного клаптикового шиття ми використовували наступні принципи:

- учень повинен мати максимальну свободу для прояву творчої ініціативи, творчої активності в творчій діяльності;
- творча робота ніколи не повинна піддаватися критиці, а навпаки, надихати учня, щоб він продовжував творити;
- використання елементів творчої ділової гри на уроках;
- для стимулювання творчої діяльності дуже важливо демонструвати роботи учнів на виставках для глядачів. Це зацікавлює школярів у своїй роботі, у них з'являється гордість за неї та впевненість у своїх силах.

У практиці навчання існує велика кількість типів уроків. У педагогічній літературі пропонуються різні класифікації цих типів, але загальновизнаної класифікації немає. Більшість методистів вважають, що класифікувати типи уроків потрібно за ознакою основної дидактичної мети уроку. Виходячи з основної дидактичної мети уроку, можна вказати такі типи уроків:

- вивчення нового матеріалу, надбання нових знань, умінь і навичок. На цих заняттях учитель викладає новий матеріал, показує різні технологічні прийоми виконання трудових операцій для практичних робіт. Учні на таких заняттях набувають нові знання, у них розвиваються такі навички, як зосередженість уваги, вміння слухати;

- повторення і закріплення знань, умінь і навичок. На таких заняттях проходять тренувальні вправи по виконанню елементів виробів. Для занять по виконанню практичних завдань необхідно підготувати зразки виробів і на початку заняття їх показати та проаналізувати. Учителю необхідно допомагати учням при виконанні практичних завдань. Якщо школярі допускають помилки, необхідно їм пояснити, як їх можна виправити. Іноді зустрічаються помилки, типові для всіх, у цьому випадку необхідно пояснити, як їх виправити всім учням;

- самостійна робота. Ці заняття дозволяють об'єднати теоретичні та практичні заняття в комплекс, що сприятиме розвитку творчих здібностей учнів;

- комбіновані заняття дозволяють одночасно проводити теоретичну і практичну діяльність. При такому чергуванні занять учні менше втомлюються, їм цікавіше навчатися, виконувати практичні завдання різної складності, більш уважно ставитися до роботи.

Завершені роботи учнів є формою виявлення знань, умінь і навичок. Підсумком цього процесу можуть бути виставки робіт учнів.

Успішне проведення уроку вимагає від учителя постійної, безперервної, глибокої та всебічної підготовки.

«Учитель, - говорив В.О. Сухомлинський, - готується до хорошого уроку все життя... Така духовна і філософська основа нашої професії і технології нашої праці: щоб відкрити перед учнями іскорку знань, учителеві потрібно ввібрати море світла, ні на хвилину не йдучи від променів вічно сяючого сонця знань, людської мудрості», «Урок - це дзеркало загальної і педагогічної культури учителя, міра його інтелектуального багатства, показник його кругозору, світогляду, ерудиції» [176, с. 158]

Підготовка учителя до уроку обумовлена двома видами планування. Тематичним плануванням системи уроків за темою, де учитель ділить матеріал цілої теми на невеликі частини - уроки, визначає освітні та виховні завдання теми в цілому, основні дидактичні цілі кожного уроку, планує проведення екскурсій, практичних і контрольних робіт, вказує матеріал підручника, що відноситься до теми, встановлює відповідні календарні терміни вивчення теми з урахуванням кількості годин, що відводяться на вивчення предмету навчальним планом і розкладом навчальних занять. Розпланована таким чином програма служить для учителя календарним тематичним планом з предмету. І поурочним плануванням - планування одного конкретного уроку.

Учитель за календарним планом встановлює тему, зміст, основну дидактичну мету уроку, конкретизує його освітні та виховні завдання, планує розвивальний вплив уроку, уточнює, які наявні знання, уміння і навички учнів потрібно використовувати, щоб забезпечити свідоме опанування навчального матеріалу, продумує, як на цьому уроці будуть реалізовані дидактичні принципи. Потім визначається методика роботи на уроці: які методи і прийоми, і в якій послідовності будуть використані на цьому уроці, чим характеризуватиметься пізнавальна діяльність учнів, якою буде психологічна і логічна сторона уроку, які технічні засоби будуть використані на уроці. Учитель визначає, яким буде обладнання уроку, продумує його організацію: як поєднуюватиметься фронтальна, групова й індивідуальна форми роботи на уроці, як здійснюватиметься контроль за ходом засвоєння матеріалу учнями, як забезпечити активність і працездатність всіх учнів упродовж уроку, коли їм дати відпочинок, яким чином будуть підведені підсумки роботи на уроці.

Важливо продумати, як на заняттях створити ситуацію загальної зацікавленості, бадьору атмосферу, що дозволяє всім учням і кожному окремо усвідомити і відчувати творчу співдружність.

Урок є завершальною, найбільш вирішальною і відповідальною стадією усієї підготовчої роботи. Якщо у підготовці до навчального року учитель дещо не врахував, то він ще має можливість щось виправити у ході підготовки, що необмежена в часі. Незадовільну ж підготовку до теми уроку вчитель виправити вже не зможе, оскільки вона безпосередньо позначиться на якості уроку, що проводиться. Готуючись до теми уроку, вчитель розробляє план-конспект уроку.

Вимоги до змісту плану-конспекту уроку:

1. Методично грамотно сформульована тема уроку, що реалізується відповідно до програми, тип уроку, місце уроку в системі уроків розділу з даного предмету.

2. Виходячи з теми, визначені мета і завдання уроку, серед яких виділені завдання розвитку (у тому числі завдання формування основних понять навчальної діяльності).

3. Структура і зміст уроку, форми і методи відповідають темі, меті й завданням уроку.

4. У плані-конспекті уроку мають бути методично грамотно і детально представлені:

- методика викладання нового матеріалу: нових понять, властивостей, правил, способів дій та інше у формі питань учителя і передбачуваних відповідей дітей;

- прийоми організації діяльності дітей на всіх етапах уроку: прийоми цілепокладання (постановки мети, або навчального завдання), прийоми перевірки, самоперевірки, взаємоперевірки та ін.

5. Пропоновані на кожному етапі завдання повинні відрізнятися:

- доцільністю;
- правильним співвідношенням видів завдань (тренувальних, частково-пошукових, творчих);
- різноманітністю.

6. Завдання розвитку (у тому числі і формування основних понять навчальної діяльності) повинні відображатися у конспекті, або у змісті навчального матеріалу (високий теоретичний рівень навчання), або в методах, прийомах вивчення цього змісту, або в спеціальних завданнях розвивального характеру.

Порядок і зміст підготовки учителя до уроку з декоративного клаптикового шиття полягають в наступному:

- передусім, учитель аналізує результати попередніх уроків і на основі цього аналізу уточнює зміст і мету майбутнього уроку;
- визначає структуру уроку і час на кожний його елемент, вирішує, які навчально-виробничі завдання виконуватимуть учні;

- визначивши структуру уроку, вчитель планує, скільки часу він витрачає на вступний інструктаж, і як буде організована індивідуальна робота;

- планує, яку роботу виконуватиме кожен учень і весь клас в цілому;

- готує матеріали, інструменти, обладнання, заготовки, документацію (технологічні карти, інструкції тощо), наочні посібники, ТЗН. Визначає способи та методичні прийоми навчання, які забезпечать успішне вирішення поставлених завдань;

- в результаті такої підготовчої роботи учитель складає план уроку.

Визначивши цілі, зміст, структуру уроку і методи його проведення, учитель розпочинає підготовку матеріально-технічної бази. Особливу увагу учитель приділяє своєчасній та якісній підготовці робочого місця, необхідних інструментів, обладнання, матеріалів, заготовок, наочних посібників, креслень, документації (технологічних карток, інструкцій тощо).

Важливо забезпечити учнів такою кількістю робочих місць, обладнання, інструментів та матеріалів, щоб у процесі проведення уроку не мали місця простої та марні витрати навчального часу. При підготовці інструментів, пристосувань, устаткування, потрібно особисто переконатися в їх справності. Необхідно випробувати в роботі те обладнання, на якому будуть демонструватися трудові прийоми.

При підготовці робочого місця потрібно мати на увазі, що наочні посібники, технологічні карти, вся навчальна документація мають бути чистими й акуратно виконаними; моделі, прилади і наочні посібники необхідно розташовувати в шафі або на демонстраційному щиті за порядком їх використання.

Система профільної підготовки реалізується краще, коли включає разом із заняттями цілий комплекс форм організації навчального процесу, таких як: творчі конкурси, екскурсії, ділові ігри, ярмарки, виставки творчих робіт, фольклорні свята. Також вагоме значення в організації профільного навчання відведене екскурсіям до музеїв та народних майстрів, що сприяють

розвитку творчих здібностей, опануванню багатства художньо-естетичної культури. Саме емоційний відгук на красу, що відображається у творах народних майстрів, можливо, буде первинним поштовхом, основою створення виразних неповторних образів.

Творчі роботи, що виконуються на заняттях за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття», орієнтовані на особистісні інтереси, потреби, здібності дитини. Формування завдання на творче рішення дозволяє якнайповніше актуалізувати творчі можливості учнів. Інтерес до творчих робіт, систематична увага до діяльності школярів створюють атмосферу творчості.

Різноманітні виставки, ярмарки допомагають доводити роботи учнів до художньої цінності, демонструвати їх досягнення. При організації виставок усі повинні включатися в діяльність: оформляти роботи, розставляти експонати. Виставки зазвичай проводяться навесні, саме в цей період, за результатами аналізу робіт, можна судити про ефективність методичних основ організації навчального процесу. Ярмарки можна проводити декілька разів на рік.

Фольклорні свята і ярмарки, побудовані на основі духовного досвіду наших предків, дають можливість відчувати цілісність світу культури нашого народу, в якому неможливо роз'єднати на частини народну філософію, народну педагогіку, народний календар і народне мистецтво, сплетіння часів і поколінь.

Щоб провести екскурсію, учитель повинен всебічно підготуватися: заздалегідь ознайомитися з об'єктом і маршрутом, розробити детальний план, організувати учнів на виконання майбутніх завдань. У плані екскурсії вказується тема й мета, об'єкт, порядок ознайомлення з ним (методика), організація пізнавальної діяльності учнів, засоби та матеріали, необхідні для виконання завдань, підведення підсумків екскурсії. Методика проведення екскурсії залежить від теми, дидактичної мети, розвитку учнів, а також від об'єкту екскурсії. Кожна екскурсія включає такі способи ознайомлення учнів

з об'єктом, як роз'яснення, бесіда, демонстрація, самостійна робота за планом - спостереження, складання відповідних схем, замальовок, збір наочно-ілюстративного матеріалу та інше.

Важливе значення має завершальний етап екскурсії - підведення підсумків і обробка зібраного матеріалу. На цьому етапі учні аналізують і систематизують зібраний матеріал, готують доповіді, реферати, виготовляють таблиці, влаштовують виставки. За темою екскурсії проводиться підсумкова бесіда: учитель підводить підсумки, оцінює знання, що отримали учні під час екскурсії, робить узагальнюючі висновки, рекомендує прочитати додаткову літературу, яка дозволить учням глибше ознайомитися із запитаннями. Матеріали екскурсій (особливо далеких або виробничих) обговорюються на конференціях, на які запрошуються представники виробництва або тих об'єктів, куди здійснювалася екскурсія.

Важливим етапом у навчальній роботі є звітна виставка робіт учнів і проведення підсумкових занять. Учитель підводить підсумки роботи кожного учня і всього класу в цілому, відмічає, які знання отримали школярі й чому навчилися. На цьому занятті учні отримують завдання для наступної самостійної роботи.

Виставка є одним із дієвих засобів пропаганди художньої творчості. На спеціальних стендах, щитах і плакатах розкривається зміст діяльності учнів, участь у масових заходах, розповідається про перспективи подальшої роботи.

Виставку краще організувати в актовому залі школи, або у виставковому залі (фойє, вестибюлі). Організація і проведення виставки - робота кропітка і трудомістка. Слід ретельно продумати розміщення експонатів, зробити написи, із зазначенням віку, прізвища виконавця і керівника, (якщо виставка виходить за рамки школи - то і номер школи). Бажано, щоб виставку відвідали фахівці і зробили оцінку учнівських робіт, дали конкретні зауваження, поспілкувалися б з авторами творчих робіт.

В день закриття виставки рекомендується підвести підсумки і відмітити кращих, нагородити їх грамотами та подарунками.

Особливість занять з декоративного клаптикового шиття полягає в тому, що вони носять практичний характер, а це потребує використання спеціалізованого приміщення - навчальних майстерень, що повинні бути укомплектовані необхідним обладнанням, інструментами, пристосуваннями, матеріалами, засобами наочності (зразки виробів, друковані видання, аудіовізуальні засоби та ін.).

Для занять з декоративного клаптикового шиття необхідне приміщення, що повинно відповідати вимогам естетики. Бажано, щоб вікна виходили на південь. Приміщення для занять повинно мати площу не менше 4,5 кв.м. на 1 учня, висота приміщення повинна бути не нижче 3,0 м. Поверхні стін та стелі мають бути гладенькими, що дозволить їх вологе прибирання з використанням м'яких і дезінфікуючих засобів.

Кабінет для занять повинен мати природне освітлення. Нерівномірність природного освітлення не повинна перевищувати 3:1. Вікна у навчальному приміщенні мають бути обладнані шторами із тканини світлих тонів, що поєднуються з кольором стін і меблів. Направленість світлового потоку має бути лівобічною. Напрямок світлового потоку спереду або ззаду не рекомендується.

Для правильного виконання трудових операцій, попередження травматизму та порушення зору потрібне достатнє освітлення робочих місць. На достатньому рівні має бути забезпечення штучної освітленості люмінесцентними лампами при загальному освітленні не нижче 300-500 лк. При використанні ламп розжарювання рівні освітленості зменшуються в два рази.

Згідно з вимогами до волого-теплого режиму, температурний перепад між температурою повітря всередині приміщення і ззовні має бути відповідним до загальних санітарно-гігієнічних вимог.

Вся організація навчального процесу повинна відповідати антропометричним даним школярів. Особливу увагу слід приділити обладнанню кабінету (майстерні).

Робочим місцем учня може бути спеціально обладнаний стіл із відкидним, приставним або висувним сидінням (стільцем). Робоче місце повинно бути постійно укомплектованим інструментами та матеріалами, що найчастіше використовуються в роботі, що мають бути «під рукою». Для цього можуть використовуватись спеціальні бокси та пенали. Також є зручними багатоярусні ящики (або корзини) з достатньою кількістю відділень для сортування різноманітних матеріалів і фурнітури, що використовуються в декоративному клаптиковому шитті.

Кількість робочих місць в навчальних майстернях визначається наповненням класів.

У майстернях потрібно суворо дотримуватися вимог щодо Положення про організацію роботи з охорони праці та Правил з техніки безпеки й виробничої санітарії для навчальних і навчально-виробничих приміщень.

Майстерні оформлюються стендами, таблицями і плакатами, де розміщується довідковий матеріал, схеми, до яких учні звертаються у процесі навчання. Також повинен бути куточок з безпеки праці та виробничої санітарії, окремо підготовлена інформація з матеріалознавства, професійної орієнтації та ін. У майстернях організуються постійно діючі експозиції (виставки) виробів, виготовлених учнями, із зазначенням автора і дати виготовлення кожного експонату що, час від часу, повинні змінюватися та поповнюватися новими виробами.

Слід потурбуватися про шафи і стелажі, де зберігатимуться вироби, інструменти й матеріали, методична література. Необхідно, щоб на стінах були стенди з детальним поясненням основних прийомів і способів з'єднання деталей у клаптиковому шитті, приклади технології виконання аплікації або представити зразки поетапно виконуваних операцій.

Необхідним елементом оснащення кабінету є інструкція з техніки безпеки, яка знаходиться безпосередньо на робочому місці. На стінах також можна оформити постійно діючу виставку.

У приміщенні обов'язково повинен бути протипожежний інвентар: вогнегасник, ящик з піском, лопатка, також необхідно мати плани евакуації при пожежі.

З учнями потрібно проводити інструктажі з охорони праці й техніки безпеки. Важливу роль відіграють бесіди про способи гасіння малих пожеж, що запобігають нищівній дії полум'я.

Правила роботи з інструментами та обладнанням можна розділити на загальні, такі, що стосуються будь-яких робіт, та індивідуальні, такі, що відносяться до роботи з окремими інструментами. Існує перелік загальних правил безпечної роботи для учнів:

- на робочому місці повинні знаходитися інструменти і пристосування, необхідні тільки для даного виду роботи;
- починати роботу тільки з дозволу вчителя;
- використовувати інструменти слід тільки за призначенням;
- користуючись інструментом, тримати його потрібно так, як показує вчитель;
- робоче місце слід тримати в чистоті і порядку;
- не відволікатися при роботі;
- після закінчення роботи всі інструменти й пристосування негайно прибирати і розкласти в певному порядку на місця, призначені для зберігання кожного виду устаткування.

Обладнання, інструменти і матеріали. На заняттях з декоративного клаптикового шиття використовуються як ручні, так і машинно-ручні види обробки матеріалів. Серед обладнання найбільш поширені швейні машини, оверлок. Інструменти, що найчастіше використовуються у клаптиковому шитті: п'яльця (з фіксацією на скрутку на товщину тканини, що надійно її триматимуть в натягнутому вигляді), голки (стануть в пригоді голки «без вушка»), булавки (якими сколюють деталі шиття та «англійські»), ножиці (необхідно мати декількох видів: маленькі, з гострими кінчиками - для підрізування і висмикування ниток, і великі - для розрізання тканин,

звичайні, заокруглені та «зигзаг»), сантиметрові стрічки та лінійки (іноді може знадобитися й рулетка), наперстки (звичайні та шкіряні, використовуються при виконанні ручного шиття щільних текстильних матеріалів), гачки в'язальні різної товщини (застосовуються при виконанні тамбурного шва ланцюжком), шило (використовується при зшиванні вручну пружних товстих тканин і шкіри, для попереднього проколювання отворів, щоб голка з м'якою робочою ниткою без утруднення проходила крізь фон), кістяні, дерев'яні або пластмасові палички (для вивертання частин виробів, для випрямлення «кутиків»), металеві щипчики (найчастіше використовуються для протягування голки, роботи з фурнітурою або як лещатка для склеювання деталей клаптикового шиття). Серед матеріалів, що використовуються у декоративному клаптиковому шитті, використовуються майже всі текстильні матеріали - від тканини - до хутра та шкіри, що мають природне та штучне походження, синтетичні неткані матеріали, різні наповнювачі, нитки, фурнітура в елементах оздоблення.

Дотримання вищезазначених вимог з організації навчального процесу, любов педагога до своєї справи, небайдуже ставлення до творчих проявів учнів, шанобливе відношення до їх інтересів - все це - не нові речі, але, нажаль, коли випускається з уваги хоча б одна складова - втрачається суть всього процесу побудови оптимальних умов для активного пізнання та розвитку творчих здібностей учнів.

Якщо учитель бажає створити оптимальні умови для виявлення інтересів та нахилів старшокласників, формування та розвитку їх творчих здібностей, то слід пам'ятати, що в нашій справі «дрібниць» не буває: оточуюче середовище, моральний мікроклімат, доброзичливі стосунки - все це повинно сприяти творчим проявам і «підказувати», що коли ми прикрашаємо світ, ми і самі стаємо кращими. Педагог може розвинути не тільки творчі здібності учнів у певному напрямку (в нашому дослідженні ми спробували показати це на прикладі профілю за спеціалізацією «Декоративне

клаптикове шиття»), а й виховати найкращі якості особистості школярів, серед яких:

- уважність та терпіння. Така копітка робота вимагає не тільки зосередженості уваги на виконуваних операціях, а й уважності у навчанні, крок за кроком опановуючи клаптикові техніки;

- наполегливість в подоланні труднощів - не завжди все виходить з першого, (а то й з п'ятого!) разу;

- стійкість до стресу. Вчитель повинен прищепити спокійне відношення до подолання непередбачуваних ситуацій (наприклад, перестала шити машинка, вимкнули світло або зламалась голка в найвідповідальніший момент), пояснити, що й такі «обставини» можна використати з максимальною користю;

- людяність, уважне ставлення до проблем іншого (навіть, якщо робота виконується індивідуально, учні знаходяться в колективі, і педагог у процесі роботи навчає допомагати іншим розібратися з «важкими» моментами);

- зібраність та дисциплінованість. У процесі роботи вчитель неодноразово наголошує про те, що не можна нехтувати правилами безпечної праці, правильною організацією робочого місця. А майстерні, в свою чергу, обладнані за правилами санітарно-гігієнічних вимог. Також учитель задає темп у роботі: все встигнути - можливо, якщо правильно організувати свій час;

- любов до своєї роботи. Щоб отримати гарний результат - потрібно любити свою справу, уважно відноситися до всіх її складових (багато учнів не люблять «чорнових» підготовчих робіт. Звичайно, оздоблювати вироби набагато цікавіше, коли вже бачиш результат і доводиш його до майже довершеного стану. Але, якщо неухважно пройти підготовчі етапи, то може статися так, що прикрашати буде нічого);

- пам'ять, зокрема, зорову і тактильну. В рамках нашого дисертаційного дослідження, нас, в першу чергу, цікавить зорове й дотикове сприйняття учнів, що перевіряється через виконання нескладних вправ (див.

Додаток В), (у клаптиковому шитті часто зустрічаються такі моменти, коли потрібно запам'ятати, якою стороною буде з'єднуватися один елемент шиття з іншим, або при наборі елементів в одне ціле запам'ятати їх черговість, або ж «на дотик» відрізнити текстильні матеріали та ін.);

- вміння переключати увагу, не втрачаючи при цьому здатності швидко включатися в роботу (у клаптиковому шитті досить часто бувають ситуації, коли потрібно «порозпочинати» багато частин елементів, потім обробити їх, потім з'єднати, або покласти на основу, що вимагає зосередженості уваги на всьому процесі в цілому й, одночасно, на більш дрібних його складових, які можуть виготовлятися за різними техніками, а потім бути зібраними в один виріб);

- здатність сміливо, творчо мислити, втілювати свої ідеї в життя (на заняттях з клаптикового шиття існує прекрасна можливість виявити задуми та ідеї учнів та загальними зусиллями створити умови для їх реалізації).

В ході спілкування з батьками після першого року навчання виявилось, що деякі учні стали більш зібраними та організованими, інші стали більш уважними в сім'ї до своїх молодших братів та сестер, виявляючи бажання допомагати в труднощах; дехто почав замислюватись над майбутньою професією, а саме серйозно зважувати всі «за» і «проти» в майбутній бажаній діяльності; а також позитивне враження впливу занять на загальну картину навчання старшокласників.

Зважаючи на вищевикладене, потрібно сказати, що вчитель має бути взірцем, працювати над собою, власним прикладом показувати те, що він хоче виховати в своїх учнях.

3.2 Методичні засади розвитку творчих здібностей старшокласників у процесі профільного навчання (на прикладі спеціалізації «Декоративне клаптикове шиття»)

При вирішенні нестандартних завдань виявляються нахили учнів до творчої діяльності, коли знаходиться новий спосіб у досягненні мети або

створюється щось нове. І тут стає необхідним розвиток особливих якостей розуму, таких, як спостережливість, вміння зіставляти й аналізувати, знаходити зв'язки й уявляти все те, з чого, в сукупності, і складаються творчі здібності. Досягти розвитку таких якостей у процесі навчання клаптиковому шиттю можна, застосувавши певну методичну систему.

Ми вважаємо, що розвинути здібності - це означає озброїти учня способами діяльності, дати йому в руки ключ, принцип виконання роботи, створити умови для виявлення та розвитку його обдарованості. Здібності не просто виявляються у праці, вони формуються, розвиваються, розквітають в діяльності і залишаються у початковому стані при бездіяльності [196].

Особливістю навчання на заняттях з декоративного клаптикового шиття є те, що існують два основні підходи. Їх можна визначити, як професійний і вільний (творчий).

Перший підхід полягає у тому, що від учнів вимагають виготовляти виріб за готовим шаблоном. При такій системі навчання вони набувають практичні навички, корисні для багатьох спеціальностей, розвивають дрібну моторику, але не отримують досвіду вирішення художніх (творчих) завдань. На таких уроках учні засвоюють нові техніки, наприклад, вивчають різні види швів та способи з'єднання клаптикових виробів, тобто отримують ті основні навички, які дозволяють їм почувати себе більш впевнено на кожному етапі навчання. Але це - навчання без творчості.

Другий підхід характеризується тим, що учням створюють сприятливі умови й середовище для творчості, не акцентуючи особливої уваги на традиційних способах вирішення завдань. Тоді учні отримують власний досвід вільного самовираження, маючи справу з уже відомими художніми матеріалами, за допомогою яких створюються нові цікаві образи. При такому підході розвивається уява, естетичний смак, збагачується і розвивається внутрішній світ. Але творчість без навчання технологіям неможлива.

Необхідно пробудити у школярів особисту зацікавленість у тому, чим вони займаються. У цьому можуть допомогти завдання, що потребують адекватного вираження власного почуття, відношення, настрою, задуму.

Творчі завдання носять відкритий характер і, часом, не мають «правильної» відповіді. А відповідей може бути стільки ж, скільки й учнів або, навіть, більше. Роль учителя тут полягає в тому, щоб не лише зрозуміти і прийняти різноманітні рішення, але й показати учням правомірність цих відмінностей, а іноді, й захистити нестандартну роботу, тим самим спонукаючи їх інтерес до творчості. Педагог в будь-якій творчій діяльності повинен заохочувати учнів, пробуджувати бажання працювати, проявляти ініціативу, збагачувати арсенал способів самовираження, підтримувати їх творчу активність [43].

Для залучення учня до творчості учитель повинен враховувати наступні чинники: його інтереси та нахили, особистісні якості, уміння та навички; потрібно враховувати те, що ніхто, окрім нього, не дасть правильного вирішення творчої задачі, що стоїть перед ним. Наприклад, якщо дитина шукає поєднання кольорів, що відображають певне почуття, або добирає матеріали для роботи, щоб створити цікавий, характерний образ, вона вирішує художньо-мистецьку задачу.

Багато вчителів та методистів у процесі своєї роботи переконуються в тому, що при навчанні за профілями за певними спеціалізаціями творчого характеру, необхідно застосовувати особливі методи навчання, так як предмет «Технології» не схожий на інші, має свої особливості, цілі і завдання. Якими ж критеріями потрібно користуватися у виборі методів? Спершу розглянемо загальні методи навчання [193].

У педагогічній і методичній літературі можна зустріти різні підходи до класифікації методів. У класифікації методів навчання виходять або з цілей навчання, або з логіки навчального процесу, або з пізнавальної діяльності учнів.

М.О. Данилов запропонував класифікацію методів за призначенням, де загальною ознакою виступають послідовні етапи, через які проходить процес навчання на уроці. Виділяють наступні методи [49]:

- отримання знань;
- формування умінь і навичок;
- застосування знань;
- творча діяльність;
- закріплення;
- перевірка знань, умінь і навичок.

Для нас є цікавою класифікація методів за типом (характером) пізнавальної діяльності, що запропонували І.Я. Лернер та М.М. Скаткін [105; 173]. Тип пізнавальної діяльності - це рівень самостійності (напруженості) пізнавальної діяльності, якого досягають учні, працюючи за запропонованою учителем схемою навчання. Ця характеристика тісно пов'язана з рівнями розумової активності учнів. У цій класифікації виділяються наступні методи [141]:

- пояснювально-ілюстративний;
- репродуктивний;
- проблемний виклад;
- частково пошуковий (евристичний);
- дослідницький .

Якщо, наприклад, пізнавальна діяльність, організована учителем, призводить лише до запам'ятовування готових знань і в подальшому їх безпомилковому відтворенню, що може бути і неусвідомленим, то тут має місце досить низький рівень розумової активності та відповідний йому репродуктивний метод навчання. На вищому рівні напруженості мислення учнів, коли знання добуваються в результаті їх власної творчої пізнавальної праці, має місце евристичний або ще вищий - дослідницький метод навчання.

Розглянемо наступну класифікацію методів [141]:

- усний виклад (розповідь, пояснення, бесіда);

- робота з літературою;
- письмова робота;
- графічна робота;
- спостереження;
- практична робота.

Виходячи з характеру навчальних завдань, методи можуть мати наступний зміст [142]:

- спостереження;
- моделювання;
- усний розгляд предмету;
- практичне виконання;
- робота з книгою і довідковим матеріалом.

За допомогою цих методів навчання удосконалюються і закріплюються знання, уміння і навички.

Стає зрозуміло, що наявні особливості та специфіка кожного предмету вимагає тільки видозміни загальних методів, властивих певному предмету.

Слід зазначити, що педагогічна майстерність учителя залежить від того, наскільки добре він знає загальні методи навчання, які потім використовує у своїй роботі.

У нашому дослідженні ми використовували різні методи навчання. Пропонуємо деякі характерні особливості їх використання у процесі розвитку творчих здібностей.

Розповідь - це розповідна форма викладу навчального матеріалу учителем. Використовується, головним чином, при викладі нового матеріалу і супроводжується демонстрацією різних наочних посібників. Ми застосовували розповідь при ознайомленні учнів з історією виникнення клаптикового шиття, з його значенням. Як показала практика, метод бесіди виявився вдвічі ефективнішим, якщо його застосування поєднувалося з методом наочного показу (демонстрації). Було відмічено, що у процесі

синхронного використання методу бесіди і демонстрації, у більшості учнів активізувалося творче мислення й уява.

Пояснення - це послідовне роз'яснення сутності та значення понять. Застосовується при ознайомленні учнів з технологічною стороною декоративного клаптикового шиття.

Пояснення, як метод, використовують учителі не лише при викладі нового матеріалу, але й при закріпленні вивченого, коли виявляється недостатньо глибоке розуміння учнями окремих запитань.

Бесіда - це розмова учителя з учнями. Характерною рисою цього методу є те, що учитель підводить учнів до розуміння і засвоєння нових знань, користуючись ретельно продуманою системою запитань, спираючись на наявні в учнів знання та практичний досвід. Коли вчитель ставить учням запитання, то він визначає рівень засвоєння ними матеріалу, що вивчається, з'ясовує причини недоліків у знаннях і шукає шляхи їх усунення. При цьому учителю потрібно пам'ятати, що питання мають бути чітко сформульовані, зрозумілі за змістом і короткі за формою. Свого часу К.Д. Ушинський відмічав, що добре зрозуміле питання, вже складає половину відповіді. Бесіда буває чотирьох основних видів: бесіда-повідомлення, бесіда-закріплення, бесіда-контроль, бесіда-повторення.

Спостереження - це цілеспрямоване, безпосереднє й організоване сприйняття учнями предметів і явищ. Спостереження - один з найбільш важливих способів утворення уявлення і поняття технології клаптикового шиття у процесі навчання. Організація спостереження завжди визначається тим завданням, яке стоїть перед учителем або учнями. При виконанні виробів за технікою клаптикового шиття увага учнів має бути спрямована на виявлення, передусім, загальної структури. Учні, в даному випадку, повинні цікавити і колір предмета (об'єкта), і його фактура, форма, розмір та ін. Якщо увагу не направляти, то спостереження може перетворитися на просте споглядання що, в результаті, зазвичай призводить до поверхневих, розрізнених вражень.

Суть пояснювально-ілюстративного методу:

- знання пропонуються учням у «готовому» вигляді;
- учитель різними способами організовує сприйняття цих знань;
- учні здійснюють сприйняття (рецепцію) і осмислення знань, фіксують їх у своїй пам'яті.

Пояснювально-ілюстративний метод реалізується у демонстрації творчих робіт за технологією клаптикового шиття, наочних методичних посібників, а також, процесу створення виробів у клаптикових техніках. Також, дуже ефективний на етапі розробки ескізу.

За репродуктивним методом учні свідомо засвоюють знання, прагнуть зрозуміти нову інформацію та запам'ятати її. Критерієм засвоєння є правильне відтворення (репродукція) знань. На заняттях з декоративного клаптикового шиття цей метод використовувався для пояснення технологічної сторони виготовлення того або іншого виробу. Репродуктивна діяльність передуює творчій, тому ігнорувати її у навчанні не можна.

Цей метод забезпечує можливість передачі значного обсягу знань, умінь, за мінімально короткий час і з невеликими витратами зусиль.

Метод проблемного викладу. Учні самостійно вирішують поставлену задачу. Відбувається процес засвоєння нових знань, умінь і навичок, накопичується досвід, з'являється інтерес, активізується уява, що дуже важливо для розвитку творчих здібностей.

Цей метод використовується після того, як в учнів сформувалися певні уміння і навички. Він є перехідним до вищого за рівнем евристичного методу. Діяльність педагога полягає у постановці проблемної ситуації.

Сутність частково-пошукового (евристичного) методу навчання відображається у наступних його характерних ознаках:

- знання не пропонуються учням в «готовому» вигляді, їх потрібно добувати самостійно;
- учитель організовує не повідомлення або виклад знань, а пошук нових знань за допомогою різноманітних засобів;

- учні під керівництвом учителя самостійно міркують, вирішують питання, що виникають, пізнавальні завдання, створюють і вирішують проблемні ситуації, аналізують їх.

Сутність дослідницького методу навчання полягає в тому, що:

- вчитель разом з учнями формулює проблему, вирішенню якої присвячується відрізок навчального часу;

- знання учням не повідомляються. Вони самостійно набувають їх у процесі вирішення (дослідження) проблеми, порівняння різних варіантів отримуваних відповідей. Засоби для досягнення очікуваного результату також визначають самі учні;

- діяльність учителя зводиться до оперативного управління процесом вирішення проблемних завдань;

- навчальний процес характеризується високою інтенсивністю, учіння супроводжується підвищеним інтересом, отримані знання відрізняються глибиною, міцністю, дієвістю.

Дослідницький метод навчання передбачає творче засвоєння знань.

Метод дослідження розпочинається з вивчення зразків виробів народної творчості, серед яких є клаптикові вироби, які потрібно виокремити, дослідити, з'ясувати їх особливості, що відрізняють їх від інших виробів народної творчості. Змістом центральної аналітичної частини методу дослідження є виділення образотворчих ознак, які складають зміст засвоєваних учнями художніх, колористично-виразних засобів цього виду мистецтва. Завдяки детальному вивченню виробів народних майстрів, в учнів формується уявлення про них, що складає основу їх виготовлення. Освоєння самого методу дослідження як способу пізнання оточуючого середовища та впевнене ним володіння дає учням відносну свободу і самостійність у процесі пізнання.

У процесі дослідження у школярів формується не просто осмислене уявлення про виріб, про його зовнішні видимі ознаки, але й уявлення про матеріал, фактуру та способи його виготовлення.

Метод самостійної роботи полягає в тому, що учень виконує свою діяльність без безпосереднього керівництва з боку педагога. Цей метод у нашій роботі застосовувався у процесі створення ескізів.

Творчий метод відображається в тому, що учні повинні самостійно розуміти завдання навчального заняття, визначати види матеріалів, які будуть використовувати і знаходити цікаві сюжети. Одним із найважливіших моментів даної методики є надання можливості вихованцям самим відкрити новий для них технологічний прийом. Це - «відкриття руками», що носить прикладний характер. У разі утруднення вчитель може допомогти навідними запитаннями, але, не розкриваючи при цьому способів виконання до кінця. Варіантів відкриття може бути декілька і учень не має бути скутий певним і єдиним способом та прийомом виконання завдання. Іноді він приходиться до абсолютно несподіваного і оригінального рішення - це потрібно заохочувати різними методами, оскільки в цьому виявляється розвиток його творчого потенціалу.

Наслідувальний метод допускає виконання завдання за готовими шаблонами, але ми все ж використовували елементи творчості та спостереження, порівняння з природою. Це є початковим етапом у розвитку творчих здібностей, що є хорошою основою для надбання різних практичних навичок, розвиває дрібну моторику, що надає можливості для виконання творчих завдань, використовуючи отримані знання.

Метод порад та рекомендацій застосовується педагогом у проведенні консультацій, що допомагають вихованцям у складанні індивідуального творчого плану на виготовлення виробу, координації та направлення зусиль у виконанні творчих робіт. А також використовується у тих випадках, коли у процесі створення виробу учень має утруднення у виборі послідовності виготовлення виробів, виборі орнаментальних мотивів, матеріалів, тощо. Цей метод застосовується у виняткових випадках, в основному, на першому році навчання, оскільки не сприяє зростанню творчих здібностей і самостійності учнів.

Педагог повинен бачити результат своєї діяльності у вихованні майбутньої особистості - це є важливою умовою ефективності навчального процесу. Для цього результату необхідно створити такі умови, таку організацію діяльності педагога та учня, що буде відрізнятися методами емоційно-ціннісних стосунків - це педагогічне спілкування, педагогічна оцінка.

Педагогічне спілкування - це метод, спрямований на зняття несприятливих чинників, що характеризують негативний стан людини (апатія, агресивність, дратівливість і тому подібне), досягнення психічної рівноваги, зниження психічного напруження (гіперактивності або байдужості) в ім'я особистісного розвитку.

Відкриваючи дитину у спілкуванні, педагог, тим самим, створює на заняттях стан розкнутості, при якому учні більш активно розвиваються, сміливіше себе проявляють. Для цього педагог повинен обрати відкриту позу, пластика в рухах має бути мелодійна, психологічні жести повинні переважати над описовими.

У спілкуванні необхідно відчувати погляд свого вихованця. Педагог своїм настроєм передає свою симпатію і свою вимогу. Встановити особистісний контакт можливо за допомогою ввічливих слів, поданих з посмішкою. Потрібно нахилитися до учня і прислухатися. Бажано займати позицію «поруч», що знімає фізичні і соціальні бар'єри. Спілкування повинно будуватися з позиції «Ми». Наприклад: «Зараз перевіримо, що ми запам'ятали», «Зараз ми допоможемо майстрині...» та ін.).

Педагог повинен демонструвати свій позитивний настрій, створюючи сприятливу атмосферу і комфортний психологічний клімат для прояву творчості і винахідливості у новому, нехарактерному для вихованців виді діяльності.

Учня необхідно «чути», відчувати його настрій, зрозуміти причини його переживань. Потрібно вміти ставити запитання для того, щоб уточнити, чи правильно педагог зрозумів дитину.

Учню необхідно надавати допомогу. Звернення, побудова фраз та інтонація мають бути ретельно продумані. Наприклад: «Мені хочеться тобі допомогти», «Я рада тобі допомогти» та ін.

Метод педагогічної оцінки є дієвим для оцінки якостей особистості. Реалізується за допомогою наступних прийомів:

- заохочення. Заохочення організовується:
 - схваленням пластичного, мімічного характеру (кивок голови, посмішка, м'яка інтонація голосу);
 - схваленням, що здійснюється вербально-розгорнутою формою оцінки, що розкриває її основу;
 - матеріальною формою - схвалення у вигляді нагороди грамотою, листівкою, іграшкою-сувеніром та ін. Матеріальна форма заохочення завжди підкріплюється мовним зверненням;
 - вдячність - індивідуальна або колективна форма оцінки.
 - покарання. Покарання відображається у несхваленні. Там, де дітей не заохочують, карати їх не треба: вони і так вже покарані відсутністю заохочення. Покарати у словесній жартівливій формі можна, але для цього слід продумати інтонацію і логіку побудови фраз.

Важливою і необхідною частиною навчально-виховного процесу є облік успішності учнів, від правильної постановки чого залежить успіх навчання. Опанування методики перевірки знань з декоративно-прикладного мистецтва, зокрема, клаптикового шиття, і виставляння оцінок вважається одним з важких завдань. Перевірка і оцінка знань учнів мають наступні функції: контролюючу, навчальну, виховну, розвиваючу. Контролююча функція є основною, а навчальна, виховна і розвиваюча функції є супутніми, що не зменшує їх важливості. Функції, що визначають основні педагогічні вимоги до організації перевірки й оцінки знань:

- систематичність і регулярність здійснення контролю;
- контроль як за глибиною і міцністю засвоєння знань, так і за своєчасним формуванням певних умінь і навичок;

- об'єктивність контролю й оцінок (створення рівних умов для усіх школярів); виставлення оцінок відповідно до вимог програми щодо рівня знань, умінь і навичок;

- оптимальність контролю (визначається такою його організацією, при якій за мінімальний час за допомогою достатньої кількості перевірочних завдань і запитань можна виявити знання у великої кількості учнів).

У процесі навчання декоративному клаптиковому шиттю широко використовується поточна і підсумкова форми перевірки знань, для здійснення яких застосовуються усне опитування і практичне виконання роботи (виробу). Головною формою перевірки знань є виконання практичних робіт.

Як ми вже зазначили раніше, перевірка знань є обов'язковою умовою у розвитку творчих здібностей учнів. Тому що через недостатню кількість та якість елементарних знань учні, іноді, не включаються в роботу, не говорячи вже про виявлення творчої ініціативи у виконанні поставлених завдань. Буває, що учень не відвідав попередній урок, а зараз потрібні саме ті теоретичні положення, які він пропустив, використати у творчій діяльності. Щоб запобігти таким «прогалинам», для швидкої та якісної перевірки теоретичної підготовленості учнів пропонуємо використовувати «опорний конспект» (див. Додаток Б). Ця методика діагностування рівня знань за короткий термін (час виконання ОК - 5 хвилин) надасть коротку та точну інформацію про те, чи може вчитель бути впевненим у якісній теоретичній підготовці учнів. Наприклад, якщо у темі «Найпростіші клаптикові техніки. Шиття з квадратів» учні, заповнюючи графу «Особливості виконання» не зазначають, що вироби, виконані за цією клаптиковою технікою, обов'язково повинні бути квадратної чи прямокутної форми, а в графі «Практичне застосування» пишуть, що можна «прикрасити» подарунковий мішечок будь-якої форми, значить, вони тему не зрозуміли, і вважають її ідентичною з темою «Виконання аплікації». Тут не можна проводити аналогію з техніками шиття на основу, принципово вони зовсім різні. В графах «Нові знання» та

«Нові вміння» учні зазначають тільки ті нові знання, вміння і навички, які вони отримали при вивченні даної теми, і зв'язок з попередніми темами не проводять. Так можна перевіряти будь-які теми. Тільки тоді, коли вчитель з'ясував, що теоретичний рівень підготовки учнів на достатньому рівні, можна переходити до виконання практичних робіт.

Програмою з клаптикового шиття передбачено значну кількість обов'язкових практичних робіт, які дозволяють учителю контролювати та систематизувати знання та практичні уміння учнів.

У плануванні практичної роботи необхідно ретельно продумати організацію роботи учнів на уроці. Заздалегідь учителю слід підготувати варіанти індивідуальних завдань з урахуванням їх складності. Занадто важкі варіанти завдань позбавляють учнів впевненості у своїх силах, створюють напружену обстановку. Занадто легкі варіанти - не сприяють розвитку інтелектуальних здібностей учнів, знижують інтерес до навчальної праці.

Приєм - це частина методу, він не має самостійного значення. Методичний прийом не можна плутати з методом навчання.

Шляхи і методи викладання декоративно-прикладного мистецтва мають витoki із самого мистецтва. Ми зазначаємо, на наш погляд, основні шляхи з тих, що виявилися у нашій роботі.

1. Шлях уподібнення, що розкривається, в першу чергу, у методах педагогічного впливу, тобто створенні на уроці ситуації уподібнення. Кожен учитель повинен придумувати і використовувати уроки дидактичних ігор, відповідних віку учнів. При тому, такий тип занять прийнятний і цікавий не лише учням початкових, але й середніх і старших класів.

2. Шлях цілісності і неспішності емоційного освоєння. Головне значення тут має метод поетапних відкриттів, тобто чіткого виокремлення тем кожного заняття та їх неповторність. Це дозволяє вводити учня в тему поступово, через переживання її основних граней. Тут можна використовувати допоміжні супутні прийоми: ввімкнути музику, організувати цікаве спілкування, звичайно, все це не повинно відволікати від

дотримання правил безпечної праці, а органічно входити у процес навчання. В цьому випадку учень переживає тему в цілісності усіх видів діяльності: слухаючи вірші, музику і виконуючи практичну роботу. Єдність усіх видів діяльності виступає тут не як мета, а як засіб. Наступний метод можна назвати як «узагальнюючі» уроки, які проводяться після розгляду кожної теми. Завдання цих уроків не просто повторення, а усвідомлення цілісності та єдності теми, що вивчалася, і переведення її на новий, узагальнений рівень усвідомлення. Наступний метод полягає у методі широких асоціацій, тобто умінні фантазувати на тему мистецтва, домислювати і переживати побачене але, при цьому, не дозволяти учням повної анархії фантазії.

3. Шлях постійності зв'язку з життям. Тільки усвідомлення життя з отримуваних на занятті знань дає справжнє утвердження в особистості людини її морально-естетичного ідеалу. Тут необхідно відмітити декілька важливих елементів, завдяки яким розвивається особистість, уміння і навички у процесі формування особистого, власного досвіду на заняттях з декоративного клаптикового шиття. У плануванні процесу навчання учитель орієнтується на багатство і різноманітність видів діяльності, які він запропонує учням. Він думає про співвідношення репродуктивної і творчої діяльності школярів на уроці, про виправданість застосування прямих і непрямих шляхів у навчанні. Він прагне створити таку ситуацію, щоб нові знання і способи діяльності школярі проявляли в результаті вирішення складних завдань, знаходження варіантів правильних рішень, встановлення взаємозв'язків, взаємозалежностей.

Учитель організовує порівняння матеріалу, його аналіз, який підводить учнів до узагальнення, до встановлення закономірностей, до формулювання певних відношень.

Характер стосунків між учнями та учителем не повинен блокувати вільну думку учнів, можливість самостійно відкривати нове, використовуючи вже відоме. Це означає, що джерелом мовної проблеми може бути і учитель, і будь-який учень. Л.В. Занков закликав учителів тримати паузу після

проблемного питання, щоб дати учням можливість подумати, обговорити відповідь один з одним. Бажано, щоб правильність або неправильність пошуку визначав не учитель, а учні, реагуючи на відповіді товаришів. Учитель же виступає в ролі досвідченого провідника. Долаючи труднощі, вирішуючи проблеми, учні переживають різноманітні емоції, почуття.

Безумовно, жоден урок, що створений конкретним учителем для конкретного класу не може бути зразком. Але основою будь-якого уроку повинні стати глибока теорія, багатий зміст, порівняння, зіставлення фактів, явищ і понять, пошук зв'язків між пройденим і перспективним матеріалом, відкриття нових граней у вже відомому, вивченому.

Для того, щоб урок був спрямований на розвиток творчих здібностей учнів, учителю у його проведенні необхідно орієнтуватися на наступні принципи:

1. Педагог повинен користуватися сучасними педагогічними розвивальними технологіями, орієнтованими на розвиток здібностей учня.

2. Застосовувати у навчанні принцип «прийняття іншого». Згідно з цим принципом учитель повинен спочатку сприймати учня як індивідуальність, що має право бути особистістю зі своїми особливостями, що вже склалися.

3. Використовувати принцип проектування і реалізації освітнього середовища, що сприяє розкриттю творчих здібностей учнів.

4. Застосовувати принцип співпраці. Щоб на будь-якому уроці в учнів була можливість розвивати свої творчі здібності, учителю в ході проведення уроку необхідно звертати увагу на:

- здатність учнів швидко сприймати сенс принципів, понять, логічних побудов;

- потребу і здатність на тривалий час зосереджуватися на сторонах проблеми, що зацікавили учня, прагнення в них розібратися;

- здатність помічати, міркувати і висувати пояснення, у тому числі пропонувати незвичайні варіанти їх комбінацій;

- підвищену мовчазність або ж, навпаки, підвищену потребу в постійному спілкуванні, висловлюванні та відстоюванні своєї думки.

Ми вважаємо, що основним завданням уроку за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття», спрямованого на розвиток творчих здібностей, є надання допомоги у розкритті власних можливостей учня. Замість традиційного завдання засвоєння, в розвитку творчого потенціалу учня, ми ставили завдання цілісного сприйняття ним ситуації, при якій обов'язково мають бути задіяні емоційні механізми. Тому те, що в ході звичайного уроку найчастіше є перешкодою (емоційні реакції учня по відношенню до того, що відбувається), в розвитку творчого потенціалу є тим центральним стрижнем, з яким повинен працювати педагог.

3.3. Експериментальне дослідження ефективності шляхів розвитку творчих здібностей учнів старших класів на заняттях з декоративного клаптикового шиття

Мета дослідження полягає у розробці науково-методичних основ розвитку творчих здібностей старшокласників у процесі навчання технологіям за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття». Для підтвердження теоретичного обґрунтування дослідження була проведена експериментальна перевірка ефективності використання методичної системи навчання, яка спрямована на розвиток творчих здібностей учнів старших класів що включає: цілі і завдання, зміст навчальної дисципліни, форми і методи навчання, спрямовані на розвиток творчих здібностей, дидактичні принципи організації навчальних і виховних прийомів.

Однією з провідних ідей нашого дослідження є те, що знання з декоративного клаптикового шиття надають широкі можливості для вивчення особливостей учнів та здійснення індивідуального підходу до кожної дитини, що сприяє розвитку в них творчих здібностей.

Для проведення експерименту були потрібні наступні умови:

1. Вивчити умови навчально-виховної роботи й умови матеріально-технічної бази шкіл для занять клаптиковим шиттям (художній текстиль, тощо).

2. Розробити експериментальний матеріал програми, посібники та ін. Ми використовували декілька етапів проведення експерименту:

констатувальний (вивчення існуючих педагогічних явищ, проведення контрольного зрізу для виявлення рівня розвитку творчих здібностей учнів);

пошуковий (визначення необхідності здійснення індивідуального підходу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів);

формувальний (реалізація педагогічної дії у розвитку творчих здібностей учнів);

контрольний (аналіз результатів проведеного експерименту).

Методика проведення експериментального дослідження полягала у наступному:

1. Вивчення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; визначення основних понять, що належать до теми дисертації: «творчість», «творчі здібності».

2. Мета і завдання констатувального експерименту полягали у проведенні спостереження за творчою діяльністю учнів, що працюють за програмою «Декоративне клаптикове шиття», і в процесі навчання виконують творчі завдання, а також виявленні рівня розвитку творчих здібностей за допомогою різних методів: спостереження, бесіда, анкетування, аналіз навчальних і творчих робіт учнів.

3. Мета і завдання пошукового експерименту полягали у визначенні необхідності застосування особистісно-орієнтованих технологій, зокрема, індивідуального підходу до кожного учня, з урахуванням його попередньої підготовки, інтересів та можливостей.

4. Мета і завдання формувального та контрольного етапів експерименту полягали у перевірці на практиці розробленої методичної

системи розвитку творчих здібностей учнів на заняттях з декоративного клаптикового шиття.

Загальна схема організації проведення експериментального дослідження зазначена в схемі, що відображає хід наукового дослідження.

Рис. 3.1.

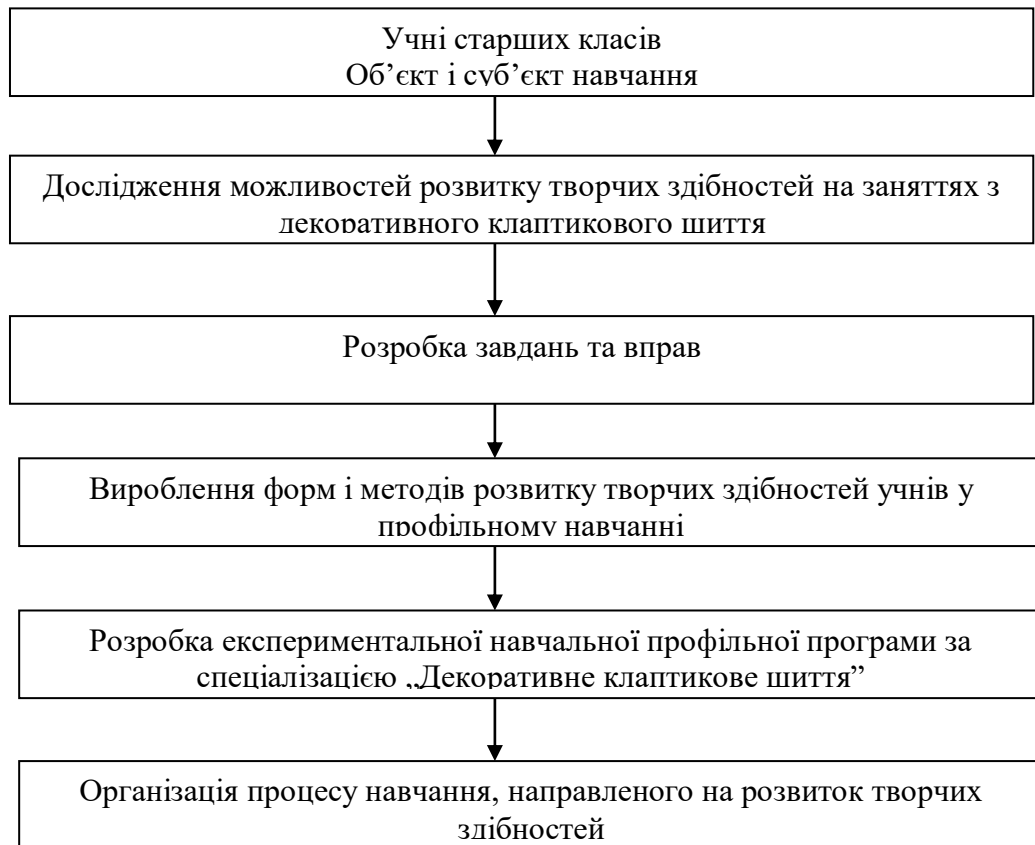


Рис.3.1. Схема організації та методики проведення експериментального дослідження

Проблема науково-методичного обґрунтування розвитку творчих здібностей учнів на заняттях з декоративного клаптикового шиття розроблялася і вирішувалася протягом 2007 - 2011 років.

Перший етап - констатувальний експеримент, проходив у період з 2007 по 2008 навчальний рік.

У цей період необхідно було:

- провести аналіз педагогічного досвіду учителів технологій;
- вивчити і проаналізувати спеціальну літературу, пов'язану з проблемами природи творчості, розвитку творчих здібностей, з питань

викладання декоративно-прикладного мистецтва, основ композиції, кольорознавства, зокрема, клаптикового шиття;

- визначити зміст, форми і методи організації декоративно-прикладної діяльності учнів;

- визначити початковий рівень підготовленості учнів, розробити методичну систему, спрямовану на розвиток творчих здібностей учнів;

- вивчити сучасний стан навчально-виховної роботи на заняттях з технологій;

- вивчити історію регіональних народних художніх промислів, популярність різних видів декоративно-ужиткового мистецтва серед учнів і їх прийнятність для вивчення;

- вивчити вимоги до організації занять з профільного навчання за спеціалізаціями;

- ознайомитися з матеріально-технічним забезпеченням занять за обраним нами видом декоративно-прикладного мистецтва;

- розробити експериментальну програму для проведення занять з декоративного клаптикового шиття.

В результаті аналізу програм викладання технологій виготовлення виробів з текстильних і нетканих матеріалів та інших, де використовуються клаптикові техніки, ми дійшли наступних висновків:

- у викладі навчального матеріалу існує несистемність;
- спостерігається техніко-технологічна спрямованість занять;
- організація навчання та її методи одноманітні;

Намагаючись визначити динаміку розвитку творчих здібностей, в ході констатувального експерименту, ми використали ряд методів: метод спостереження, анкетування, аналіз навчальних і творчих робіт учнів.

Метод спостереження дозволив нам скласти більш точне уявлення про такі якості особистості учня, як активність, терпіння, самостійність, уміння створювати щось нове, усидливість, здатність засвоювати матеріал і творчо

застосовувати отримані знання на практиці. Усі ці якості потрібні для повноцінного розвитку творчих здібностей.

Наступний метод - анкетування, допоміг нам розширити уявлення про інтереси учнів, більше дізнатися про їх відношення до навчального предмету «Технології» за профілем за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття».

Анкетування проводилося в учнів 11-х класів, анкети склалися з наступних запитань:

1. Чому з усіх запропонованих напрямів декоративно-прикладного мистецтва Ви обрали спеціалізацію «Декоративне клаптикове шиття»?

2. Чи плануєте Ви займатися клаптиковим шиттям після закінчення навчання за профілем?

3. Чи вважаєте Ви роботи, що виконані Вами протягом навчання, авторськими?

4. Чи шиєте ви вдома самостійно, зокрема, використовуючи клаптикові техніки?

5. Чи використовуєте виготовлені Вами вироби за клаптиковими техніками як прикраси інтер'єру, одягу?

6. Як Ви розумієте поняття «творчість»?

7. Що Вас приваблює у декоративно-прикладному мистецтві?

8. Чи хотіли б Ви відвідувати музейні фонди і вивчати зразки народної творчості?

9. Чи виникають у Вас труднощі у складанні композиції та вирішенні колірної гармонії при створенні виробу?

10. Чи вмієте Ви застосовувати народну символіку в клаптиковому шитті?

11. Чи втрачали Ви інтерес до клаптикового шиття протягом навчання?

За допомогою анкет ми склали якнайповнішу картину навчання учнів старшої школи. Анкета використовувалася нами і для з'ясування спрямованості особистості учня, його ставлення до навколишнього світу і

самого себе. Анкетування показало, що шиття із клаптиків є популярним видом декоративно-прикладного мистецтва. Так само як і те, що учням більше подобається виконувати творчі роботи, аніж технологічні зразки. Відповідно до отриманих даних ми проводили деяке корегування змісту завдань і вправ.

Для визначення рівня розвитку творчих здібностей учнів, що займаються клаптиковим шиттям, необхідно було провести контрольний зріз. З цією метою учням було запропоновано виконати ряд завдань по розробці орнаменту (стилізації) для клаптикового шиття з використанням знань в області композиції та кольорознавства (Додаток 3):

- розробити мотиви клаптикової техніки для жіночого одягу (спідниці).
- розробити орнамент для сувенірного виробу (серветка 40x40).
- розробити орнамент для сучасного костюму.

Для визначення рівня розвитку творчих здібностей учнів нами використовувались наступні параметри:

- прояв творчої уяви;
- створення образу;
- оригінальне рішення образу;
- цілісність композиції;
- стилізація природних форм;
- колірне рішення;
- символічність;
- почуття пропорції;
- єдність стилю;
- естетична складова.

Виходячи з визначених параметрів, ми виділили три рівні розвитку творчих здібностей:

1. Високий рівень: учні проявляють творчу уяву; можуть створювати оригінальні образи у клаптиковому шитті; застосовувати знання стилізації; бачити по-новому традиційні образи; застосовувати знання символіки;

самостійно складати колірні поєднання; самостійно складати композицію, дотримуючись правил: неподільності композиції на частини, дотримання принципу «від простого до складного», виділення домінанти, дотримання законів контрастів; вироби, в яких присутнє почуття пропорції, цілісності, єдність стилю.

2. Середній рівень: учні проявляють творчу уяву; можуть створювати образи в клаптикових виробах, але застосовують кольорове коло в самостійному складанні колірних поєднань; використовують шаблони при створенні композиції (стабільні схеми); на недостатньому рівні володіють знаннями в області стилізації.

3. Низький рівень: учні формально підходять до виконання завдання; при створенні образів рідко пропонують цікавий оригінальний варіант, не можуть обґрунтувати вибір свого рішення образу; не можуть самостійно створити композицію: відсутня яскраво-виражена домінанта, не дотримується принцип субпідрядності другорядного головному, не дотримуються закону контрастів; не досить володіють знаннями в області стилізації; не можуть скласти колірне рішення.

Розроблені критерії оцінки робіт учнів, що визначають рівень розвитку творчих здібностей, були використані нами у формувальному експерименті.

Аналіз робіт учнів виявив наступні недоліки в ході роботи:

- роботи не оригінальні, слабо розвинена творча уява;
- немає прагнення до створення нового;
- невміле застосування законів композиції та кольорознавства.

Отримані результати стали контрольними для наступного етапу експерименту (табл. 3.1).

В ході експерименту ми проаналізували реальний стан навчального процесу і визначили, що він не сприяє розвитку образного мислення, художньої творчої уяви, зорового сприйняття, емоційного відношення до зображуваного об'єкту та формування основ композиційної грамоти. У процесі створення клаптикових виробів також не приділяється належної

уваги естетичній складовій, що негативно позначається на художньо-естетичному рівні виробів, що виготовляються учнями.

Таблиця 3.1

Критерії оцінки робіт учнів, що визначають рівень розвитку творчих здібностей.

Рівні	Параметри											
	Групи учнів	Виявлення творчої уяви	Створення образу	Оригінальне вирішення образу	Цілісність композиції	Відчуття тону	Відчуття кольору	Стилізація	Символічність	Відчуття пропорції	Єдність стилю	Естетична складова
Високий	ЕГ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	КГ	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Середній	ЕГ	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+
	КГ	+	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+
Низький	ЕГ	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-
	КГ	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-

В ході експерименту ми звернули увагу і на те, що іноді учні не переживають радості творчості й інтересу до виконання завдання.

В результаті проведення констатувального експерименту нами були зроблені наступні висновки:

- проблеми розвитку творчих здібностей не відображаються на належному рівні у профільному навчанні;
- програма з декоративного клаптикового шиття може стати більш ефективною для розвитку творчих здібностей учнів, якщо буде заснована на оптимально підібраних формах, методах і прийомах навчання.

Другий етап - пошуковий експеримент, проходив в період з 2008 по 2009 навчальний рік. Для розробки ефективної методичної системи була проведена дослідно-експериментальна робота. Для забезпечення можливості

порівняння результатів педагогічного експерименту ми розділили учнів на експериментальні і контрольні групи, що дозволило нам виявити початковий і підсумковий рівень їх навчання у процесі розвитку творчих здібностей на заняттях з декоративного клаптикового шиття.

У контрольній групі навчання учнів проходило за традиційними методиками. Велика частина практичних занять відводилася копіюванню зразків. Такий підхід, безумовно, впливав на розвиток умінь і навичок, але не давав підґрунтя для розвитку творчих здібностей.

Для експериментальної групи була розроблена система методичних підходів, процес навчання був заснований на принципі від простого до складного, неординарного підходу до вирішення завдань. На заняттях використовувалися такі матеріали, як зразки народної творчості, сучасні вироби, що пов'язані з клаптиковим шиттям. На заняттях учні вивчали історію виникнення та розвитку шиття із клаптиків, національну символіку, а також вивчали техніки виконання клаптикових виробів, за допомогою яких створюються оригінальні, неповторні композиції. Більш поглиблено вивчали основи композиції та кольорознавства, роблячи акцент на використанні кольору у композиції орнаменту. Вивчали символіку народного орнаменту (оскільки констатувальний експеримент показав, що діти не досить повно засвоюють елементи зразків народного декоративно-ужиткового мистецтва), продивлялися слайди, альбоми з декоративного мистецтва, на заняттях застосовувалися наочні посібники.

В основу навчального процесу був покладений метод проблемного викладу матеріалу та комбінований тип занять. Основна частина занять відводилася для творчої і практичної роботи. Спираючись на результати дослідження, отримані під час експерименту, ми відкоригували програму так, щоб у роботі учні якнайменше стикалися з одноманітною тривалою роботою, яка в основній масі вихованців викликає негативне відношення до занять. Ми побачили, що при монотонній одноманітній роботі увага учнів швидко притупляється, пропадає почуття новизни. Виходячи з отриманих даних, ми

склали програму, в якій довготривалі роботи чергуються з короткостроковими.

Під час пошукового етапу експерименту в експериментальній групі нами здійснювався диференційований індивідуальний підхід з урахуванням рівня підготовки, інтересів, можливостей школярів. Повністю індивідуалізувати дидактичний процес ми не намагалися, а старалися органічно поєднувати особистісно-орієнтовані підходи, оскільки навчання відбувається в групі. Дослідник проблеми індивідуального підходу Є.С. Рабунський показав, що індивідуалізація в навчанні реалізується найчастіше епізодично, в якому-небудь виді навчальних робіт, із застосуванням спеціальних форм індивідуального навчання. Багато дослідників визначають самостійну роботу, як основну форму застосування індивідуального підходу в навчанні. Наприклад, індивідуальний підхід здійснювався нами у процесі створення ескізу виробу. Учні самостійно розробляли композицію орнаменту, композицію виробу в цілому, визначали колірне рішення. У процесі створення ескізу, індивідуальне спілкування викладача з учнем просто необхідне, воно полягає у корегуванні ходу роботи. При індивідуальному підході в учнів розвивалися такі якості особистості, як самостійність мислення, активність, вміння аналізувати факти і явища.

Ми також дійшли висновку, що індивідуальний підхід має особливе значення на першому році навчання учнів, оскільки діти приходять з різним рівнем підготовки. Хтось навчався у гуртках, хтось полюбляє рукоділля і займається вдома, а хтось починає навчання «з чистого аркуша». Також педагог повинен здійснювати індивідуальний підхід з урахуванням певних властивостей характеру вихованців. Педагогу необхідно дбайливо ставитися до проявів індивідуальності особистості, необхідно зберегти усі позитивні моменти, особливо ті, які пов'язані з фантазією та уявою дітей.

Як ми вже раніше відмічали, в навчальному процесі використовувався проблемний метод навчання. Наприклад, знаючи характер ниток, структуру тканини, учні повинні самі визначити застосування їх на практиці, вирішити,

який малюнок, розмір, форма, оздоблення та ін. підійде до майбутнього виробу. Слід зазначити, що проблемна постановка задачі активізує в учнів творче мислення, уяву, розвиває пізнавальну активність.

У процесі вивчення курсу учні засвоювали необхідні знання, розвивали уміння і закріплювали навички, поступово розвиваючи свої творчі здібності. Учні першого року навчання повинні були пригадати або опанувати прості види швів, навчитися створювати простий мотив (елемент, орнамент), враховуючи при цьому тканину, нитки і технологію поетапного виконання виробу.

Підсумковим творчим завданням першого року навчання в контрольній та експериментальній групах було створення сувенірного виробу на основі вивчених простих клаптикових технік.

На початку уроку вчитель здійснює екскурс за попереднім матеріалом. Це необхідно, оскільки складання ескізу базується на вивчених упродовж року елементах. Використовуючи метод фронтального опитування, викладач з'ясовує знання учнів за вивченим раніше матеріалом.

На наступному етапі заняття викладач пояснює цілі і завдання уроку. Для того, щоб зрозуміти, як виглядає сувенірний виріб, викладач пропонує учням вивчити зразки виробів. У процесі споглядання у дітей формується не просто осмислене уявлення про виріб, про його зовнішні наочні ознаки, але й уявлення про матеріал, про фактуру і способи його виготовлення. Завдяки методу дослідження в учнів формується уявлення про власний варіант виробу.

В експериментальній групі у процесі роботи разом з демонстрацією готових виробів, були запропоновані варіанти моделей спідниць (Додаток И). В результаті у цій групі учні не використовували «підказки» в складанні композиції та при виборі форми виробу.

Після того, як зразки виробів і наочний посібник розглянуті і вивчені, викладач ставить перед учнями конкретні завдання:

1. Вибрати форму і композиційне рішення.

2. Розробити композицію орнаменту (елементу, мотиву).

3. Продумати технологію виготовлення виробу.

Спираючись на отримані знання, учні самостійно розробляють ескіз виробу. Застосовується метод самостійної роботи.

Після того, як з формою і загальною композицією виробу вирішено, слід перейти до більш детального опрацювання, а саме, розробити композицію і колірне рішення самого орнаменту, ґрунтуючись на прості техніки, що вивчені впродовж року.

На цьому етапі уроку викладач здійснює необхідний контроль, направляє дії учнів, корегує помилки.

У програму експериментальної групи були включені завдання на стилізацію природних форм. Ми вважаємо, що вміння стилізувати є важливим і необхідним етапом у навчанні декоративному клаптиковому шиттю. Ці завдання допомагають розвинути образне мислення, творчу уяву, уміння аналізувати факти і явища. Надалі учні експериментальної групи не відчували труднощів у процесі самостійного складання орнаменту.

Цей урок вимагає від школярів знання в області композиції, кольорознавства та різноманітних технік клаптикового шиття.

На початку уроку викладач перевіряє готовність учнів до заняття. Викладач на дошці показує схему та хід роботи.



Рис. 3.2. Послідовність розробки стилізованого рослинного елемента

Заняття зі стилізації природних форм необхідно розпочати з обраних учнями рослин. Потім учитель, використовуючи пояснювально-ілюстративний метод, пояснює їм, яких умов необхідно дотримуватись у процесі стилізації.

1. Виявити найбільш яскраво виражені особливості форми.
2. Виявити характер ліній.
3. Стилізувати, відштовхуючись від характеру та призначення клаптикового виробу.

Далі учні самостійно приступають до стилізації елементів. Після того, як вправа на стилізацію виконана, учні розробляють технологію виконання клаптикового виробу, для цього використовуються усі раніше вивчені техніки.



Рис. 3.3. Стилiзацiя рослинних форм: Декоративне панно

На цьому етапі заняття використовується проблемно-пошуковий метод навчання. У процесі роботи в педагога з'являється час для використання методу індивідуальної допомоги учням. В ході уроку необхідно стежити за роботою учнів, підтримувати порядок і, в потрібний момент, надавати допомогу тим учням, які в цьому мають потребу.

На вивчення способів з'єднання деталей клаптикового виробу ми направили перші етапи навчання. У цей період в навчальному процесі використовувалися пояснювально-ілюстративний та репродуктивний методи

навчання, які мало впливають на розвиток творчих здібностей. Для того, щоб підвищити творчу участь учнів у роботі, їм було запропоновано придумати власні варіанти з'єднання деталей, дати їм назву і спробувати їх виконати.

Під час виконання наступного завдання перед учнями було поставлено більш серйозне творче завдання. На уроці за темою «Метод клаптикової мозаїки» учням запропонували створити ескіз мотивів клаптикового виробу в цій техніці. Для створення ескізу вони спиралися на отримані раніше знання з мистецтвознавства, застосовували досвід спілкування з майстрами. Велику роль у створенні ескізу відігравали наочні та методичні посібники, спрямовуючи думки учнів на творчу діяльність.

Перед учнями ставилися наступні завдання:

- самостійно придумати сюжет майбутнього мотиву клаптикового виробу;

- дати назву;

- виконати ескіз, використовуючи декоративну стилізацію і, за можливістю, народну символіку;

- розробити технологічну послідовність виготовлення виробу (Додаток З).

У другому півріччі другого року навчання, як підсумкове творче завдання, а саме - творчий проект - учням було запропоновано розробити модель дитячої сукні із застосуванням клаптикових технік.

Також в експериментальній групі використовувалися демонстраційні зразки можливих варіантів дитячого одягу з елементами клаптикових технік, завдяки яким учні не зазнавали труднощів у створенні власних розробок (Додаток К).

В основі виявлення творчих потреб лежить цілеспрямованість, тобто потреба в досягненнях. В учнів проявляється ця здатність при ретельному виконанні різних технологічних операцій, починаючи з ескізів виробу і закінчуючи кінцевим результатом. Після реалізації своєї діяльності в учнів виникає почуття задоволення творчим процесом. Поступово все це

переходить в бажання досягати все більших результатів роботи, що, поза сумнівом, є сильною спонукуючою творчого процесу і сприяє розвитку творчих здібностей.

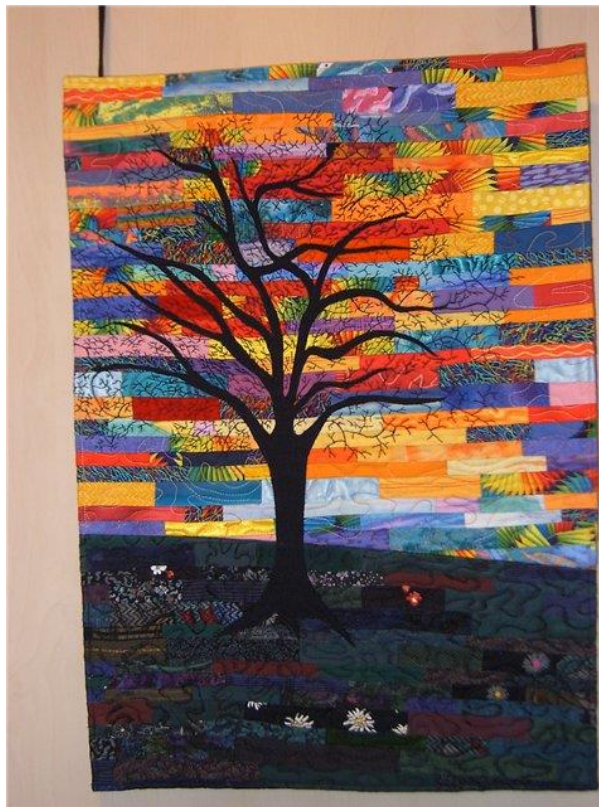


Рис. 3.4. Декоративне панно

Цей етап експерименту показав, що використання спеціальних знань, умінь і навичок учнів у практичній діяльності є важливою частиною розвитку творчих здібностей особистості. Реалізуючи свої можливості й уміння, учні отримують задоволення від своєї праці, насолоду від роботи.

В ході експерименту ми побудували заняття так, щоб учні не втрачали інтерес до декоративного клаптикового шиття, в тому числі до художніх народних промислів. Була продумана певна послідовність у процесі опанування учнями знаннями, спеціальними вміннями і навичками. Рівень складності завдань був зорієнтований на вікові можливості учнів старшої школи.

В експериментальній і контрольній групах більша частина робіт була виконана правильно та виразно, в останніх роботах вже простежувався певний накопичений досвід. На відміну від експериментальної, в контрольній групі правильно виконаних робіт було набагато менше, і оцінки за виконання декоративних робіт в експериментальній групі були більш високими, аніж в контрольній.

Засвоюючи знання за навчальною експериментальною програмою, учні набули необхідних спеціальних навичок, прийомів, які вони з успіхом використовували в декоративних виробках.

Аналіз робіт учнів експериментальної групи показав, що розроблена нами методика успішно впливає на розвиток творчих здібностей, в учнів з'явилися наступні здібності та вміння:

- здатність висловлювати широке різноманіття ідей;
- здатність генерувати нові, нестандартні ідеї;
- проектування виробів;
- здатність виконати виріб і обґрунтувати варіант його рішення;
- здатність розробити оригінальні колористичні поєднання, декор виробів, що впливають на емоційність, сприйняття;
- вміння переносити теоретичні знання в нову ситуацію - практичну діяльність;
- вміння бачити по-новому традиційний образ виробу, надавати йому оригінальних (своїх) особливостей, як за формою, так і за функціональністю;
- вміння формувати виріб залежно від функціональності, декоративності, композиційності;
- вміння використовувати в роботі різні текстильні матеріали, добирати їх в залежності від властивостей фактури, особливостей матеріалу.

Результатом цього етапу експерименту стала програма, розрахована на два роки навчання (див. Додаток А).

Сутність формувального та контрольного етапів експерименту, що проходили в період з 2010-2011 р., полягала в тому, що змінюючи умови,

зміст, методичні прийоми і форми навчально-виховного процесу перевірялося, що надає найкращих можливостей для розвитку творчих здібностей; аналізували результати проведеного експерименту, робили доповнення і вносили поправки до нашої програми, оформляли результати дослідження і підводили підсумки.

Наприклад, ми дійшли висновку, що теоретичному матеріалу також потрібно приділяти достатньо часу, наприклад, на вивчення історії виникнення клаптикового шиття, оскільки це розширює світогляд учнів, формує пізнавальні мотиви, прищеплює любов до даного виду діяльності. Також у процесі навчання ми використовували різноманітні методичні прийоми, підходи (проблемне навчання, особистісно-орієнтовані технології, творчі завдання, нетрадиційні форми уроків), а також, відвідування виставок, музейних фондів, спілкування з народними майстрами.

Наше експериментальне дослідження показало, що заняття з декоративного клаптикового шиття позитивно впливають на розвиток творчих здібностей учнів, на становлення творчих якостей особистості, на інтерес до декоративно-прикладного мистецтва і на активність роботи учнів.

В ході нашого експерименту важливу роль відіграло використання методів навчання, як одного з найважливіших структурних компонентів процесу навчання, що пов'язує запроектовану мету і кінцевий результат, що дозволило здійснювати розвиток творчих здібностей. Зокрема, у процесі роботи, нами застосовувалися методи спостереження, бесіди, перегляду декоративних робіт школярів та ін.. Експериментальне дослідження показало, що запропоновані нами методи і форми навчання художньої обробки текстилю (виготовлення виробів у клаптиковій техніці) відповідають віковим і психофізіологічним особливостям учнів старших класів.

Аналіз результатів роботи, який проводився упродовж усього періоду дослідження, дозволяє з упевненістю говорити, що декоративно-прикладне мистецтво пов'язує учнів з природою, культурою, середовищем. В ньому зібраний весь світ духовного досвіду народу, його мудрість, краса, талант.

Воно ввібрало в себе способи і технічні прийоми обробки різних текстильних матеріалів, особливості орнаментів, декору, форм. Усе це розвиває в учнів інтелектуальне сприйняття, особливе бачення світу, творчі здібності, спонукає до творчості, розвиває такі якості особистості, як усидливість, працелюбність, акуратність.

Для визначення зростання рівня розвитку творчих здібностей ми виділили основні уміння і в ході експериментального дослідження прослідкували динаміку їх розвитку. Ми виділили наступні вміння:

- уміння розробляти оригінальне рішення образу в клаптиковому виробі;
- уміння бачити по-новому традиційний образ;
- уміння створювати цілісну композицію;
- уміння розробляти оригінальне колористичне рішення.

Після проведення нашого дослідження за допомогою методу спостереження, анкетування й аналізу робіт учнів, були зроблені наступні висновки про динаміку розвитку умінь.

Виходячи з отриманих результатів, ми склали графіки, за допомогою яких можна прослідкувати динаміку розвитку основних умінь, необхідних для виявлення можливостей розвитку творчих здібностей (див. Додаток Г-Ж).

Порівняльний аналіз показав істотне зростання розвитку творчих здібностей в експериментальній групі, що підтверджує ефективність розробленої нами методичної системи. Ми бачимо, що декоративне клаптикове шиття позитивно впливає на розвиток творчого потенціалу учнів.

Відслідковуючи динаміку розвитку творчих здібностей учнів старших класів, що проявляються в уміннях бачити по-новому традиційний образ, створювати цілісну композицію та розробляти оригінальне колористичне рішення можна зробити висновок про те, що між показниками на першому та другому роках навчання спостерігається позитивна тенденція в бік зростання кількості учнів, що показали свої вміння на високому рівні та зменшення - на

низькому рівні. Це дає підстави стверджувати, що між першим і другим роками навчання існують позитивні зрушення у підвищенні рівня розвитку творчих здібностей учнів старших класів.

Таблиця 3.2

**Рівень розвитку творчих здібностей учнів
на першому та другому році навчання**

Рік навчання	Рівні	Групи	Всього учнів	Уміння							
				Уміння розробити оригінальні рішення образу в клаптиковому шитті		Уміння бачити по - новому традиційний образ		Уміння створювати цілісну композицію		Уміння розробляти оригінальне колористичне рішення	
				К-ть учнів	%	К-ть учнів	%	К-ть учнів	%	К-ть учнів	%
I рік навчання (10 кл.)	Високий	КГ	93	28	30,1	16	17,2	11	11,8	26	28,0
		ЕГ	101	36	35,6	28	27,7	31	30,7	32	31,7
	Середній	КГ	93	45	48,4	35	37,6	31	33,3	53	57,0
		ЕГ	101	51	50,5	54	53,5	49	48,5	58	57,4
	Низький	КГ	93	20	21,5	42	45,2	51	54,8	14	15,1
		ЕГ	101	14	13,9	19	18,8	21	20,8	11	10,9
II рік навчання (11 кл.)	Високий	КГ	93	37	39,8	37	39,8	26	28,0	28	30,1
		ЕГ	101	55	54,5	50	49,5	48	47,5	50	49,5
	Середній	КГ	93	39	41,9	30	32,3	26	28,0	36	38,7
		ЕГ	101	38	37,6	41	40,6	39	38,6	44	43,6
	Низький	КГ	93	17	18,3	26	28,0	41	44,1	29	31,2
		ЕГ	101	8	7,9	10	9,9	14	13,9	7	6,9

За результатами виконання творчих завдань старшокласниками, оцінюючи виділені уміння, було визначено такі показники відповідно до рівнів на першому році навчання: уміння розробляти оригінальне рішення образу в клаптиковому шитті на високому рівні показали 30,1% учнів контрольної групи та 35,6% учнів експериментальної групи; на середньому рівні - 48,4% та 50,5% учнів контрольної та експериментальної груп відповідно; на низькому рівні - 21,5% учнів контрольної групи та 13,9% учнів експериментальної групи. На другому році навчання на високому рівні зазначене вміння показали 39,8% учнів контрольної групи та 54,5% учнів експериментальної групи; на середньому рівні - 41,9% та 37,6% учнів контрольної та експериментальної груп відповідно; на низькому рівні - 18,3% та 7,9% учнів (див.табл. 3.2).

За допомогою критерію χ^2 перевіримо припущення про розвиток творчих здібностей за даними сформованості умінь: розробляти оригінальні рішення образу в клаптиковому шитті; бачити по-новому традиційний образ; створювати цілісну композицію; розробляти оригінальне колористичне рішення.

Визначаємо вибіркоче середнє і вибіркочу дисперсію величини x . Для спрощення розрахунків вибираємо в якості середнього інтервалу сформованості умінь 28...35 і присвоюємо індекс 0, інтервалам праворуч від нього – індекси $i=1, 2, 3, 4$ і інтервалам ліворуч від нього – індекси $i=-1, -2, -3, -4$ (табл. 3.4).

Тоді вибіркоче середнє \bar{x} і вибіркоча дисперсія σ_x^{*2} визначаються за формулами:

$$\bar{x} = a_x + \Delta x \bar{i}$$

$$\sigma_x^{*2} = (\Delta x)^2 \sigma_{(i)}^{*2}$$

де $\Delta x = x_{i+1} - x_i$ - довжина інтервалу, a_x - умовне середнє значення x , що відповідне центру середнього інтервалу;

$$\bar{i} = \frac{1}{n} \sum_i n_i i$$

$$\sigma_{(i)}^2 = \frac{1}{n} \sum_i n_i i^2 - \bar{i}^2$$

Підставляючи в ці формули числові значення n_i та n , отримаємо:

$$\bar{i} = \frac{1}{257}(-4 \cdot 4 - 13 \cdot 3 - 27 \cdot 2 - 54 \cdot 1 + 49 \cdot 1 + 30 \cdot 2 + 11 \cdot 3 + 3 \cdot 4) = \frac{1}{257}(-9) = -0,035;$$

$$\sigma_x^{*2} = \frac{1}{257}(4 \cdot 16 + 13 \cdot 9 + 27 \cdot 4 + 54 \cdot 1 + 49 \cdot 1 + 30 \cdot 4 + 11 \cdot 9 + 3 \cdot 16) - 0,035^2 =$$

$$= \frac{1}{257} \cdot 659 - 0,001 = 2,563;$$

$$\bar{x} = 112,5 + 5(-0,035) = 112,3;$$

$$\sigma_x^{*2} = 5^2 \cdot 2,563 = 64,08 \text{ або } \sigma_x^* = \sqrt{64,08} = 8,01.$$

Визначаємо вірогідність для окремих інтервалів ряду.

Прирівнюючи параметри теоретичного нормального розподілу $M(x)$ і σ_x до вибіркових характеристик \bar{x} і σ_x^* , отримаємо

$$F(x) = \Phi_1\left(\frac{x - \bar{x}}{\sigma_x^*}\right) = \Phi_1\left(\frac{x - 112,3}{801}\right),$$

де $\Phi(z)$ – функція нормального розподілу, що визначається за допомогою довідникових матеріалів.

Таблиця 3.3

Експериментальні показники сформованих умінь

X	0-7	7-14	14-21	21-28	28-35
n_i	1	6	5	6	7

x	35-42	42-49	49-56	56-63
n_i	9	6	6	2

Таблиця 3.4

Теоретичний розподіл результатів дослідження

T	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
n_i	1	6	5	6	7	9	6	6	2

Зведена таблиця

Сформованість умінь, %	n_i	p_i	np_i	$n_i - np_i$	$(n_i - np_i)^2$	$\frac{(n_i - np_i)^2}{np_i}$
$-\infty \dots 7$	1	0,015	3,9	0,1	0,01	0,00
7-14	6	0,047	12,1	0,9	0,81	0,07
14-21	5	0,119	30,6	-3,6	12,96	0,42
21-28	6	0,206	53,0	1,0	1,0	0,02
28-35	7	0,243	62,5	3,5	12,25	0,20
35-42	9	0,202	52,0	-3,0	9,0	0,17
42-49	6	0,111	28,5	1,5	2,25	0,08
49... ∞	8	0,057	14,7	-0,7	0,49	0,03
						$\sum = 0,99$

Через те, що у 9-му інтервалі відсоток умінь $n_{i=2}$ менше 4, об'єднуємо 9-й інтервал з 8-м. У відповідності з властивостями нормального розподілу, при визначенні вірогідностей p_i , вважаємо нижню межу першого інтервалу рівною $-\infty$, а верхню межу останнього інтервалу рівною $+\infty$.

Використовуючи формулу для $F(x)$ і довідникові значення знаходимо:

$$p_1 = \Phi_1\left(\frac{64-1123}{801}\right) - \Phi_1\left(\frac{-\infty-1123}{801}\right) = \Phi_1(-2,159) - \Phi(-\infty) = 0,015 - 0 = 0,015;$$

$$p_2 = \Phi_1\left(\frac{100-1123}{801}\right) - \Phi_1\left(\frac{64-1123}{801}\right) = \Phi_1(-1,536) - 0,015 = 0,062 - 0,015 = 0,047$$

тощо.

Результати визначення вірогідностей p_i зводимо в табл. 3.5.

Визначаємо міру розбіжності χ^2 . Проміжні результати обчислень наведені у табл. 3.5.

Складаючи величини в останньому стовбці, знаходимо $\chi^2 \sum = 0,99$.

Визначаємо число ступенів вільності величини χ^2 : $n' = k - s = 8 - 3 = 5$

За довідковими даними для $\chi^2 = 3,24$ при $n' = 5$ знаходимо $p = 0,96$.

В умовах проведеного експерименту числова величина теоретичного значення критерію χ^2 становить 3,24.

Для всіх експериментальних показників значення критерію χ^2 значно менші від теоретичного значення $\chi^2 = 3,24$. Це означає, що розходження між дослідними (тобто одержаними в експерименті) і теоретичними рядами показників розвитку творчих здібностей старшокласників несуттєві. Тому є всі підстави прийняти гіпотезу про достовірність результатів дослідно-експериментальної роботи.

Підсумковим творчим завданням першого року навчання в контрольній і експериментальній групах було створення сувенірного виробу на основі вивчених клаптикових технік. Учням запропонували виконати серветку на журнальний стіл.

На перегляді, роботи експериментальної групи мали більш завершений вигляд, відрізнялися більшою варіативністю, оригінальністю, акуратністю, в них читався творчий підхід до створення виробу.

У контрольній групі практично всі учні обрали найбільш поширену в практиці квадратну форму серветки й посередині розташували декоративний елемент за клаптиковою технікою шиття на основу (аплікація). Багато робіт було композиційно не вирішено, існувала безліч технічних огріхів.

Роботи оцінювалися за допомогою розроблених нами критеріїв оцінки (див. Табл. 3.1).

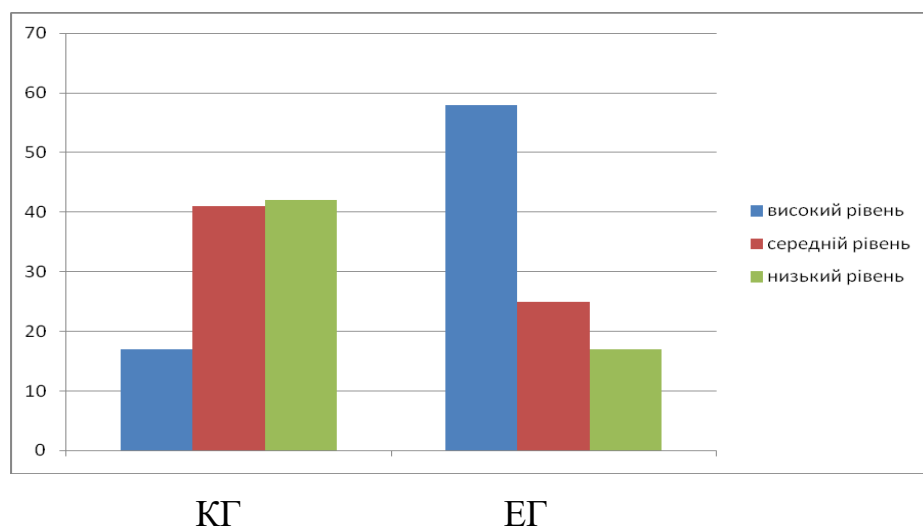


Рис. 3.6. Діаграма динаміки розвитку творчих здібностей учнів першого року навчання

З отриманої діаграми видно, що до кінця першого року навчання в експериментальній групі спостерігається вищий рівень розвитку творчих здібностей.

У другому півріччі другого року навчання, як підсумкове творче завдання (творчий проект), учням було запропоновано розробити модель дитячого одягу із застосуванням клаптикових технік.

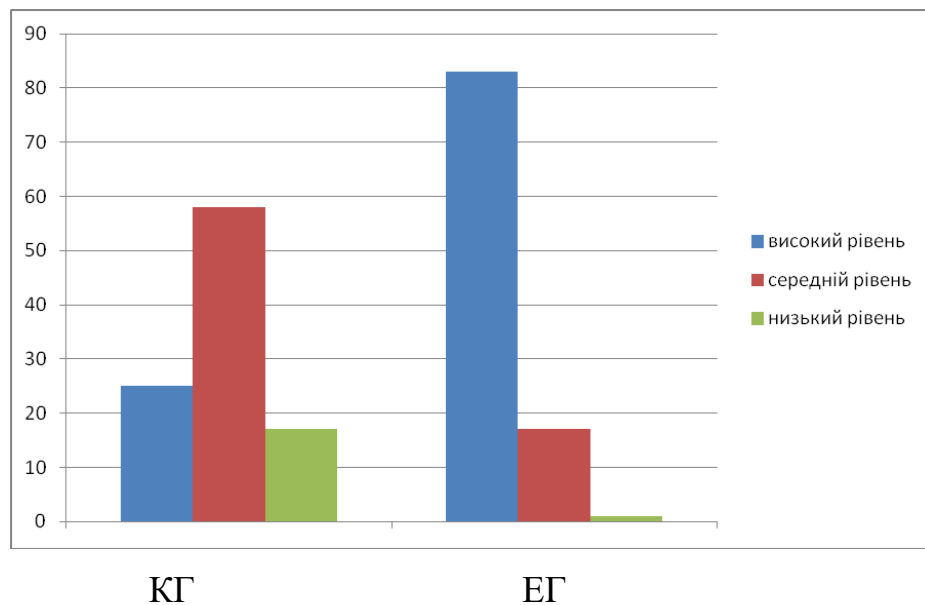


Рис. 3.7. Діаграма динаміки розвитку творчих здібностей учнів другого року навчання

В результаті, роботи учасників експериментальної групи мали більш завершений, майже досконалий вигляд, цілісний образ, читалося грамотне композиційне рішення виробу в цілому.

З отриманої діаграми видно, що до кінця навчання, роботи учнів експериментальної групи показують високий рівень володіння навиками композиції, кольорознавства, містять оригінальні ідей, в них читається знання символіки, естетична складова, також роботи відображають високий рівень володіння спеціальними вміннями і навичками. Ця група учнів успішно виконувала початкові творчі завдання протягом усього навчання,

демонструючи зростання в розвитку творчої уяви, образного мислення, в здатності до сприйняття та генеруванні нових ідей.

Експериментальне дослідження показало, що запропоновані нами методи і форми навчання декоративному клаптиковому шиттю відповідають віковим і психофізіологічним особливостям учнів старшого шкільного віку.

У той же час було констатовано, що в учнів експериментальної групи спостерігається краще емоційне сприйняття, розвинена зорова пам'ять, фантазія, увага, підвищився рівень інтелектуальної активності та ініціативність, виросла пізнавальна активність, вміння використовувати і застосовувати різні інструменти й матеріали.

Важливим моментом в експериментальній роботі стало створення емоційно-творчої атмосфери на заняттях. Також перед нами стояло завдання дати учням старших класів можливість самостійно приймати рішення. Для цього ми здійснювали керівництво у формі рекомендацій та практичної допомоги в організації творчого пошуку. Наші педагогічні зусилля були направлені у бік індивідуалізації процесу навчання. У нашій роботі ми враховували інтереси учнів, засновані на особливостях індивідуального розвитку і типологічних якостей особистості.

В ході експерименту ми виявили, що розвиток творчих здібностей буде успішним, якщо:

- на заняттях з декоративного клаптикового шиття учні послідовно вивчать технологічні процеси;
- використовуватимуться спеціальні вправи і завдання з поступовим їх ускладненням, що зважають на специфіку клаптикового шиття і взаємозв'язок різних видів мистецтва (малюнок, живопис, фольклор, історія мистецтв);
- буде хороше науково-методичне забезпечення навчального процесу;
- на заняттях з декоративного клаптикового шиття використовуватимуться високий рівень навчання і розвитку творчих здібностей учнів;

- розвиток творчого потенціалу здійснюватиметься на основі вивчення національної художньої культури, місцевих художніх промислів і ремесел;
- процес розвитку творчих здібностей на заняттях з клаптикового шиття буде успішним, якщо у процесі навчання будуть враховуватись досвід народних майстрів, народні традиції.

Висновки до третього розділу

Аналізуючи зміст і форми організації навчального процесу в старшій школі за профілями, ми дійшли висновку, що найбільший акцент в навчанні ставиться на розвиток умінь і навичок, а завдання, спрямовані на розвиток творчих здібностей зведені до мінімуму.

Спеціалізація «Декоративне клаптикове шиття» широко взаємодіє з іншими предметами творчого спрямування, наприклад, знання, уміння і навички, отримані на заняттях малювання та креслення, допомагають самостійно створювати ескіз майбутніх виробів, а не працювати за готовими шаблонами, як це часто буває; не знаючи законів композиції, важко побудувати орнамент, створити оригінальні колористичні поєднання.

У виборі форм уроків необхідно враховувати те, що краще за все може захопити дітей підліткового та юнацького віку, а саме, обирати ті заняття, де можна пофантазувати, проявити ініціативу і, наскільки можливо, оточити учня таким середовищем і такою системою стосунків, яка б стимулювала його творчу діяльність. Для того, щоб будь-який урок був спрямований на розвиток творчих здібностей школярів, учителю необхідно дотримуватися наступних принципів: користуватися сучасними педагогічними розвиваючими технологіями, орієнтованими на розвиток здібностей учня; сприймати учня як індивідуальність, що має право бути особистістю зі своїми особливостями, що вже склалися; приймати всі відповіді та реакції дітей. А також необхідно забезпечити незалежність вибору та прийняття рішень учнями для того, щоб вони могли самостійно контролювати власний розвиток; помилки учня повинні використовуватися як можливість нового,

несподіваного погляду на щось звичне; неодмінною умовою проведення уроку є позитивна підтримка особистості кожної дитини; під час уроку (заняття) виключається будь-яка критика особистості та діяльності дитини. Основне завдання уроку, спрямованого на розвиток творчих здібностей - це допомога в розкритті індивідуальних можливостей учнів.

В ході констатувального етапу експерименту, ми проаналізували реальний стан навчального процесу на уроках технологій в старшій школі і побачили, що навчальний процес не сприяє розвитку образного мислення, художньо-творчої уяви, зорового сприйняття, емоційного відношення до зображуваного об'єкту і формування основ композиційної грамоти.

Під час пошукового етапу експерименту ми переконалися в необхідності здійснювати диференційований індивідуальний підхід з урахуванням рівня підготовки, інтересів, можливостей учнів старших класів.

Експериментальне дослідження показало, що в класі, де навчання проводилося за розробленою нами методикою, роботи учнів виглядають більш естетично, мають закінчений вигляд, цілісний образ, грамотне композиційне рішення орнаменту і композиційне рішення виробу в цілому.

Сутність експерименту полягала в тому, що, змінюючи умови, зміст, методичні прийоми і форми навчально-виховного процесу перевірялося, який варіант дає кращий результат для розвитку творчих здібностей.

Вивчення особливостей клаптикового шиття, його художнього опрацювання, а також зростання творчого рівня і професійної майстерності в опануванні техніки і технології мають бути взаємопов'язані, щоб забезпечити найбільш ефективні умови розвитку творчих здібностей учнів.

Дані експериментального дослідження підтвердили, що розвиток творчих здібностей учнів на заняттях за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття» буде ефективнішим, якщо процес навчання вибудовувати на основі методичних засад, що включають: спеціальні вправи і завдання з поступовим ускладненням, відповідно до специфіки клаптикового шиття; дидактичні принципи, форми і методи навчання клаптиковому шиттю,

спрямовані на розвиток творчих здібностей, що відповідають віковим і психофізіологічним особливостям підліткового та юнацького віку; наочні посібники і технічні засоби навчання, що забезпечують високий рівень навчання і розвитку творчих здібностей учнів; розвиток творчого потенціалу, художнього смаку, працьовитості, емоційної чуйності здійснюється на основі вивчення національної художньої культури, місцевих художніх промислів і ремесел.

Продуктивність навчально-виховного процесу значною мірою залежить від його організації, оптимального поєднання традиційних і нетрадиційних методів, форм навчання та їх комбінацій. Запропоновані нами форми нетрадиційних уроків визначають їх місце у процесі викладання «Технологій» за спеціалізацією. На цих уроках відмічена висока активність учнів, емоційна атмосфера взаємодії та співпраці. Вони сприяють розвитку самостійності, ініціативності, фантазії, творчих здібностей старшокласників.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження дає підстави сформулювати такі висновки:

1. В ході дослідження розкрито можливості навчальних проектів для розвитку творчих здібностей учнів старшої школи в процесі навчання технологій.

Актуальність дослідження цієї проблеми визначається необхідністю змістового та структурного перетворення навчального предмету «Трудове навчання», на зміну якому вводиться предмет «Технології». Реалізація технологій припускає викладання предмету на досить високому теоретичному рівні, цілеспрямовану практичну та творчу діяльність за рахунок використання активних методів навчання, в першу чергу, методу проектів, що сприяє вирішенню поставлених завдань, зокрема, розвитку творчих здібностей учнів.

Організація творчої діяльності старшокласників на основі методу проектів, розкриває основні принципи організації цієї діяльності: креативність, наочність, колективний характер навчання і, в той же час, індивідуальний підхід до кожного учня, підтримування ідеї співпраці (співтворчості). А також умови її здійснення: підтримки прагнення до творчості, оптимальної координації навантаження на уроці та вдома, умілої організації самостійної роботи, цілісного підходу до знань, високого рівня теоретичної підготовки та закріплення практичних умінь і навичок, підтримування позитивного емоційного фону в процесі навчання, розвитку потреби в надбанні знань, умінь. Ці умови сприяють реалізації вищезгаданих принципів, і розглядаються як чинники, що забезпечують ефективне стимулювання творчої діяльності. Під учнівським проектом розуміють завдання дослідницького, творчого характеру, що відповідає інтересам і можливостям учнів, виконане ними самостійно, але під керівництвом учителя і що має своїм підсумком соціально значущу, завершену роботу. В ході дослідження нами проаналізовані психолого-педагогічні, науково-

методичні, дидактичні, організаційні, змістові, мотиваційні, діяльнісні, суб'єктивні та об'єктивні, зовнішні та внутрішні підходи до виконання проектів, алгоритм діяльності учителя та учнів, особливості оцінювання проектів.

2. Виявлено та обґрунтовано педагогічні умови, форми та методи навчальної діяльності старшокласників з метою розвитку їх творчих здібностей на уроках технологій.

У процесі дослідження визначено комплекс педагогічних умов, які обумовлюють ефективність процесу виявлення, формування та розвитку творчих здібностей учнів старшої школи на уроках технологій у профільному навчанні, та організації творчої діяльності на основі методу проектів як засобу розвитку їх творчих здібностей.

Продуктивність навчально-виховного процесу значною мірою залежить від його організації, оптимального поєднання традиційних і нетрадиційних методів, форм навчання та їх комбінацій. Запропоновані нами форми нетрадиційних уроків забезпечують високу активність учнів. Вони сприяють розвитку самостійності, ініціативності, фантазії, творчих здібностей старшокласників.

Виділено сукупність компонентів навчально-творчої діяльності, а саме: мотиваційного, змістового та операційного, що включає форми активного навчання, методи, засоби на рівні творчого застосування знань і способів діяльності та дозволяє створити умови для максимально ефективного розвитку творчих здібностей учнів старшої школи.

Під керівництвом учителя учні включаються в дослідницьку діяльність. Формується вміння аналізувати, оцінювати. Осмислюється власна готовність до творчої діяльності. На етапі проектування здійснюється усвідомлення своїх творчих можливостей, ступінь готовності до творчої діяльності; планування і конструювання найбільш раціональних і ефективних способів діяльності з набуття знань, умінь і навичок; прогнозування результатів і

можливих труднощів на шляху їх досягнення; обґрунтування, проектування, вибір засобів, методів, форм здійснення творчої діяльності.

3. Розроблено та експериментально перевірено методичні засади розвитку творчих здібностей старшокласників у процесі профільного навчання.

Виявлено методичні засади, що дають основу для функціонування і реалізації системи можливостей для розвитку творчих здібностей старшокласників у процесі профільного навчання. Така система можливостей для повноцінного формування творчих здібностей включає комплекс педагогічних умов, форм та методів навчальної діяльності, засобів, серед яких: створення умов при вивченні тем (розділів) навчальної програми, що дозволяє учням демонструвати їх індивідуальні особливості, зокрема, творчі здібності; проводити перевірку засвоєного матеріалу таким чином, щоб створювалася можливість прояву і демонстрації інтересів та нахилів старшокласників; підтримка спроб знаходити, формулювати і перевизначати проблему; створення вільної, розкутої атмосфери навчання: заохочення і винагорода творчих ідей та результатів творчої діяльності тощо.

Вищезазначене знаходить своє віддзеркалення в процесі навчально-пізнавальної і практичної діяльності учнів, коли систематизуються знання і виробляються на їх основі вміння, навички та набувається досвід творчої діяльності з орієнтацією на самореалізацію.

Результати дослідження дають основу вважати, що виявлені педагогічні умови, розроблені на їх основі методичні засади, дидактичні і методичні матеріали, експериментальна навчальна програма за технологічним напрямом досить повно забезпечують організацію і здійснення навчально-виховного процесу, сприяють розвитку творчих здібностей учнів.

4. Розроблено експериментальну навчальну програму для профільної школи, навчання в рамках якої сприяє розвитку творчих здібностей

старшокласників на уроках технологій, та здійснено її експериментальну перевірку.

Підсумком якісної перебудови освіти в галузі трудової підготовки стало створення інтеграційної освітньої галузі «Технологія», що сприяє розвитку творчих здібностей учнів відповідно до їх інтересів і нахилів та відповідає соціальному замовленню суспільства освітніх установ на даному етапі. Для реалізації поставлених завдань потрібні варіативні програми, що враховують регіональні особливості та відповідний дидактичний механізм їх реалізації, що є оптимальним поєднанням змісту, методів, методичних прийомів, організаційних форм з урахуванням індивідуально-психологічних й особистісних особливостей та рівня підготовленості учнів.

Розроблено експериментальну програму для профільного навчання за технологічним напрямом для учнів старших класів, в якій дотримано принципи наступності з трудовим навчанням, враховані регіональні особливості й стан матеріально-технічної бази навчальних установ. Програма доступна і посиљна для учнів. Це засвідчують експериментальні дані, що підтверджують позитивні зрушення в зростанні рівня розвитку творчих здібностей старшокласників протягом двох років навчання.

Відповідно до завдань дослідження був розроблений та експериментально перевірений механізм реалізації педагогічних умов на прикладі технологічного профілю за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття».

Результати дослідження свідчать, що розроблені й теоретично обґрунтовані методичні засади розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах проектно-технологічної діяльності, зміст курсу, експериментальна програма за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття», що стало основою реалізації розроблених методичних засад, застосування особистісно-орієнтованих технологій в навчанні сприяють ефективному розвитку творчих здібностей старшокласників.

Ми не претендуємо на вичерпний розгляд усіх аспектів складної і різноманітної проблеми розвитку творчих здібностей.

Подальшого дослідження, на наш погляд, вимагають наступні проблеми: формування готовності вчителя до творчого пошуку в процесі викладання технологій; розробка методики використання методу проєктів, що сприяє розвитку творчої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М.И. Мотивы навчання учнів / М.И. Алексеева. - К.: Рад. шк., 1974. - 270 с.
2. Альбуханова-Славская К.А. Диалектика человеческой жизни: общественно-политическая литература / К.А. Альбуханова-Славская. - М.: Мысль, 1977. - 224 с
3. Альбуханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Альбуханова-Славская. - М.: Наука, 1991. -. 234 с
4. Амонашвили Ш.А. Личностно - гуманная основа педагогического процесса / Ш. А. Амонашвили. - Минск: Изд-во БГУ, 1990. - 560с.
5. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества / Ш.А. Амонашвили. - К.: Освіта, 1991. - 110 с.
6. Ананьев Б.Г. Познавательные потребности и интересы. Ученые записки ЛГУ / Б.Г. Ананьев // Психология. - 1959. - №265. - Вып. 6. - С. 41 - 60.
7. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. - 340 с.
8. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. Монография / В.И. Андреев - Изд-во Казанского университета. 1988. - 239 с.
9. Аристова Л.П. Активность учения школьников / Л.П. Аристова. - М.: Педагогика, 1968. - 342 с.
10. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно - воспитательного процесса: Методические основы / Ю.К. Бабанский. - М.: Просвещение, 1982. - 192 с.
11. Бабанский Ю.К. Педагогика / Ю. К. Бабанский. - М.: Просвещение, 1983. - 608 с.
12. Бабанский Ю.К. Педагогика / Ю.К. Бабанский. - М.: Просвещение, 1988. - 478 с.
13. Балл Г.О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири / Г.О. Балл // Неперервна

професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / Ред. І.А. Зязюн. - К., 2000. - С. 134-157.

14.Бердяев Н.А. О назначении человека / Н.А. Бердяев. - М.: Республика, 1993. - 201 с.

15.Бердяев Н.А. Смысл творчества (Философия творчества, культуры и искусства) / Н.А. Бердяев. - М.: Искусство. Лига. - 1994. - Т. 1. - 356 с.

16.Бердяев Н.А. Философия творчества, культуры и искусства / Н.А. Бердяев. - В 2-х т. - Т.1. - М.: Искусство, 1994. - 542 с.

17.Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько . - М.: Педагогика, 1989. - 192 с.

18.Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. / В.П. Беспалько - М.: Педагогика, 1989.- 120 с.

19.Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: Теоретико - технологічні засади: Навч. - метод. Видання / І.Д. Бех. - К.: Либідь, 2003. - 280 с.

20.Блахут А. Роль эстетического воспитания в развитии творческих способностей личности: дис. канд.пед.наук / А. Блахут. - Киев, 1984. - 189 с.

21.Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская. - Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 1983. - 173 с.

22.Богоявленская Д.Б. Творческая работа - просто устойчивое словосочетание / Д.Б. Богоявленская, М.Е. Богоявленская // Педагогика. - 1998. - №3. - С. 36 - 43.

23.Бодалев А.А. Совершенствование психологической подготовки учителя / Бодалев А.А., Гамезо М.В., Петухов В.В. //Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителей в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. Полтава: АПН СССР, 1985. - С. 14-17.

24.Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. - М.: Просвещение, 1968. - 440 с.

- 25.Бондар В.І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі / В.І. Бондар // АПН України; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2000. - 192с.
- 26.Бондаревская Е.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: [Учеб. пособие] / Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич. - Ростов-на-Дону: Творческий центр "Учитель", 1999.- 560 с.
- 27.Браже Т.Г. Развитие творческого потенциала учителя / Т.Г. Браже // Советская педагогика. - 1989. - № 8. - С. 89 - 94.
- 28.Брушлинский А.В. О субъекте мышления и творчества. - В кн.: Основные современные концепции творчества и одаренности / А.В. Брушлинский. - М.: Молодая гвардия. 1997. - С. 39 - 56.
- 29.Вердіна С.В. Секрети педагогічної майстерності. Уроки для вчителя / С.В. Вердіна, А.Г. Панченко. - Х.: Вид. група «Основа», 2008. - 111 с.
- 30.Волков Г.Н. Этнопедагогика: [Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений] / Г.Н.Волков. - М.: Издательский центр "Академия", 1999. - 168 с.
- 31.Волков И.П. Приобщение школьников к творчеству / И.П. Волков. - М.: Просвещение, 1982. - 144 с.
- 32.Волков И.П. Цель одна - дорог много: [Проектирование процессов обучения: Кн. для учителя: Из опыта работы] / И.П. Волков. - М.: Просвещение, 1990. - 159 с
- 33.Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. [3-е изд.] / Л.С. Выготский. - М.: Просвещение, 1991. - 174 с.
- 34.Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. - М.: Педагогика - Пресс, 1996. - 536с.
- 35.Выготский Л.С. Психология / Л.С. Выготский. - М.: Изд-во ЭКСМО - Пресс, 2002. - 1008 с.
- 36.Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. - М.: Искусство, 1968. - 130 с.
- 37.Гальперин П.Я. Введение в психологию: учебное пособие для вузов. - [2-е изд.] / П.Я. Гальперин. - М.: Университет, 2000. - 336 с.

38. Гальперин П.Я. К психологии творческого мышления / П.Я. Гальперин, Н. Р. Котик // Вопросы психологии. - 1982. - №5. - С. 80 - 84.
39. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления / Под ред. А.М. Матюшкина. М.: Прогресс, 1968. - С. 433-456.
40. Гильбух Ю.З. Формирование умения планировать свой труд / Ю.З. Гильбух, Е.П. Верещак // Школа и производство. - 1995. - №2. - С. 22-26.
41. Годник С.М. Страницы современной педагогики: диалог теории и практики / С.М. Годник. - Воронеж, 1998. - 364 с.
42. Государев Н.А. Треугольный человек / Н.А. Государев. - М.: Молодая гвардия, 1991. - 270 с.
43. Григораш В.В. Настільна книга педагога. посібник для тих, хто хоче бути вчителем - майстром / В.В. Григораш. - Х.: Вид. група «Основа», 2006. - 352с.
44. Гузеев В.В. Теория и практика интегральной образовательной технологии / В.В. Гузеев. - М.: Народное образование, 2001. - 224с
45. Гутчин И.Б. Кибернетические модели творчества / И.Б. Гутчин. - М.: Знание, 1969. - 63 с.
46. Давыдов В.В. О понятии развивающего обучения / В.В. Давыдов // Педагогика. - 1995. - №1. - С. 29-39.
47. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / В.В. Давыдов. - М.: Педагогика, 1986. - 239 с.
48. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. - М.: Интор, 1996. - 544с.
49. Данилов М.А. Основные проблемы методологии и методики педагогических исследований / М.А. Данилов. - М.: АПН СССР, 1971. - 36 с.
50. Данюшенков В.С. Активизация учебной деятельности школьников в условиях личностно-ориентированного обучения / В.С. Данюшенков, С.А. Барамзина. - Киров, 2005. - 160 с.

51. Джуринский А. Н. Сравнительная педагогика: учеб. пособие для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / А.Н. Джуринский. - М. : Академия, 1998. - 169 с
52. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин - СПб.: Изд-во «Питер», 1999. - 368 с.
53. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба: Вопросы теории и практики / И.В. Дубровина. - М: Педагогика, 1991. - 232 с.
54. Дуранов М. Е. Личность: воспитание и ее развитие / М. Е. Дуранов. - МГПИ, 1995. - 90 с.
55. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления: пер. с англ. / Д. Дьюи. - М.: Лабиринт, 1999. - 189 с.
56. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; відповід. ред. В.Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.
57. Загвязинский В.И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука. Инновационные процессы в образовании / В.И. Згвязинский. - Тюмень, 1990. - С. 3-9.
58. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя / В.И. Звягинский. - М.: Педагогика, 1987. - 160 с.
59. Занков Л.В. Развитие школьников в процессе обучения / Л.В. Занков. - М.: Просвещение, 1968. - 175 с.
60. Зинченко В.П. Методические проблемы психологического анализа деятельности / В.П. Зинченко, В.М. Гордон // Системные исследования: Ежегодник. - М.: Наука, 1975. - С. 82-127.
61. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук. - метод. посібник / І.А. Зязюн. - К.: МАУП, 2000. - 312 с.
62. Игнатъев Е.И. Психология изобразительной деятельности детей / Е.И. Игнатъев. - М.: Учпедгиз, 1961. - 223 с.
63. Игнатъев Е.И. Психология. пособие [для пед. Училищ] / Е.И. Игнатъев. - М.: Просвещение, 1965. - 344 с.

- 64.Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков. - М.: Изд-во полит, лит., 1991. - 462 с.
- 65.Ильина Т. А. Педагогика школы / Т. А. Ильина, И. Т. Огородникова. - М.: Просвещение, 1978. - 320 с.
- 66.Ильясов И.И. Структура процесса учения. - М.: Изд-во МГУ, 1986. - 154 с.
- 67.Ильясова И.И. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / И.И. Ильясов, В.Я. Ляудис]. - М.: Изд-во Московского ун - та, 1981. - 304 с.
- 68.Кабанова-Меллер Е.Н. Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся / Е.Н. Кабанова-Меллер. - М.: Просвещение, 1968. - 288 с.
- 69.Калмыкова З.И. Педагогика гуманизма / З.И. Калмыкова. - М.: Знание, 1990. - 80 с.
- 70.Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости / З.И. Калмыкова - М.: Педагогика, 1981. - 199 с.
- 71.Кант И. Трактаты и письма / И. Кант. - М.: Наука, 1980. - 709 с.
- 72.Капустин В.С. Выполнение проектов на уроках технологии в 5-7 классах / В.С. Капустин // Школа и производство. - 1998. - №1. - С. 15-20.
- 73.Кільдерова Л.В. Особливості процесу формування та розвитку творчої діяльності учнів на уроках технологій / Л.В. Кільдерова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №17. Теорія і практика навчання та виховання. - Випуск 19: зб. наукових праць. - К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. - С. 32-39.
- 74.Кільдерова Л.В. Передумови розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах проектно-технологічній діяльності / Л.В. Кільдерова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 13. Проблеми трудової та професійної підготовки. - Випуск 7: зб. наукових праць. - К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010.- С. 92-95.
- 75.Кільдерова Л.В. Психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів старшої школи / Л.В. Кільдерова // Вища освіта України №3

(додаток 1) 2011 р. - Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». - Т.2. - С. 85-91.

76.Кільдерова Л.В. Розвиток творчої пізнавальної активності як сучасна психолого-педагогічна проблема. / Л.В. Кільдерова // Педагогічні науки: зб. наук. пр. - Вип. VIХ. - Херсон: Видавництво ХДУ, 2011. - С. 181-185.

77.Кільдерова Л.В. Роль індивідуального підходу в розвитку творчих здібностей старшокласників / Л.В. Кільдерова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. - Випуск 28. Редкол.: І.А. Зязюн та ін. - Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2011. - С. 123-127.

78.Кларин М.В. Личностная ориентация в непрерывном образовании / М.В. Кларин // Педагогика, 1996. - №2. С. 14 - 21.

79.Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. - Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996. - 512 с.

80.Коберник О.М. Проектно-технологічна система трудового навчання / О.М. Коберник // Трудова підготовка в закладах освіти.- 2003. - №4.- С.8 - 12.

81.Коберник О.М. Трудове навчання в школі: проектно-технологічна діяльність. 5 - 12 класи / за ред. О. М. Коберник, В. В.Бербец, Н. В. Дубова та ін. - Х.: Вид. група «Основа», 2010. - 256 с.

82.Козырева А.Ю. Лекции по педагогике и психологии творчества / А.Ю. Козырева. - Пенза: НМЦ Пензенского гор. отд. обр., 1994. - 341 с.

83.Колесов Д.В. Учителю о психологии и физиологии подростка / Д.В. Колесов, И. Ф. Мягков. - М.: Просвещение, 1986. - 80 с.

84.Кон И.С. Психология ранней юности: кн. для учителя / И.С. Кон. - М.: Просвещение, 1989. - 255 с.

85.Кон И.С. Психология старшеклассника: пособие для учителей / И.С. Кон. - М.: Просвещение, 1980. - 192 с.

86.Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності / М.С. Корольчук.- К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003.- 400 с.

87. Краевский В.В. Проблемы научного обоснования обучения / В.В. Краевский. - М.: Педагогика, 1997. - С. 264.
88. Краевский В.В. Теоретические основы содержания общего среднего образования / В.В. Краевский, И.Я. Лернер. - М.: Педагогика. 1983. - 352 с.
89. Кремень В.Г. Національна освіта як соціокультурне явище / В.Г. Кремень // Вчитель. -1999. - С. 11-12.
90. Кремень В.Г. Освіта і наука визначають авторитет держави (Виступ на семінарі-наряді головних редакторів педагогічних фахових видань України) / В.Г. Кремень // Трудове навчання в закладах освіти. - 2003.- №1.- С.2-5.
91. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації / В.Г. Кремень. - К.: Грамота, 2003. - 216с.
92. Кулюткин Ю.Н. Мотивация познавательной деятельности / Ю.Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. - Л., 1972. - 263 с.
93. Кучерявый А.Г. Профессиональное самовоспитание будущих педагогов в процессе их целостной подготовки / А.Г. Кучерявый. - К.: Рад. школа, 1999. - 175с.
94. Лавров П.Л. Философия и социология. Избранные произведения в 2 т. / П.Л. Лавров. - М.: «Мысль», 1965. Т. 1. - 751 с.
95. Леднев В.С. Содержание образования / В.С. Леднев. - М.: Высшая школа, 1989. - 360 с.
96. Леднев В.С. Непрерывное образование: структура и содержание / В.С. Леднев. - М.: АПН СССР, 1988. - С. 284.
97. Лейтес Н.С. Об умственной одаренности: Педагогические характеристики некоторых типов школьников / Н.С. Лейтес. - М.: Академия пед. наук РСФСР, 1960. - 215 с.
98. Лейтес Н.С. Соотношение возрастного и индивидуального в способностях школьников / Н.С. Лейтес // Вопросы психологии. - 1985. №1. - С. 9 - 19.
99. Лейтес Н.С. Способности, труд, талант / Н.С. Лейтес. - М.: Знание, 1961. - 32с.
100. Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст / Н.С. Лейтес. - М.: Педагогика, 1971. - 279 с.

101. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. - М.: Политиздат, 1997. - 304 с.
102. Леонтьев А.Н. Общее понятие деятельности / А.Н. Леонтьев. // Хрестоматия по психологии. [под ред. А.В.Петровского]. - М.: Просвещение, 1977. С. 206 - 214.
103. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции / А.Н. Леонтьев. - М.: Наука, 1970. - 135 с.
104. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. - М.: МГУ, 1991. - 147 с.
105. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности / И.Я. Лернер. - М.: Знание, 1980. - 96 с.
106. Лернер П.С. Проектирование по «Технологии» / П.С. Лернер. // Школа и производство. - 1997. - №3. - С. 15 - 19.
107. Лихачев Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников / Б.Т. Лихачев. - М.: Просвещение, 1985. - 175 с.
108. Лобко-Лобановская, Н.А. Учебный диалог как способ ориентации учителя и учащихся на творческое сотрудничество / Н.А. Лобко-Лобановская. - С. 98-10
109. Максименко С. Психологічна діагностика інтелекту, мислення, креативності дитини / С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. - К.: Мікрос - СВС, 2003. - 112 с.
110. Мамус Г.М. Клаптикова мозаїка / Г.М. Мамус. - Тернопіль - Харків: Видавництво «Ранок», 2010. - 112 с.
111. Маслоу А. Самоактуализация / А. Маслоу // В сб.: Психология личности. Тексты [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтера]. - М.: МГУ, 1982. - 244с.
112. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование / А. Маслоу // Ин - т психологии АПН Украины и др.; [пер. с англ., предисл. Г.А. Балла]. - К.; Донецк, 1994. - 50 с.
113. Матюшкин А.М. Загадки одаренности: Проблемы практической диагностики / А.М. Матюшкин. - М.: Школа - Пресс, 1993. - 127 с.

114. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности / А.М. Матюшкин. // Вопросы психологии. - 1989. - № 6. с. 29 - 33.
115. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А.М. Матюшкин. - М., 1972. - 136с.
116. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе / М.И. Махмутов. - М.: Просвещение, 1977 - 256с.
117. Махмутов М.И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории / М.И. Махмутов. - М.: Педагогика, 1975. - 368 с.
118. Мельник О.В. Підготовка старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії в процесі профільного трудового навчання: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін - т пробл. виховання АПН України / О.В. Мельник. - К., 2003. - 20 с.
119. Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственного развития школьника: Избр. психол. Труды / Н.А. Менчинская. - М.: Педагогика, 1989. - 218 с.
120. Милерян Е.А. Психологические основы переноса производственных умений у старших школьников / Е.А. Милерян //Вопросы психологии,1980, № 1.- С.36-38.
121. Милерян Е.А. Психология формирования общетрудовых политехнических умений / Е.А. Милерян. - М.: Педагогика, 1973. - 229 с.
122. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя: учеб. метод. литература для вузов / Л.М. Митина. - М.: Флинта, 1998. - 20 с.
123. Митина Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности / Л.М. Митина. - М.; Воронеж: Моск. психолого-социальный ин-т: Изд-во НПО «МОДЭК», 2002. - 400 с.
124. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач / В.А. Моляко. - К.: Радянська школа, 1983. - 96 с.
125. Моляко В.А. Психология творческой деятельности.-К.:Знание, 1978.-47с.
126. Моляко В.А. Творческая одаренность и воспитание творческой личности / В.А. Моляко. - К.: Радянська школа, 1991. - 134 с.

127. Моляко В.О. Концепція виховання творчої особистості //Радянська школа / В.А. Моляко. - 1991. - № 5. - С.47-51.
128. Моляко В.О. Некоторые проблемы психологии творчества специалистов / В.О. Моляко //Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. праць / За ред. Л.Л.Товажнянського та О.Г.Романовського. У двох частинах.- Ч.1.- Харків: НТУ „ХПІ”, 2002.-432 с.
129. Мудрик А.В. Время поисков и решений, или старшеклассникам о них самих / А.В. Мудрик. - М.: Просвещение, 1990. - 191 с.
130. Мудрик А.В. Личность школьника и ее воспитание в коллективе / А.В. Мудрик. - М.: Знание, 1983. - 96с. - (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Педагогика и психология»; №8).
131. Мясищев В.Н. Психология отношений: Избранные психологические труды / В.Н. Мясищев. Изд. НПО «МОАЭК», 1998. - 368 с.
132. Неменский Б. М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: кн. [для учителя. - 2 - е изд., перераб. и доп.] / Б. М. Неменский. - М.: Просвещение, 1987. - 255 с.
133. Никитин Б.П. Ступеньки творчества или развивающие игры / Б.П. Никитин. - М.: Просвещение, 1989. - 160 с.
134. Николов Л. Структуры человеческой деятельности; [пер. с болг.] / Л. Николов. - М.: Прогресс, 1984. - 176 с.
135. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : Навч. посіб. / Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. - К.: Видавничий центр «Просвіта», 2000. - 365с.
136. Оконь В. Введение в общую дидактику. / В. Оконь. - М.: Педагогика, 1990. - 256с.
137. Павх С.П. Національне виховання учнів гімназії в процесі трудового навчання : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Павх Степанія Петрівна; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 1999. - 16 с.
138. Павх С.П. Обслуговуюча праця. 7 клас: Розробки занять: Посібник для вчителя / С.П. Павх. - Т.: Підручники & Посібники, 2002. - 223 с.

139. Павх, С. П. Удосконалення змісту підготовки майбутніх вчителів технології у процесі вивчення декоративно-прикладного мистецтва / С.П. Павх // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка : вип. присвяч. актуальним проблемам сучасної технологічної та проф. освіти / гол. ред. Г. Терещук; редкол.: Л. Вознюк, В. Кравець, В. Мадзігон [та ін]. - Тернопіль, 2011. - № 3. - С. 179-185.
140. Педагогіка: [Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений] / Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И., Шиянов Е.Н. - М.: Школа-Пресс, 1998. - 512 с.
141. Педагогіка: педагогические теории, системы, технологии; учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / С. А. Смирнов, И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов, Т. И. Бабаева и др.; под ред. С.А.Смирнова. - М.: Издательский центр «Академия», 1998. - 512 с.
142. Педагогіка: учебное пособие [для студентов педагогических учебных заведений] / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. - М. Школа - Пресс, 1998. - 512 с.
143. Петровский А.В. Способности и труд / А.В. Петровский - М.: Просвещение, 1966. - 133с.
144. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / [пер. с фр. и англ.; Сост., ком., ред. перевода В.А. Лукова] / Пиаже Ж. - М.: Педагогіка - Пресс, 1999. - 528с.
145. Пидкасистый П.И. Искусство преподавания. Первая книга учителя / П. И. Пидкасистый. - М.: Педагогическое общество России, 2001. - 212 с.
146. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник./ О.М.Пехота, В.Д.Будак, А.М.Старева, К.Ф.Нор, В.І,Шуляр, І.М,Михайлицька, І.В.Манкусь, Т.В.Тихонова, О.Є.Олексюк, О.І.Балицький; За ред. І.А,Зязюна, О.М.Пехоти. - К.: Видавництво А.С.К., 2003.- 240 с.
147. Підласий І.П. Педагогічні експертні системи / І. П. Підласий // Діагностика та експертиза педагогічних проєктів. - К., 1998. - С. 69-98.

148. Підласий І.П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя / І.П. Підласий. - Х.: Вид. група „Основа”, 2009. - 360 с.
149. Платонов К.К. Психология / К.К. Платонов, Г.Г. Голубев. - М.: Высшая шк., 1973. - 256 с.
150. Платонов К.К. Психология: учебник [для индустриально-пед. техникумов] / К.К.Платонов, Г.Г. Голубев. - М.: Высшая школа, 1973. - 256 с.
151. Пономарев Я.А. Психология творчества / Я.А. Пономарев. - М.: Наука, 1976. - 303 с.
152. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика / Я.А. Пономарев - М.: Педагогика, 1976. - 280 с.
153. Пономарев Я.А. Фазы творческого процесса / Я.А. Пономарев. - В сб.: Исследование проблем психологии творчества. М., 1983. - с. 47 - 76.
154. Прихожан А.М. Психологический справочник, или как обрести уверенность в себе: кн. [для учащихся] / А.М. Прихожан. - М.: Просвещение, 1994. - 191 с.
155. Проектно-технологічна діяльність учнів на уроках трудового навчання: теорія і методика: Монографія / Бербец В.В., Бербец Т. М., Дубова Н.В. та інші; [за заг. ред. О. М. Коберника]. - К.: Наук. світ, 2003. - 172 с.
156. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: Наук.-метод. посібник / за ред. В. В. Рибалки; [автори: Г. О. Балл, М. В. Бастун, А. В.Вихрущ, В. І. Гордієнко, Д. Ф. Крюкова, Л. В. Никоненко, В. І. Панченко, П. С. Перепелиця, Н. А. Побірченко, Е. О. Помиткін, В. В. Рибалка]. - К., Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. - 388 с.
157. Рабунский Е.С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников. На основе анализа их самостоятельной учебной деятельности / Е. С. Рабунский. - М.: Педагогика, 1975 - 184 с.
158. Резвицкий И. И. Философские основы теории индивидуальности / И.И. Резвицкий; М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. - 175 с

159. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти / В.В. Рибалка. - К., 1998. - 465с.
160. Рибалка В.В. Готовність учня до профільного навчання / В.В. Рибалка. [За заг. ред. С. Максименка, О. Главник]. - К.: Мікрос - СВС, 2003. - 112 с.
161. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників / [за ред. Г.О.Балла] / В.В. Рибалка. - К.: Деміург, 1998. - 160 с.
162. Розин. В.М. Психология:теория и практика: учеб.пособие для высш.шк. / В.М. Розин. - М.: Инфра-М, 1997. - 296с.
163. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн - С-Пб.: Питер, 1999. - 144 с.
164. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. - М.: Педагогика, 1973. - 415 с.
165. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / С.Ф. Русова. - К.: Освіта, 1996. – 304 с.
166. Рюмшина Л.И. Психология манипулирования людьми (ценностно-смысловой подход) / Л.И. Рюмшина. - Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 2003. 144 с.
167. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: [учебное пособие для педагогических вузов и институтов повышения квалификации] / Г.К. Селевко. - М.: Народное образование, 1998. - 255 с.
168. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования образовательных систем / В.В. Сериков. - М.: Логос, 1999. - 271 с.
169. Сидоренко В.К. Проектна методика як основа реалізації особистісно - орієнтованого навчання / В.К. Сидоренко // Молодь і ринок. - 2004. - №1. - С. 19-24.

170. Сидоренко В.К. Проектно-технологічний підхід як основа оновлення змісту трудового навчання школярів / В.К. Сидоренко // Трудова підготовка в закладах освіти. - 2004. - №1. - С. 2-4.
171. Симоненко В.Д. Технологическая культура в содержании образования школы / В.Д. Симоненко // Педагогика. - 1998. - №8. - С. 40 - 45.
172. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоєва. - К.: Поліграфкнига, 1996. - 406 с.
173. Скаткин М.Н. Совершенствование процесса обучения / М.Н. Скаткин. - М.: Педагогика, 1971. - 208 с.
174. Скрипкина Т.П. Психология доверия / Т.П. Скрипкина. - М. : Академия, 2000. - 264 с.
175. Соловьев В.С. Сочинения: / В.С. Соловьев. [В 2 т. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. А.Ф. Лосева и А. В. Гулыги]; Примеч. С. Л. Кравца и др. - М.: Мысль, 1990. - Т. 1. - 892 с. - (Филос. наследие. Т. 110).
176. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. У 5 т. / В.О. Сухомлинський. - Т. 2. - К.: Рад. школа, 1986. - 348 с.
177. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. - К.: Рад. шк., 1988. - 272 с.
178. Сушкова Ф.Б. Функции программ и общие нормативы их построения / Ф.Б. Сушкова // Теоретические основы содержания общего среднего образования / [под ред. В. В. Краевского, И. Я. Лернера]. - М.: Педагогика, 1983. - 352с.
179. Сушкова Ф.Б. Функции программ и общие нормативы их построения / Ф.Б. Сушкова // Теоретические основы содержания общего среднего образования / Под ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернера.- М.: Педагогика, 1983.- 352с.
180. Табачковский В.Г. Диалектика деятельности и культуры / В.Г. Табачковский, А.И. Яценко. - К.: Наукова думка, 1983. - 296 с.

181. Талызина Н.Ф. Теория поэтапного формирования умственных действий и проблема развития мышления / Н.Ф. Талызина // Сов. педагогика. - 1967. - № 1. - С. 28 - 32.
182. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н.Ф. Талызина. - М.: Изд-во МГУ, 1975. - 343 с.
183. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся / Н.Ф. Талызина. - М.: Знание, 1983. - 96 с.
184. Талызина Н.Ф. Теория поэтапного формирования умственных действий и проблема развития мышления / Н.Ф. Талызина // Сов. Педагогика. - 1967. - № 1. - С. 28 - 32.
185. Татарченкова С. С. Формирование ключевых компетентностей учащихся через проектную деятельность: Учебно - методическое пособие / С.С. Татарченкова, С.В. Телешов. - СПб.: КАРО, 2008. - 160 с.
186. Теплов Б.М. Избранные труды: В 2 т. / Б.М. Теплов. - М.: Педагогика, 1985. - Т.1. - 329 с.
187. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий / Б.М. Теплов. - М., Изд-во АПН РСФСР, 1961. - 347 с.
188. Теплов Б.М. Психологические вопросы художественного воспитания / Б.М. Теплов // Известия АПН РСФСР. - 1947. - Вып. 11. - с. 7 - 27.
189. Теплов Б.М. Психология: Учебник для средней школы / Б.М. Теплов - М.: Просвещение, 1953. - 251 с.
190. Терещук А.І. Методика організації проектної діяльності старшокласників з технологій : метод. посіб. [для вчителів, навч. прогр., варіат. Модулі] / А.І. Терещук, С.М. Дятленко. - К.: Літера ЛТД, 2010. - 128 с.
191. Терещук Г.В. Диференційовані завдання як засіб індивідуального підходу до учнів / Г.В. Терещук // Трудова підготовка. - 1998. - №4. - С. 7-13.
192. Тихонов А.С. Творческий потенциал учебного проектирования / А.С. Тихонов, О.В. Сидоров // Школа и производство. - 1995. - №1. - С. 22-24.
193. Торубара О.М. Методологічні підходи до побудови логічної структури навчального матеріалу / О.М. Торубара. - Чернігів: ЧДПУ, 2007. - 320 с

194. Торубара О.М. Педагогічні умови ефективної профільної та професійної підготовки школярів / О.М. Торубара // Трудова підготовка в закладах освіти. - 2011. - № 2 - С.17-18.
195. Тхоржевський Д.О. Загальноосвітні завдання трудового навчання / Д.О. Тхоржевський // Трудова підготовка в закладах освіти. - 1996. - №2. - С. 2-3.
196. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання. Ч.2. / Д.О. Тхоржевський. - К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2000. - 186 с.
197. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Унт. - М.: Педагогика, 1990. - 192с.
198. Фридман Л.М. Психологическая наука - учителю / Л.М. Фридман, К.Н. Волков. - М.: Просвещение, 1985. - 224 с.
199. Фурман А.В. Влияние особенностей проблемной ситуации на развитие мышления учащихся / А.В. Фурман // Вопросы психологии, 1985, № 2 - С. 68-72.
200. Фурман А.В. Проблемні ситуації в навчанні / А.В. Фурман. - Київ: Рад. школа, 1991. - 191 с.
201. Фурман А.В. Чому і як навчальні програми реалізують завдання освітньої системи / А.В. Фурман // Освіта.- 1996.- 10 квітня.- С.2.
202. Харламов И.Ф. О педагогическом мастерстве и новаторстве / И.Ф. Харламов // Советская педагогика. - 1992. - № 7 - 8. с. 11 - 15.
203. Хворостов А.С. Декоративно - прикладное искусство в школе - [2е изд., перераб. и допол.] / А.С. Хворостов. - М.: Просвещение, 1988. - 176 с.
204. Хотунцев Ю.Л. Развитие творческих способностей учащихся в образовательной области «Технология»: Методические рекомендации для учителей и студентов факультетов технологии и предпринимательства / Ю.Л. Хотунцев, О.А. Кожина. - М.: МИПКРО, 1999. - 44 с.
205. Цукерман Г.А. Психология саморазвития: задача для подростков и их педагогов / Г.А. Цукерман, Б.М. Мастеров. - Рига: ПЦ "Эксперимент", 1995. - 239 с.

206. Шадриков В.Д. Деятельность и способности / В.Д. Шадриков. - М: Изд. корпорация «Логос», 1994. - 320 с
207. Шевцова С.М. Використання методу проектів у плеканні обдарованої особистості / С.М. Шевцова // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати. Практично зорієнтований збірник. - К.: Департамент, 2003. - 500 с.
208. Шими́на А.Н. Логико - гносеологические основы процесса формирования понятий в обучении / А.Н. Шими́на. - М., 1981. - 75 с.
209. Шкуратова И.П. Самовыражение личности в общении / И.П. Шкуратова // Психология личности. Учебн. пособие под ред. П.Н.Ермакова, В.А.Лабунской. М.: ЭКСМО, 2007, с.241-265
210. Щукина Г.И. Педагогика школы / Г.И. Щукина - М.: Просвещение, 1997. - 383 с
211. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды / Д.Б. Эльконин. - М.: Педагогика, 1989. - 560с.
212. Якиманская И.С. Развивающее обучение / И.С. Якиманская. - М.: Педагогика, 1979. - 144 с.
213. Якиманская И.С. Развитие пространственного мышления школьников / И.С. Якиманская - М: Педагогика, 1980. - 240 с.
214. Torrance E. P. Scientific views of creativity factors affecting its growth / E.P. Torrance // *Daedalus: Creativity and Learning*, 1965. P. 663-679.
215. Torrance E. P. The nature of creativity as maintest in its testing / E.P. Torrance // In: R. J. Sternberg (Ed.) *The nature of creativity*. N. Y.: Cambridge University press, 1988. P. 43-75
216. Torrance E.P. Some products of twenty five years of creativity research / E.P. Torrance // *Educational perspectives*. - 1984. V. 22. - No. 3.

ДОДАТКИ

Додаток А

*Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України***ТЕХНОЛОГІЇ
10-11 класи**

Програма для профільного навчання
учнів загальноосвітніх навчальних закладів

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМ**ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ****Спеціалізація «ДЕКОРАТИВНЕ КЛАПТИКОВЕ ШИТТЯ»**

Київ - 2011

Вступ

Відповідно до положень, закладених у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, враховуючи сучасні тенденції розвитку науки і техніки, запровадження у виробництві нових технологій та зростання обсягу знань про перетворення матеріалів, що вимагають підвищення рівня технологічної культури підростаючого покоління, технологічна освіта старшокласників має на меті забезпечення та оволодіння ними ґрунтовними знаннями з основ проектної, техніко-технологічної та побутової діяльності, спираючись на знання з основ наук на рівні загальнонавчальних закономірностей.

Функціонування старшої школи як профільної створюватиме сприятливі умови для урахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів; формування здатності мобілізувати свої потенційні творчі можливості та їх реалізації в різних видах діяльності; залучення учнів до розв'язання практичних завдань, наближених до реального життя; виховання відповідальності, свідомої орієнтації на майбутню професійну діяльність та формування активної життєвої позиції, що є запорукою підготовки майбутнього громадянина до успішного життя в демократичному суспільстві.

Спеціалізація «Декоративне клаптикове шиття» належить до предметів загальнотехнологічного спрямування, технологічного профілю, технологічного напрямку.

Історія виникнення клаптикового шиття має глибоке коріння. Вважається, що з моменту появи прабатьків голки, саме тоді, коли людина усвідомила, як зробити перший стібок - і народилося клаптикове шиття. Відомо, що в Єгипті знайдені вироби, виконані за допомогою аплікації з клаптиків шкіри газелі, яким більше трьох тисяч років. Сьогодні ж «Декоративне клаптикове шиття» впевнено крокує світом. Становлення клаптикового рукоділля як самостійного виду декоративно-ужиткового мистецтва пов'язують з прогресом в розвитку легкої промисловості. В Україні інтерес до клаптикового шиття ніколи не зменшувався - адже вироби, виконані за цією технікою - неповторні. Це і предмети побуту, і яскраві національні костюми (фольклорний стиль одягу, багатий різнобарвними орнаментами, відображає красу та розмаїття українського костюму), іграшки, сувеніри, аксесуари, прикраси, декоративні панно, картини. Тисячі майстринь виконують прості і складні, різні за призначенням вироби за технологією «Декоративного клаптикового шиття». Мода теж не лишається осторонь цієї техніки - в сучасному одязі можна часто зустріти елементи клаптикових технік, і не тільки у виробах фольклорного стилю, але й романтичного, спортивного, і класичного - ділового.

Давно відмічено, що клаптикові вироби притягують до себе увагу всіх людей, незалежно від їх віку, статі та особистих уподобань. Відомо, що це відбувається тому, що клаптикове шиття є лікувальним засобом як предмет «кольоротерапії». «Вміло підібрана гама кольорів здатна позитивніше впливати на нервову систему, аніж інші мікстури» - говорить В.А.Бехтерев.

Заняття з «Декоративного клаптикового шиття» - це творчий процес, що розвиває не тільки вправність рук, акуратність, терпіння, а, найголовніше - мислення. Розкриває таланти та розвиває творчі здібності - адже створюючи виріб від задуму до заключного стібка, автор відчуває себе справжнім творцем. А умови проектно-технологічної діяльності створюють оптимальні можливості для опанування техніки «Декоративного клаптикового шиття», що реалізуються засобами індивідуального підходу.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма для профільного навчання за спеціалізацією «Декоративне клаптикове шиття» розрахована на учнів 10-11 класів загальноосвітньої школи та розроблена у відповідності до вимог Державних стандартів освітньої галузі «Технології».

Програма має на меті ознайомити учнів з розвитком декоративного клаптикового шиття як видом декоративно-ужиткового мистецтва, його популярністю в світі, з різними техніками та їх видами у виконанні клаптикових виробів, розвинути творчі здібності старшокласників, естетичний смак та підвищити загальний рівень культури.

Основними завданнями програми є формування в учнів цілісної уяви про:

- декоративне клаптикове шиття як самостійний вид декоративно-ужиткового мистецтва;
- розвиток декоративного клаптикового шиття в його історичному та технологічному сенсі;
- техніки декоративного клаптикового шиття;
- технології виконання виробів з використанням елементів клаптикового шиття;
- традиційні українські вироби з клаптикового шиття, технології їх виконання та колористичні рішення;
- формування вмінь і навичок виконання виробів за різними техніками декоративного клаптикового шиття;
- розвиток творчих здібностей старшокласників за допомогою реалізації індивідуального підходу до учнів в процесі задуму, розробки та виконання виробів за технікою декоративного клаптикового шиття;
- підвищення загального рівня культури старшокласників;
- оволодіння основними прийомами праці з дотриманням правил техніки безпеки, санітарно-гігієнічних норм, технологічної та виконавчої дисципліни.

Засвоєння в учнів знань:

- історії виникнення декоративного клаптикового шиття;
- видів клаптикових виробів, їх колорит і традиції виконання в Україні та в світі;
- будови тканини, видів текстильних матеріалів;

- основних властивостей матеріалів та їх застосування в декоративному клаптиковому шитті;
- сучасних технологій обробки тканин;
- основних професій легкої промисловості;
- характеристики інструментів та матеріалів, які використовуються для виконання клаптикових виробів;
- основних технологій декоративного клаптикового шиття;
- організації робочого місця;
- правил безпеки праці.

Формування в учнів умінь і навичок:

- визначення основних властивостей матеріалів, що використовуються в декоративному клаптиковому шитті;
- підбору інструментів та матеріалів у відповідності до виробу і техніки його виконання;
- розробки технологічної послідовності виконання клаптикового виробу згідно власного задуму;
- розробки ескізів, технічних малюнків майбутніх клаптикових виробів;
- моделювання та створення виробів за власним задумом;
- застосування різних технік декоративного клаптикового шиття у виготовленні виробів;
- виконання основних операцій ручної та машинної обробки тканин;
- використання сучасних технологій декоративної обробки тканини;
- вміння визначати якість виготовленого виробу;
- організації робочого місця згідно санітарно-гігієнічних норм, правил безпеки праці.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Визначення рівня навчальних досягнень учнів є особливо важливим з огляду на те, що навчальна діяльність у кінцевому підсумку повинна не просто дати людині суму знань, умінь та навичок, а сформувати її компетентність як загальну здатність, що базується на знаннях, цінностях, здібностях, досвіді, набутих завдяки навчанню. Отже, поняття компетентності не зводиться тільки до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості.

Оцінювання якості трудової підготовки здійснюється у двох аспектах: рівень володіння теоретичними знаннями, який можна виявити у процесі усного чи письмового опитування та якість практичних умінь і навичок, тобто здатність до застосування вивченого матеріалу під час виконання лабораторно-практичних і практичних робіт. Тому критерії оцінювання навчальних досягнень учнів носять комплексний характер. До них належать:

- рівень визначених програмою теоретичних знань та умінь

застосовувати ці знання в практичній діяльності;

- уміння користуватися різними видами конструкторсько-технологічної документації та іншими джерелами інформації;
- дотримання технічних вимог у процесі виконання робіт (відхилення розмірів, якість виробу);
- уміння організувати робоче місце і підтримувати порядок у процесі роботи;
- рівень сформованості трудових прийомів і умінь виконання технологічних операцій;
- дотримання правил безпеки праці та санітарно-гігієнічних вимог;
- дотримання норм часу на виготовлення виробу;
- рівень самостійності у процесі організації та виконання роботи (планування трудових процесів, самоконтроль і т.п.), прояв творчості.

Рівні навчальних досягнень	Бали	Критерії оцінювання рівня навчальних досягнень
I. Початковий	1	Учень може розрізняти об'єкт вивчення і відтворити деякі його елементи. З постійною допомогою вчителя виконує тільки фрагменти практичних завдань. Виготовлений виріб (виконана робота) не відповідає якісним показникам. Учень допускає значні відхилення від установлених вимог при виконанні більшості технологічних операцій та прийомів роботи. В організації робочого місця є суттєві порушення. Систематично допускаються порушення правил безпеки праці та санітарно-гігієнічних вимог.
	2	Учень фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про об'єкт вивчення, виявляє здатність елементарно висловити думку. Практичні завдання виконує лише з допомогою вчителя. Виготовлений виріб (виконана робота) не відповідає якісним показникам. При виконанні переважної частини роботи допускає помилки в прийомах роботи та технологічних операціях. В організації робочого місця є значні відхилення від існуючих вимог. Систематично допускаються порушення правил безпеки праці та санітарно-гігієнічних вимог.

	<p>3 Учень відтворює менше половини навчального матеріалу, з допомогою вчителя виконує елементарні завдання. Виготовлений виріб (виконана робота) містить велику кількість суттєвих відхилень від встановлених якісних показників. Значна частина робіт виконана з помилками в прийомах роботи та технологічних операціях. В організації робочого місця є значні відхилення від прийнятих вимог. Періодично допускаються порушення правил безпеки праці та санітарно-гігієнічних вимог.</p>
<p>II. Середній</p>	<p>4 Учень знає близько половини навчального матеріалу, здатний відтворювати його не в повному обсязі відповідно до тексту підручника або пояснення вчителя. Практичні завдання виконує під керівництвом вчителя. Виготовлений виріб (виконана робота) містить багато суттєвих відхилень від встановлених якісних показників, проте можливе їх виправлення. Майже половина технологічних операцій виконується з помилками у прийомах і способах роботи. Є незначні порушення в організації робочого місця. В окремих випадках допускаються порушення правил безпеки праці та санітарно-гігієнічних вимог.</p>
	<p>5 Учень розуміє основний навчальний матеріал, здатний дати визначення понять, але при цьому допускає помилки. З допомогою вчителя може відтворити значну частину матеріалу, частково обґрунтувати та проаналізувати її, зробити висновки. Під час виконання практичних завдань допускає суттєві відхилення від встановлених якісних показників, але виріб може бути використаний за призначенням. Частину технологічних операцій виконує з помилками у прийомах і способах роботи. Є незначні недоліки в організації робочого місця. В окремих випадках допускає деякі порушення правил безпеки праці та санітарно-гігієнічних вимог.</p>

	6	<p>Учень виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу. Відповідь його правильна, але недостатньо осмислена. З допомогою вчителя може аналізувати навчальний матеріал, порівнювати та робити висновки, виправляти допущені помилки. Виготовлений виріб (виконана робота) має окремі відхилення від якісних показників. Виконує практичну роботу з певною кількістю помилок у прийомах та технологічних операціях. В окремих випадках допускає порушення правил безпеки праці та санітарно-гігієнічних вимог, а також недоліки в організації робочого місця.</p>
III. Достатній	7	<p>Учень виявляє знання і розуміння переважної більшості навчального матеріалу. З епізодичною допомогою вчителя застосовує знання для виконання практичних завдань. Користується необхідною конструкторсько-технологічною документацією. Виготовлений виріб (виконана робота) достатнього рівня якості, але має окремі відхилення від встановлених вимог. Правильно виконує переважну більшість технологічних операцій, є несуттєві відхилення в прийомах і способах роботи. Організація робочого місця відповідає вимогам. Дотримується правил безпеки праці та санітарно-гігієнічних вимог.</p>
	8	<p>Знання учня є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал в стандартних ситуаціях, вміє аналізувати, робити висновки. Відповідь його повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями. Самостійно застосовує теоретичні знання для виконання практичних завдань.</p> <p>Користується необхідною конструкторсько-технологічною документацією, виріб (роботу) виконано добре, але є незначні відхилення від встановлених норм. Правильно виконує всі прийоми і технологічні операції в межах визначених норм часу. Організація робочого місця відповідає вимогам. Дотримується правил безпеки праці та санітарно-гігієнічних вимог.</p>

	<p>9 Учень володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, уміє узагальнювати і систематизувати інформацію. Самостійно застосовує знання для виконання практичних завдань.</p> <p>Користується всіма передбаченими програмою видами конструкторсько-технологічної документації. Виріб (роботу) виконано добре, але є несуттєві відхилення від встановлених норм. Правильно виконує всі прийоми і технологічні операції в межах норм визначеного часу. Організація робочого місця відповідає вимогам. Дотримується правил безпеки праці та санітарно-гігієнічних вимог.</p>
IV. Високий	<p>10 Учень володіє глибокими, міцними знаннями і здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях. Самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності. Виявляє елементи творчого підходу в проектуванні, конструюванні, моделюванні та виготовленні виробів. Правильно виконує всі прийоми і технологічні операції в межах визначених норм часу. Виготовлений виріб (виконана робота) високого рівня якості. Забезпечує зразкову організацію праці та дотримання правил безпеки праці, санітарно-гігієнічних вимог.</p>
	<p>11 Учень володіє узагальненими знаннями з предмета, виявляє творчий підхід у проектуванні, конструюванні, моделюванні та виготовленні виробів. Користується різними видами конструкторсько-технологічної документації, використовує додаткові джерела інформації. Правильно і впевнено виконує усі прийоми і технологічні операції в межах визначених норм часу. Виготовлений виріб (виконана робота) високого рівня якості. Забезпечує високий рівень організації праці та дотримання правил безпеки праці, санітарно-гігієнічних вимог.</p>

	<p>12 Учень має системні знання, виявляє здатність приймати творчі рішення у виконанні теоретичних і практичних завдань. Вільно володіє різними видами конструкторсько-технологічної документації, вміє самостійно розробляти окремі її види. Систематично користується додатковими джерелами інформації. Бездоганно виконує усі прийоми і технологічні операції в межах визначених норм часу. Виготовлений виріб (виконана робота) високого рівня якості. Самостійно і систематично забезпечує зразкову організацію праці й робочого місця, дотримання правил безпеки праці, санітарно-гігієнічних вимог.</p>
--	---

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Теоретичне навчання (год.)	Практичне навчання (год.)	Усього (год.)
10 клас			
Вступ	1	-	1
Розділ 1. Клаптикове шиття як вид декоративно-ужиткового мистецтва	2	1	3
Тема 1.1. Історія виникнення та розвитку декоративного клаптикового шиття. Етнічна культура. Сучасні тенденції розвитку клаптикового шиття як виду декоративно-ужиткового мистецтва	1	-	1
Тема 1.2. Елементи композиції та кольорознавства в декоративному клаптиковому шитті	1	1	2
Розділ 2. Основи текстильного матеріалознавства	4	4	8
Тема 2.1. Класифікація та основні властивості текстильних волокон	1	1	2
Тема 2.2. Структура та властивості тканин	2	2	4
Тема 2.3. Поняття про фарбування тканин	1	1	2
Розділ 3. Матеріали, інструменти та устаткування, що використовуються у декоративному клаптиковому шитті	3	3	6
Тема 3.1. Основні матеріали в декоративному клаптиковому шитті	1	1	2
Тема 3.2. Інструменти для розмічання та різання	1	1	2
Тема 3.3. Основне устаткування для виконання клаптикового шиття	1	1	2
Розділ 4. Прийоми та методи роботи з основними матеріалами, інструментами та устаткуванням	10	25	35
Тема 4.1. Найпростіші прийоми та методи роботи з інструментами та матеріалами в клаптиковому шитті	1	4	5
Тема 4.2. Способи розмічання та розкрою матеріалів	1	1	2
Тема 3.3 Основні види машинних та ручних швів	2	4	6
Тема 4.4. З'єднання деталей в декоративному клаптиковому шитті	2	4	6
Тема 4.5. Виконання аплікації	2	6	8
Тема 4.6. Виготовлення та використання шаблонів в декоративному клаптиковому шитті	2	6	8

Розділ 5. Особливості техніки декоративного клаптикового шиття	8	18	26
Тема 5.1. Проектування виробів в техніці декоративного клаптикового шиття	4	8	12
Тема 5.2. Основні вимоги до виконання виробів за технікою декоративного клаптикового шиття	2	4	6
Тема 5.3. Технологія з'єднання елементів в клаптиковому шитті	2	6	8
Розділ 6. Найпростіші клаптикові техніки	14	32	46
Тема 6.1. Шиття з квадратів	2	6	8
Тема 6.2. Окантовка виробу	2	4	6
Тема 6.3. Шиття з прямокутних трикутників	2	4	6
Тема 6.4. Шиття зі смуг	2	4	6
Тема 6.5. Шиття на основу	2	6	8
Тема 6.6. Метод клаптикової мозаїки	4	8	12
Розділ 7. Творчий проект			25
Усього:			175
Резерв часу			35
Разом:			210

11 клас

Вступ	1	-	1
Розділ 1. Організація виробництва текстильних матеріалів. Неткані матеріали та їх походження	2	2	4
Тема 1.1. Особливості організації виробництва текстильних матеріалів.	1	1	2
Тема 1.2. Походження нетканних матеріалів та їх застосування у виготовленні виробів у клаптиковому шитті	1	1	2
Розділ 2. Особливості технології виконання виробів за технікою декоративного клаптикового шиття	14	34	48
Тема 2.1. Розрахунок розмірів блоку. Використання техніки поєднання блоків «бахрома» у виготовленні клаптикових виробів	2	8	10
Тема 2.2. Об'ємні клаптикові вироби (на прикладі клаптикової техніки «Пуфики»)	4	8	12
Тема 2.3. Модулі в декоративному клаптиковому шитті	2	4	6
Тема 2.4. Клаптикова геометрія	4	8	12
Тема 2.5. Технологія виконання інкрустації в декоративному клаптиковому шитті	2	6	8
Розділ 3. Техніки клаптикового шиття із застосуванням квадратів, як основних блоків	8	14	22

Тема 3.1. Квадрати як основні клаптикові блоки	4	6	10
Тема 3.2. Прискорені способи з'єднання квадратів. Клаптикова техніка «Акварель»	4	8	12
Розділ 4. Поєднання фігур різної геометричної форми на одному полотні клаптикового шиття	5	12	17
Тема 4.1. Вироби, виконані клаптиковими техніками, що поєднують різні геометричні фігури	4	8	12
Тема 4.2. Використання в клаптиковому шитті технології виконання трикутників із квадратів	1	4	5
Розділ 5. Нові блоки першого рівня, модифікації блоків в декоративному клаптиковому шитті	16	42	58
Тема 5.1. Клаптикова техніка «Квадрат над площиною»	2	8	10
Тема 5.2. Технологія складання квадратів з розрізаних заготовок. Технологія складання клаптикового шиття	4	10	14
Тема 5.3. Технологія виконання блоків «Сердечко»	2	4	6
Тема 5.4. Модифікації блоку «Прапорець»	4	8	12
Тема 5.5. Технологія виконання клаптикових іграшок	4	12	16
Розділ 6. Творчий проект			25
Усього:			175
Резерв часу			35
Разом:			210

ПРОГРАМА

К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	10 клас	
1	<p>Вступ</p> <p>Мета завдання та зміст курсу, його наступність із трудовим навчанням в основній школі (5-9 класи). Актуалізація та узагальнення знань учнів з основ наук. Організація робочого місця. Робоча форма. Правила з техніки безпеки праці (інструктаж) та внутрішнього розпорядку.</p>	<p><i>Розуміє</i> мету і завдання навчального предмету; <i>проводить</i> міжпредметні зв'язки і <i>пригадує</i> основні відомості з раніше вивченого матеріалу на уроках трудового навчання в основній школі; <i>обґрунтовує</i> вимоги до навчальних приміщень та важливість правильної</p>

		організації робочого місця; <i>пояснює</i> правила з техніки безпеки праці та внутрішнього розпорядку.
3	<p>Розділ 1. Клаптикове шиття як вид декоративно-ужиткового мистецтва</p> <p>Тема 1.1. Історія виникнення та розвитку декоративного клаптикового шиття. Етнічна культура. Сучасні тенденції розвитку клаптикового шиття як виду декоративно-ужиткового мистецтва</p> <p>Виникнення та розвиток клаптикового шиття. Історія розвитку клаптикового шиття в Україні. Традиції, народна творчість. Декоративне клаптикове шитво в сучасному розумінні, його застосування в побуті, для пошиття та оздоблення одягу, виготовлення декоративних полотен (панно) та інших аксесуарів. Вироби, створені за технікою клаптикового шиття. Демонстрація прикладів в застосуванні техніки декоративного клаптикового шиття.</p> <p>Тема 1.2. Елементи композиції та кольорознавства в декоративному клаптиковому шитті</p> <p>Основні елементи композиції: співвідношення та взаємне розташування елементів. Одиниці одного цілого. Виконання ескізів.</p> <p>Основи кольорознавства в клаптиковому шитті. Закономірності поєднання кольорів. Колір, класифікація кольорів, їх гармонія, специфіка застосування кольору в клаптиковому шитті; відтінок, контрастність, монохромність та</p>	<p><i>Оцінює</i> стан розвитку декоративного клаптикового шиття; <i>наводить</i> приклади застосування техніки клаптикового шиття в побуті; <i>називає</i> вироби, створені за технологією декоративного клаптикового шиття; <i>демонструє</i> вироби, виконані технікою декоративного клаптикового шиття.</p> <p><i>Пояснює</i> основні елементи композиції; <i>виконує</i> ескізи майбутніх виробів; <i>демонструє</i> знання з основ кольорознавства; <i>розуміє</i> закономірності поєднання кольорів; <i>показує</i> вміння поєднувати кольори в клаптиковому шитті; <i>дотримується</i> правил організації робочого місця;</p>

	<p>«ахроматика» елементів клаптикового шиття. Яскраві та ненасичені поєднання, світлі і темні, теплі та холодні.</p> <p><i>Лабораторно-практична робота:</i></p> <p>Вивчення основних елементів композиції для клаптикового шиття.</p> <p>Виконання ескізу майбутнього виробу.</p> <p>Визначення найбільш вдалого поєднання кольорів.</p>	<p><i>вивчає</i> основні елементи композиції для клаптикового шиття;</p> <p><i>виконує</i> ескізи майбутніх виробів;</p> <p><i>визначає</i> варіанти підбору кольорів.</p>
8	<p>Розділ 2. Основи текстильного матеріалознавства</p> <p>Тема 2.1. Класифікація та основні властивості текстильних волокон</p> <p>Класифікація (види) текстильних волокон: <i>натуральні</i>: рослинні (целюлозні), тваринні (білкові), мінеральні (азбест); <i>хімічні</i>: штучні (гідратцелюлозні, ефіроцелюлозні, білкові), синтетичні, та мінеральні. Походження натуральних та хімічних волокон. Види сировини у виробництві натуральних та хімічних волокон. Змішані волокна. Переваги та недоліки натуральних та хімічних волокон.</p> <p><i>Лабораторно-практичні роботи:</i></p> <p>Вивчення і порівняльна характеристика видів натуральних та хімічних волокон.</p> <p>Визначення походження та сировини у виробництві натуральних та хімічних волокон. Переваги та недоліки натуральних та хімічних волокон.</p>	<p><i>Називає</i> види текстильних волокон;</p> <p><i>розрізняє</i> натуральні та хімічні текстильні волокна;</p> <p><i>визначає</i> походження натуральних та хімічних волокон;</p> <p><i>описує</i> види сировини у виробництві натуральних та хімічних волокон;</p> <p><i>характеризує</i> змішані волокна, переваги та недоліки натуральних та хімічних волокон;</p> <p><i>дотримується</i> правил організації робочого місця.</p>
	<p>Тема 2.2. Структура та властивості тканин</p> <p>Будова тканин (скручені волокна - нитки - тканини).</p>	<p><i>Називає</i> елементи будови тканин;</p>

	<p>Ткацькі переплетення. Класифікація ткацьких переплетень (прості, з дрібним візерунком, складні, жакардові). Характеристика переплетень за класами (полотняне, саржеве, сатинове). Направлення нитки полотна. Визначення нитки основи різних тканин. Властивості тканин. Врахування властивостей тканин при розкрої деталей (елементів) для декоративного клаптикового шиття.</p> <p>Трикотажні полотна в клаптиковому шитті. Структура трикотажного полотна.</p> <p>Визначення типу тканини за основними властивостями волокон. Переваги та недоліки змішаних тканин. Визначення лицьової та виворітної сторін тканини.</p> <p><i>Лабораторно-практичні роботи:</i></p> <p>Дослідження структури тканин. Трикотажних полотен.</p> <p>Визначення властивостей тканин.</p> <p>Визначення типу тканин.</p>	<p><i>розрізняє</i> види ткацьких переплетень;</p> <p><i>характеризує</i> особливості ткацьких переплетень;</p> <p><i>визначає</i> направлення нитки основи в різних тканинах;</p> <p><i>описує</i> властивості тканин, що використовуються у виготовленні клаптикових виробів;</p> <p><i>обґрунтовує</i> врахування властивостей тканин при розкрої деталей (елементів) для декоративного клаптикового шиття;</p> <p><i>розпізнає</i> структуру трикотажного полотна;</p> <p><i>дотримується</i> правил організації робочого місця.</p>
	<p>Тема 2.3. Поняття про фарбування тканин</p> <p>Класифікація фарбованих тканин. Гладкофарбовані двосторонні тканини як фонові тканини у виробі декоративного клаптикового шиття. Набивні тканини. Властивості фарбованих тканин.</p> <p>Кольори тканин. Симетричні та асиметричні малюнки, купонна тканина в декоративному клаптиковому шитті. Використання тканин з різними візерунками. Тестування ступеню надійності фарбування тканини.</p> <p>Тканини різних типів в</p>	<p><i>Називає</i> види фарбованих тканин;</p> <p><i>розрізняє</i> гладкофарбовані та набивні тканини;</p> <p><i>характеризує</i> властивості фарбованих тканин;</p> <p><i>визначає</i> типи тканин, що використовуються в декоративному клаптиковому шитті;</p> <p><i>обґрунтовує</i> вибір тканин певного типу та кольору, для виготовлення клаптикового виробу;</p> <p><i>виконує</i> підбір та</p>

	<p>декоративному клаптиковому шитті.</p> <p><i>Практична робота:</i></p> <p>Підбір та обґрунтування вибору різних тканин для майбутніх виробів клаптикового шиття.</p> <p>Визначення «міцності» фарбування тканини.</p>	<p>обґрунтування вибору різних тканин для майбутніх виробів клаптикового шиття.</p>
6	<p>Розділ 3. Матеріали, інструменти та устаткування, що використовується у декоративному клаптиковому шитті</p> <p>Тема 3.1. Основні матеріали в декоративному клаптиковому шитті</p> <p>Бавовняні тканини як основний матеріал. Синтетика або «чиста» бавовна - переваги та недоліки, екологічність. Додаткові матеріали (оксамит, тафта, мереживо та ін.). Властивості різних матеріалів.</p> <p>Матеріали прокладки (вовна, бавовна, поліестер, синтепон, силікон, картон, пластик, флізелін, дублірін). Матеріали «підкладки». Відсутність «зворотної» сторони виробу.</p> <p>Нитки для швейних машин. Значення правильного підбору номеру нитки. Нитки для ручного шиття та оздоблення (бавовняні, шовкові, віскозні, металізовані).</p> <p><i>Лабораторно-практичні роботи:</i></p> <p>Визначення видів тканин.</p> <p>Визначення матеріалів прокладки.</p> <p>Визначення номеру нитки для швейної машини стосовно обраних матеріалів. Підбір ниток для ручного шиття та оздоблення.</p>	<p><i>Називає</i> види тканин, матеріали прокладки;</p> <p><i>характеризує</i> властивості синтетичних та натуральних тканин;</p> <p><i>розрізняє</i> види ниток; нитки для швейних машин та для ручного шиття;</p> <p><i>визначає</i> структуру наповнювачів та властивості матеріалів прокладки;</p> <p><i>визначає</i> види тканин для майбутніх клаптикових виробів;</p> <p><i>підбирає</i> матеріали прокладки;</p> <p><i>визначає</i> номер нитки для швейної машини відповідно до обраних матеріалів;</p> <p><i>підбирає</i> нитки для ручного шиття та оздоблення.</p>
	<p>Тема 3.2. Інструменти для розмічання та різання</p> <p>Крейдові та механічні олівці для</p>	<p><i>Пояснює</i> необхідність</p>

	<p>роботи з тканиною. Коліщатка (копіювальні, крейдові та ін.). Клейові смужки та кравецька крейда, гумки. Лінійки, акрилові лінійки з «кутиками», квадрати (15x15 і т.д.). Щипці для фіксації тканин.</p> <p>Ріжучі інструменти. Великий різець, що обертається, малий різець, килимок (планшет) для розкрою. Ножиці: великі й малі, зубчасті, з загнутими лезами, з гострими кінчиками для тканин, паперу, лекал та плівки. Історія виникнення роликкових ножів.</p> <p><i>Лабораторно-практичні роботи:</i></p> <p>Визначення видів інструментів для розмічання, правильний підбір вимірювальних інструментів стосовно певної операції та матеріалу.</p> <p>Підбір необхідних інструментів розмічання та різання стосовно виготовлення елементів майбутнього виробу.</p> <p>Розмічання та різання основних, прокладочних та оздоблювальних матеріалів.</p>	<p>застосування певних інструментів для розмічання та різання в клаптиковому шитті;</p> <p><i>розпізнає</i> види та елементи ріжучих інструментів;</p> <p><i>характеризує</i> основні властивості інструментів для розмічання тканин та нетканих матеріалів в клаптиковому шитті;</p> <p><i>виконує</i> розмічання та різання деталей з різних текстильних матеріалів;</p> <p><i>визначає</i> види інструментів для вимірювання та розмічання відповідно до певної операції та матеріалу;</p> <p><i>підбирає</i> необхідні інструменти для розмічання та різання для виготовлення елементів майбутнього виробу;</p> <p><i>розмічає</i> та <i>розрізає</i> основні, прокладочні та оздоблювальні матеріали.</p>
	<p>Тема 3.3. Основне устаткування для виконання клаптикового шиття</p> <p>Швейні машини. Основні та додаткові операції швейних машин для виконання різних строчок. Призначення різних строчок. Обметувальні машини. Комплект спеціальних лапок. Комплект машинних голок, комплект голок для вишивання, для ручного шиття.</p> <p>Праска з відпарюванням та прасувальна дошка.</p> <p>Пластина з наждачним папером, шпильки, наперстки (металеві та</p>	<p><i>Називає</i> види та моделі швейних машин, устаткування;</p> <p><i>характеризує</i> обладнання для волого-теплової обробки;</p> <p><i>обґрунтовує</i> необхідність застосування різних наперstkів у процесі виготовлення виробу;</p> <p><i>пояснює</i> основні та додаткові операції швейних машин для виконання різних строчок;</p> <p><i>визначає</i> необхідність</p>

	<p>шкіряні). Ніж для розпорювання швів, шило, клей для тканин, пістолет для гарячого склеювання зі спеціальним силіконовим клеєм, п'яльця, шаблони.</p> <p><i>Лабораторно-практичні роботи:</i></p> <p>Визначення операцій швейної машини для виконання різних строчок в клаптиковому шитті. Призначення строчок. Використання машинних лапок та голок для виконання певних операцій.</p> <p>Визначення необхідності застосування машинного або ручного шва в залежності від його призначення.</p> <p>Виконання розпорювання шва, визначення необхідності застосування «гарячого» склеювання матеріалів.</p>	<p>застосування спеціальних лапок та голок при виготовленні клаптикових виробів;</p> <p><i>визначає</i> операції швейної машини для виконання різних строчок в клаптиковому шитті;</p> <p><i>використовує</i> машинні лапки та голки для виконання певних операцій;</p> <p><i>визначає</i> необхідність застосування машинного або ручного шва в залежності від його призначення;</p> <p><i>виконує</i> розпорювання шва;</p> <p><i>визначає</i> необхідність застосування «гарячого» склеювання матеріалів.</p>
35	<p>Розділ 4. Прийоми та методи роботи з основними матеріалами, інструментами та устаткуванням</p> <p>Тема 4.1. Найпростіші прийоми та методи роботи з інструментами та матеріалами в клаптиковому шитті</p> <p>Вибір тканини (заготовки). Етапи підготовки тканин. Волого-теплова обробка, сушіння. Накрохмалювання тканин. Суміщення тканин; врахування особливостей тканин (колектори ворсу).</p> <p>Вибір прокладочного та підкладочного матеріалу.</p> <p><i>Лабораторно-практичні роботи:</i></p> <p>Виконання елементів клаптикового шиття «квадрат» (заготовки з відкритими та закритими зрізами). Підготовка</p>	<p><i>Пояснює</i> найпростіші прийоми та методи роботи з інструментами та матеріалами в клаптиковому шитті;</p> <p><i>називає</i> етапи підготовки тканин до їх використання за допомогою техніки декоративного клаптикового шиття;</p> <p><i>описує</i> особливості тканин;</p> <p><i>наводить</i> приклади правильного суміщення тканин;</p> <p><i>характеризує</i> прийоми з'єднання шарів клаптикового шиття;</p> <p><i>виконує</i> елементи клаптикового шиття</p>

	<p>тканини для з'єднання з прокладочним та підкладочним матеріалом. З'єднання частин елемента.</p> <p>Визначення та характеристика вад та дефектів у виконаних елементах.</p> <p>Визначення правильного суміщення та характеристика особливостей тканин.</p>	<p>«квадрат» (заготовки з відкритими та закритими зрізами); <i>визначає</i> вади та дефекти в з'єднанні елементів.</p>
	<p>Тема 4.2. Способи розмічання та розкрою матеріалів</p> <p>Розмічання за допомогою лінійки-квадрату.</p> <p>Правила розкрою тканин. Способи розкрою за допомогою ножиць та різців. Розкрій квадратів, смужок, розрізання сегментів.</p> <p>Правила безпеки праці при розмічанні та різанні матеріалів.</p> <p><i>Лабораторно-практичні роботи:</i></p> <p>Розмічання та розкрій на планшеті квадратів за допомогою лінійки-квадрата (шаблону), лінійки-кута за допомогою ножиць і різців.</p> <p>Розмічання та розкрій смужок та сегментів.</p>	<p><i>Пояснює</i> правила розкрою тканин; <i>характеризує</i> способи розкрою тканин за допомогою ножиць та різців; <i>пояснює</i> особливості розмічання та розкрою смуг та сегментів; <i>обґрунтовує</i> необхідність розмічання та розкрою деталей на планшеті; <i>здійснює</i> вибір інструментів для розкрою квадратів, смужок та сегментів; <i>дотримується</i> правил безпеки праці.</p>
	<p>Тема 4.3. Основні види машинних та ручних швів</p> <p>Основні машинні шви для з'єднання та оздоблення елементів клаптикового шиття.</p> <p>Ручні з'єднувальні шви. Оздоблювальні вишивальні шви та стібки, що використовуються в клаптиковому шитті</p> <p>Шов «за голку», шов «вперед голку», прямий стібок, обметувальний шов, закритий обметувальний шов, «потайний» шов, кручений шов, тамбурний шов, шви «шеврон», «козлик»,</p>	<p><i>Називає</i> основні види машинних та ручних швів для з'єднання та оздоблення елементів клаптикового шиття; <i>характеризує</i> ручні з'єднувальні шви, оздоблювальні вишивальні шви; <i>описує</i> послідовність виконання ручних з'єднувальних та оздоблювальних швів;</p>

	<p>«ялинка», «маргаритка», «колосок», колоніальний та французький вузлики, гладь: довгі та короткі стібки, шиття бісером та ін.</p> <p><i>Практичні роботи:</i> Виконання машинних швів. Виконання основних ручних швів та стібків. Виконання декоративних швів: оздоблювальних (з бісером, пайєтками, стеклярусом, намистинами та ін.), вишивальних швів.</p>	<p><i>розрізняє</i> з'єднувальні та оздоблювальні ручні шви; <i>визначає</i> послідовність виконання машинних та ручних швів в процесі виготовлення клаптикового виробу; <i>здійснює</i> вибір оздоблювальних швів; <i>виконує</i> машинні шви; <i>виконує</i> основні ручні шви та стібки; <i>виконує</i> декоративні оздоблювальні шви.</p>
	<p>Тема 4.4. З'єднання деталей в декоративному клаптиковому шитті</p> <p>З'єднання деталей в одне ціле полотно. Склеювання деталей. Зметування. Зшивання вручну. Зшивання деталей на швейній машині. Зшивання деталей на паперовій основі. Обметування деталей. Наметування деталей.</p> <p><i>Практична робота:</i> Виконання операцій з'єднання деталей: склеювання, зметування, зшивання деталей за допомогою ручних швів та швейної машини. Виконання обметування деталей ручними швами та на обметувальній машині, наметування деталей.</p>	<p><i>Характеризує</i> особливості з'єднання деталей в декоративному клаптиковому шитті; <i>визначає</i> умови застосування клейового з'єднання деталей в клаптиковій техніці; <i>називає</i> послідовність операцій з'єднання деталей клаптикового полотна в одне ціле; <i>аналізує</i> вибір видів швів для з'єднання деталей певного виробу; <i>дотримується</i> правил організації робочого місця.</p>
	<p>Тема 4.5. Виконання аплікації</p> <p>Виготовлення елементів аплікації. Розкрій елементів аплікації із тканин.</p> <p>Методи обробки деталей аплікації: стебла, загострені кінчики, звужування та зовнішні сторони дуг, внутрішні сторони дуг, маленькі та великі кола та ін.</p> <p>Пришивання аплікації вручну. Пришивання аплікації за допомогою швейної машини.</p>	<p><i>Наводить</i> приклади застосування аплікації як елемента декоративного клаптикового шиття; <i>характеризує</i> методи обробки деталей аплікації; <i>пояснює</i> послідовність пришивання елементів аплікації; <i>описує</i> процес виконання термоаплікації;</p>

	<p>Термоаплікація. <i>Лабораторно-практична робота:</i> Вивчення методів обробки деталей аплікації. <i>Практичні роботи:</i> Виконання аплікації: пришивання вручну. Виконання аплікації на швейній машині. Виконання термоаплікації.</p>	<p><i>дотримується</i> правил безпеки праці; <i>пришиває</i> аплікацію вручну, на швейній машині; <i>виконує</i> термоаплікацію.</p>
	<p>Тема 4.6.Виготовлення та використання шаблонів в декоративному клаптиковому шитті Послідовність виконання операцій виготовлення шаблонів, заготовок-напівфабрикатів. Підбір матеріалів для виготовлення шаблонів. Шаблони суцільні, прорізні. <i>Практичні роботи:</i> Визначення розмірів шаблонів (заготовок). Виготовлення шаблонів. Розмічання та розкрій елементів клаптикового шиття за допомогою шаблонів. Припуски на шви. Розкрій деталей виробу. Виготовлення базових заготовок-напівфабрикатів. Контроль якості розмічання конструктивних елементів виробу.</p>	<p><i>Пояснює</i> необхідність використання шаблонів в клаптиковому шитті; <i>називає</i> послідовність виконання операцій виготовлення шаблонів; <i>визначає</i> розміри шаблонів (заготовок) для виконання певного клаптикового виробу; <i>характеризує</i> процес розмічання та розкрою елементів клаптикового шиття за допомогою шаблонів; <i>аналізує</i> вимоги до виготовлення базових заготовок-напівфабрикатів; <i>контролює</i> якість розмічання конструктивних елементів виробу.</p>
26	<p>Розділ 5. Особливості техніки декоративного клаптикового шиття Тема 5.1. Проектування виробів в техніці декоративного клаптикового шиття Теоретичні засади проектування. Методи проектування виробів в декоративному клаптиковому</p>	<p><i>Розкриває</i> особливості проектування виробів в техніці декоративного клаптикового шиття; <i>називає</i> методи</p>

	<p>шитті. Моделювання майбутніх виробів.</p> <p>Визначення розмірів виробу в готовому вигляді. Виконання розрахунків.</p> <p>Створення ескізів, технічних малюнків, розробка технологічної карти виконання виробу.</p> <p>Урахування властивостей текстильних матеріалів в процесі проектування виробів за технологією клаптикового шиття.</p> <p><i>Практична робота:</i></p> <p>Проектування виробів клаптикового шиття (наволочки, скатертини, чохлів на стілець, для мобільного телефону, для окулярів та ін.).</p> <p>Виконання ескізів, технічних малюнків.</p> <p>Складання технологічної карти виконання виробу.</p>	<p>проектування, моделювання виробів в декоративному клаптиковому шитті;</p> <p><i>характеризує</i> процес створення ескізів, технічних малюнків, розробки технологічної карти виконання виробу;</p> <p><i>визначає</i> розміри виробу в готовому вигляді, формулу виконання розрахунків;</p> <p><i>обґрунтовує</i> урахування властивостей текстильних матеріалів в процесі проектування виробів за технологією декоративного клаптикового шиття;</p> <p><i>виконує</i> ескізи, технічні малюнки</p> <p><i>складає</i> технологічні карти виконання виробу.</p>
	<p>Тема 5.2. Основні вимоги до виконання виробів за технікою декоративного клаптикового шиття</p> <p>Процес (правила) створення виробу в клаптиковому шитті: розкрій та з'єднання верхнього клаптикового шару за визначеною схемою, згідно задуму та ескізу; з'єднання всіх шарів, в тому числі й того, що створює об'єм (тривимірність); обробка краю виробу та декорування. Багатошаровість.</p> <p>Стьобання, як обов'язковий елемент декорування та «зміцнення» клаптикових виробів.</p> <p>Елементи, види, способи стьобання.</p> <p>Ручні та машинні стібки, їх призначення.</p> <p>Технологія виконання стьобання «Сашико».</p>	<p><i>Пояснює</i> основні вимоги до виконання виробів за технікою декоративного клаптикового шиття;</p> <p><i>характеризує</i> процес створення виробу в клаптиковому шитті: розкрою та з'єднання всіх шарів, обробки краю виробу та декорування;</p> <p><i>визначає</i> елементи декорування та зміцнення клаптикових виробів;</p> <p><i>називає</i> види стібків, пояснює їх призначення;</p> <p><i>наводить</i> приклади застосування технології виконання стьобання в</p>

	<p><i>Практичні роботи:</i> Виготовлення наволочки за правилами створення виробів в клаптиковому шитті. Оздоблення наволочки за допомогою технології стьобання «Сашико».</p>	<p>декоративному клаптиковому шитті; <i>виготовляє</i> наволочку за правилами створення виробів в клаптиковому шитті; <i>оздоблює</i> виріб.</p>
	<p>Тема 5.3. Технологія з'єднання елементів в клаптиковому шитті Види з'єднань. Складальне клаптикове полотно. Зшивання елементів в блок. Класифікація та форми блоків. Квадрат як основна форма клаптикового блоку. Назви блоків. Припуски на шви в з'єднаннях блоків клаптикового шиття. Техніки виконання блоків (синель, насип та ін.). Техніка складання клаптиків в блок «Оригамі». Способи складання (з'єднання блоків). Техніка розкрою та з'єднання квадратних деталей. Формула розрахунків припусків на шви відповідно до матеріалів та способів з'єднання (види швів, послідовність з'єднання деталей). Додаткове маркування деталей. Використання спеціальних шаблонів. Виготовлення заготовок. Прискорені техніки для розкрою та з'єднання квадратних деталей. Схеми для плоских виробів. Техніка з'єднання граней трьох квадратів в одній точці для об'ємних виробів. <i>Лабораторно-практичні роботи:</i> Вивчення видів з'єднань. Вивчення елементів та технік виконання блоків. <i>Практичні роботи:</i> Розрахунок припусків на шви</p>	<p><i>Називає</i> види з'єднання елементів клаптикового шиття; <i>характеризує</i> процес зшивання елементів в блок; <i>визначає</i> та класифікує форми блоків; <i>виконує</i> розрахунок припусків на шви в з'єднаннях блоків клаптикового шиття; <i>відрізняє</i> техніки виконання блоків в декоративному клаптиковому шитті; <i>пояснює</i> необхідність додаткового маркування деталей; <i>обґрунтовує</i> вибір прискорених технік для розкрою та з'єднання квадратних деталей; <i>описує</i> техніку з'єднання граней трьох квадратів в одній точці для об'ємних виробів; <i>виконує</i> розрахунки припусків на шви елементів майбутнього клаптикового блоку; <i>виконує</i> розкрій та з'єднання квадратних деталей за прискореною технікою; <i>виконує</i> складання клаптиків в блок за обраною технікою.</p>

	<p>елементів майбутнього блоку. Розрахунок з'єднань за довжиною. Розрахунок з'єднань за кромкою. Розкрій та з'єднання квадратних деталей за прискореною технікою. Виконання складання клаптиків в блок за обраною технікою.</p>	
46	<p>Розділ 6. Найпростіші клаптикові техніки Тема 6.1. Шиття з квадратів Розкрій квадратів за шаблонами. Складання простого малюнка. Зшивання деталей. З'єднання верхньої частини з підкладкою. Заключна обробка виробу. <i>Практична робота:</i> Виготовлення серветки. Заключна обробка серветки. Оцінювання об'єкту і процесу технологічної діяльності.</p> <p>Тема 6.2. Окантовка виробу Способи окантовки виробів. Техніка виконання окантовки. Пришивання смуги окантовки. Куліска. Окантовка як елемент обробки та оздоблення виробу. <i>Практична робота:</i> Виконання окантовки різними способами. Виконання окантовки серветки.</p>	<p><i>Називає</i> найпростіші клаптикові техніки; <i>характеризує</i> процес розкрою квадратів за шаблонами; <i>наводить</i> приклади способів зшивання деталей; <i>демонструє</i> вміння складати простий малюнок.</p> <p><i>Пояснює</i> процес виконання окантовки виробу; <i>розрізняє</i> способи виконання окантовки виробів; <i>дотримується</i> правил організації робочого місця, безпеки праці; <i>виконує</i> окантовку різними способами.</p>
	<p>Тема 6.3. Шиття прямокутних трикутників Вибір композиції. Підбір матеріалів. Виготовлення шаблонів. Виготовлення елементів майбутнього виробу. Розкрій деталей. Зшивання елементів в ціле полотно. З'єднання деталей (шарів)</p>	<p><i>Характеризує</i> процес шиття з прямокутних трикутників; <i>називає</i> основні елементи майбутнього виробу; <i>пояснює</i> вибір композиції; <i>виконує</i> підбір матеріалів;</p>

	<p>виробу. Обробка зрізів виробу. <i>Практична робота:</i> Виготовлення прихватки. Оцінювання об'єкту і процесу діяльності.</p>	<p><i>наводить</i> приклади розкрою деталей; <i>демонструє</i> прийоми зшивання елементів в ціле полотно, з'єднання деталей (шарів) виробу.</p>
	<p>Тема 6.4. Шиття зі смуг Техніка шиття зі смуг. Техніка шиття «ялінка». Вибір і підготовка матеріалів, інструментів, пристосувань для роботи. Техніка з'єднання клаптиків ручними та машинними швами. Особливості застосування ручних та машинних швів у зшиванні смуг. Організація робочого місця. Правила безпеки праці. <i>Практична робота:</i> Виконання декоративного подарункового мішечку. Його оздоблення.</p>	<p><i>Визначає</i> умови застосування техніки клаптикового шиття зі смуг; <i>описує</i> послідовність з'єднання клаптиків ручними та машинними швами; <i>обґрунтовує</i> доцільність застосування ручних та машинних швів у зшиванні смуг; <i>демонструє</i> способи оздоблення виробів; <i>оздоблює</i> декоративний клаптиковий мішечок.</p>
	<p>Тема 6.5. Шиття на основу Техніка шиття на основу. Шиття на основу з використанням аплікації. Вітражний спосіб шиття. Вибір композиції. Підбір матеріалів. Робота з шаблонами. Розкрій деталей. Зшивання деталей. Робота з тасьмою. З'єднання шарів. Заключна обробка краю виробу. <i>Лабораторно-практична робота:</i> Вивчення техніки шиття на основу. Вітражний спосіб шиття. <i>Практичні роботи:</i> Виготовлення сувенірів, декоративного клаптикового панно.</p>	<p><i>Розкриває</i> сутність техніки шиття на основу; <i>наводить</i> приклади використання техніки шиття на основу з використанням аплікації; <i>пояснює</i> особливості техніки вітражного способу шиття; <i>виготовляє</i> клаптикові вироби за технікою шиття на основу, за вітражним способом шиття; <i>дотримується</i> правил організації робочого місця, безпеки праці.</p>
	<p>Тема 6.6. Метод клаптикової мозаїки Метод клаптикової мозаїки - як один із перших методів виконання клаптикового шиття. Способи та етапи виготовлення клаптикової</p>	<p><i>Розкриває</i> особливості методу клаптикової мозаїки; <i>розрізняє</i> способи та етапи виготовлення клаптикової</p>

	<p>мозаїки. Підбір матеріалів, кольорів. Визначення розмірів елементів мозаїки. Незвичайність збірки та поєднання клаптиків в техніці «мозаїка». Застосування раніше вивчених технік. Способи поєднання різних вивчених технік в клаптиковій мозаїці.</p> <p>Моделювання виробів з елементами клаптикової мозаїки. Моделювання клаптикової мозаїки. Організація робочого місця.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>Моделювання майбутнього виробу (сидіння для стільця).</p> <p>Підготовка елементів та деталей для клаптикової мозаїки.</p> <p>Збірка та поєднання клаптиків за допомогою різних технік в одне ціле.</p> <p>Виконання чохла (сидіння) для стільця технікою клаптикової мозаїки.</p>	<p>мозаїки; <i>називає</i> основні матеріали для виконання техніки клаптикової мозаїки; <i>характеризує</i> незвичайність збірки та поєднання клаптиків в техніці «мозаїка».</p> <p><i>застосовує</i> раніше вивчені техніки для зшивання елементів клаптикового полотна; <i>виконує</i> підготовку до з'єднання шарів майбутнього виробу; <i>моделює</i> майбутній виріб; <i>виконує</i> виріб клаптикового шиття за технікою клаптикової мозаїки; <i>дотримується</i> правил організації робочого місця, безпеки праці.</p>
25	<p>Розділ 7. Творчий проект Орієнтовна тематика проектів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • клаптикові вироби для кухні: прихватинки для гарячого, прихватинка-рукавичка з елементами клаптикової мозаїки, оздоблення фартуха та кишені фартуха елементами декоративного клаптикового шиття; • серветки, скатертини; • наволочки, виготовлені одним із способів клаптикового шиття; • декоративні подарункові мішечки; • сувеніри, іграшки; • чохла для стільців, декоративне панно. 	
	<p>Літня навчальна практика Орієнтовні завдання практики:</p> <ul style="list-style-type: none"> • екскурсії на виставки текстильної промисловості, тканин, оздоблювальних матеріалів, фурнітури і т.д.; екскурсії до художніх салонів, відвідування виставок, експозицій виробів, виконаних за технікою декоративного клаптикового шиття; • продуктивна праця (практика) в школі: виготовлення та ремонт виробів із текстильних матеріалів за технологією клаптикового шиття для потреб навчального закладу. 	

11 клас		
	<p>Вступ Аналіз змісту профільної підготовки школярів у 11 класі. Галузі та професії легкої промисловості. Орієнтовні об'єкти проектування, моделювання. Правила безпеки праці школярів у навчальних приміщеннях.</p>	<p><i>Наводить</i> приклади об'єктів проектування, моделювання; <i>дотримується</i> вимог безпеки праці. <i>Називає</i> галузі та основні професії легкої промисловості, об'єкти проектування.</p>
4	<p>Розділ 1. Організація виробництва текстильних матеріалів. Неткані матеріали та їх походження Тема 1.1. Особливості організації виробництва текстильних матеріалів. Загальні відомості про підприємства легкої промисловості. Види і структура підприємств з виготовлення текстильних матеріалів. Виробництво тканин і текстильних матеріалів. Розвиток легкої промисловості. Друге «народження» клаптикового шиття. Професії легкої промисловості. Культура трудової діяльності та її основні складові: організація робочого місця, планування трудової діяльності, контроль (самоконтроль) організації, процесу і результатів трудової діяльності. Ергономічний аналіз планування навчальних приміщень, санітарно-гігієнічні та естетичні вимоги до них. <i>Практична робота:</i> Підготовка робочого місця до виконання певного виду діяльності. Правила розташування інструментів, матеріалів, устаткування на робочому місці.</p>	<p><i>Розрізняє</i> види і структуру підприємств з виготовлення текстильних матеріалів; <i>розуміє</i> процес виробництва тканин і текстильних матеріалів; <i>називає</i> професії легкої промисловості; <i>характеризує</i> культуру трудової діяльності та її основні складові: організація робочого місця, планування трудової діяльності, контроль (самоконтроль) організації, процесу і результатів трудової діяльності; <i>аналізує</i> санітарно-гігієнічні вимоги до виробничих приміщень; <i>здійснює</i> підготовку робочого місця.</p>
	<p>Тема 1.2. Походження нетканних матеріалів та їх</p>	

<p>застосування у виготовленні виробів у клаптиковому шитті</p> <p>Неткані матеріали, їх походження, структура, властивості. Натуральні (шкіра, хутро) та штучні (синтетичні) неткані матеріали в технології декоративного клаптикового шиття. Сировина у виробництві нетканих текстильних матеріалів.</p> <p>Наповнювачі як засоби для об'єму та утеплення виробів клаптикового шиття.</p> <p>Особливості розкрою та з'єднання нетканих матеріалів, наповнювачів.</p> <p>Прокладочні матеріали (укріпителі та ущільнювачі). Використання прокладочних матеріалів для з'єднання деталей різної товщини, щільності та фактури; деталей із трикотажного полотна; деталей з низькою щільністю.</p> <p>Клейові та неклеювані прокладочні матеріали, їх класифікація, структура, призначення. Односторонні та двосторонні клейові матеріали. Клейова тасьма. Відмінності клейового покриття в прокладочних матеріалах. Особливості розкрою та застосування клейових прокладочних матеріалів.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>Визначення особливостей натуральних та штучних нетканих матеріалів.</p> <p>Підбір матеріалів для майбутнього виробу.</p> <p>Розкрій та з'єднання наповнювачів.</p> <p>Розкрій та проклеювання різних тканин клейовими прокладочними</p>	<p><i>Визначає</i> види нетканих матеріалів, їх походження; <i>відрізняє</i> натуральні та штучні неткані матеріали в технології декоративного клаптикового шиття;</p> <p><i>називає</i> види сировини у виробництві нетканих текстильних матеріалів;</p> <p><i>обґрунтовує</i> доцільність використання наповнювачів в клаптиковому шитті;</p> <p><i>розкриває</i> особливості розкрою та з'єднання нетканих матеріалів, наповнювачів;</p> <p><i>пояснює</i> необхідність застосування прокладочних матеріалів;</p> <p><i>оцінює</i> можливості прокладочних матеріалів для з'єднання деталей різної товщини, щільності та фактури; деталей із трикотажного полотна; деталей з низькою щільністю;</p> <p><i>розрізняє</i> клейові та неклеювані прокладочні матеріали, їх види, структуру, призначення; односторонні та двосторонні клейові матеріали;</p> <p><i>описує</i> особливості розкрою та застосування клейових прокладочних матеріалів;</p> <p><i>виконує</i> розкрій, проклеювання різних тканин клейовими прокладочними матеріалами.</p>
---	---

	матеріалами.	
48	<p>Розділ 2. Особливості технології виконання виробів за технікою декоративного клаптикового шиття</p> <p>Тема 2.1. Розрахунок розмірів блоку. Використання техніки поєднання блоків «бахрома» у виготовленні клаптикових виробів</p> <p>Схеми, формули розрахунків розмірів блоку. Схеми візерунків. Виконання мішечку-трансформера за допомогою техніки поєднання блоків «бахрома».</p> <p>Підготовка матеріалів, інструменту та устаткування для виготовлення клаптикового виробу. Організація робочого місця.</p> <p>Техніка поєднання елементів: з'єднання деталей між собою виворітною стороною; з'єднання блоків між собою строчкою «зигзаг»; направлення припусків на шви деталей на лицьову сторону; декорування припусків на шви (або надрізання близько до шва); особливості прокладення швів.</p> <p><i>Лабораторно-практична робота:</i></p> <p>Вивчення схем, формул розрахунків розмірів блоків. Техніки поєднання елементів.</p> <p><i>Практична робота:</i></p> <p>Виконання мішечку-трансформера за допомогою техніки поєднання блоків «бахрома».</p>	<p><i>Пояснює</i> схеми, формули розрахунків розмірів блоку, схеми візерунків;</p> <p><i>характеризує</i> процес виконання мішечку-трансформера за допомогою різних технік поєднання блоків;</p> <p><i>здійснює</i> підготовку матеріалів, інструменту та устаткування для виготовлення клаптикового виробу;</p> <p><i>розрізняє</i> види з'єднань блоків, технологію поєднання елементів блоків;</p> <p><i>виконує</i> клаптиковий виріб за технікою поєднання блоків «бахрома»;</p> <p><i>дотримується</i> правил організації робочого місця, безпеки праці.</p>
	<p>Тема 2.2. Об'ємні клаптикові вироби (на прикладі клаптикової техніки «Пуфики»)</p> <p>Класифікація об'ємних</p>	<p><i>Характеризує</i> об'ємні</p>

	<p>клаптикових виробів, їх особливості, призначення. Особливості клаптикової техніки «Пуфики». Виконання двох зшитих квадратів різного розміру. Виконання м'яких складок на сторонах квадрата більшого розміру. З'єднання квадратів в єдине полотно. Заповнення утворених «мішечків» наповнювачем. Технологія зшивання розрізів «пуфиків». Пришивання основи. Технологія виконання «пуфиків-куполів», «пуфиків-кубиків». Завершення та оздоблення виробів, виконаних за клаптиковою технікою «пуфики».</p> <p><i>Лабораторно-практична робота:</i></p> <p>Вивчення клаптикової техніки «Пуфики».</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>Виготовлення дитячої ковдри за клаптиковою технікою «Пуфики».</p>	<p>клаптикові вироби, їх особливості, призначення, особливості клаптикової техніки «Пуфики»;</p> <p><i>пояснює</i> необхідність виконання м'яких складок на сторонах квадрата більшого розміру;</p> <p><i>описує</i> технологію зшивання розрізів «пуфиків»;</p> <p><i>обґрунтовує</i> доцільність пришивання основи;</p> <p><i>відрізняє</i> технології виконання «пуфиків-куполів», «пуфиків-кубиків»;</p> <p><i>оцінює</i> завершеність та оздоблення виробів, виконаних за клаптиковою технікою «пуфики»;</p> <p><i>дотримується</i> правил організації робочого місця, безпеки праці.</p>
	<p>Тема 2.3. Модулі в декоративному клаптиковому шитті</p> <p>Поняття модулів в декоративному клаптиковому шитті, їх особливості та призначення. Модуль як основний елемент набірною клаптикового полотна. Модуль в поєднанні кольорів, в збереженні орнаментального силуету та зовнішнього вигляду заданого блоку. Модуль в багатокольоровій схемі виробу. Складання блоків першого рівня за цифровою сіткою модуля. Одноколірні та багатокольорні модулі у виготовленні одягу, декоративних панно, полотен правильної форми.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>Виготовлення покривала.</p>	<p><i>Розкриває</i> поняття модулів в декоративному клаптиковому шитті, їх особливості та призначення;</p> <p><i>Характеризує</i> модуль як основний елемент набірною клаптикового полотна;</p> <p><i>оцінює</i> роль модуля в поєднанні кольорів, в збереженні орнаментального силуету та зовнішнього вигляду заданого блоку;</p> <p><i>виконує</i> складання блоків першого рівня за цифровою сіткою модуля.</p>

	Визначення якості виробу.	
	<p>Тема 2.4. Клаптикова геометрія</p> <p>Клаптикові техніки «квадрат», «прямокутник», «смуга», «трапеція», «трикутники», «ромби», «ялинка» та ін. Блоки та модулі в «клаптиковій геометрії», орнаментальні смуги, нові схеми візерунків.</p> <p>Розрахунок розмірів блоку «Рибка» та деталей, з яких він складається. Блоки четвертого рівня. Особливості розрахунків та виконання блоків четвертого рівня (на прикладі блоку «Рибка»). Визначення основних та фонових тканин. Технологія виконання блоку «Рибка».</p> <p><i>Лабораторно-практична робота:</i></p> <p>Вивчення клаптикових технік із розділу «Клаптикова геометрія».</p> <p><i>Практична робота:</i></p> <p>Виконання чохлів на стільці із застосуванням клаптикової техніки «рибка».</p>	<p><i>Розкриває</i> поняття клаптикової геометрії; <i>характеризує</i> сутність та особливості клаптикових технік; <i>називає</i> блоки та модулі в клаптиковій геометрії, орнаментальні смуги, нові схеми візерунків; <i>пояснює</i> схему розрахунків розмірів блоку «Рибка» та деталей, з яких він складається; <i>визначає</i> особливості розрахунків та виконання блоків четвертого рівня; <i>виконує</i> розрахунки, розкрій та з'єднання деталей блоку четвертого рівня; <i>дотримується</i> правил організації робочого місця, безпеки праці.</p>
	<p>Тема 2.5. Технологія виконання інкрустації в декоративному клаптиковому шитті</p> <p>Особливості виконання інкрустації в клаптиковому шитті. Змінення розмірів елементів клаптикового полотна. Складні з'єднання деталей. Обробка краю, кута клаптикового виробу. Способи окантовки виробів. Техніка виконання окантовки.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>Виконання мініпанно, килимків, шкатулок та інших виробів з елементами інкрустації клаптикового шиття.</p>	<p><i>Характеризує</i> особливості виконання інкрустації в клаптиковому шитті; <i>називає</i> способи змінення розмірів елементів клаптикового полотна; <i>пояснює</i> складні з'єднання деталей; <i>виконує</i> обробку краю, кута клаптикового виробу.</p>
22	Розділ 3. Техніки	

	<p>клаптикового шиття із застосуванням квадратів, як основних блоків</p> <p>Тема 3.1. Квадрати як основні клаптикові блоки</p> <p>Складання квадратів у певній послідовності. Побудова рядів квадратів в клаптиковому полотні (зі зміщенням на один ряд). Поворот квадратів. Діагональні половини квадратів. Поєднання в клаптиковому полотні квадратів різних розмірів, різних кольорів та із тканин різних фактур та з різним візерунком. Прискрені способи з'єднання квадратів. Шахматні блоки. Розкрій блоку «шахматка 2x2». Складання клаптикового полотна за допомогою блоку «шахматка 3x3». Складання блоку «шахматка 5x5».</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>Виготовлення диванних подушок за однією із запропонованих технік.</p>	<p><i>Називає</i> техніки клаптикового шиття із застосуванням квадратів, як основних блоків;</p> <p><i>характеризує</i> квадрати як основні клаптикові блоки;</p> <p><i>обґрунтовує</i> необхідність складання квадратів у певній послідовності;</p> <p><i>розрізняє</i> способи побудови рядів квадратів в клаптиковому полотні;</p> <p><i>демонструє</i> знання техніки прискореного з'єднання квадратів;</p> <p><i>відрізняє</i> види блоку «шахматка».</p>
	<p>Тема 3.2. Прискорені способи з'єднання квадратів. Клаптикова техніка «Акварель»</p> <p>Прискорення складання дрібних деталей. Техніка «Акварель». Виконання клаптикових виробів в техніці «Акварель». Типи сітки для кожного виду деталей. Купонні тканини, підбір тканин з рослинним орнаментом. Сортування вирізаних квадратів. Визначення ступеню фонового заповнення. Вибір основного кольору для формування центру композиції. Розміщення деталей на клаптиковому полотні.</p> <p><i>Практична робота:</i></p> <p>Виконання коробок, шкатулок з елементами техніки «Акварель».</p>	<p><i>Пояснює</i> технологію прискореного складання дрібних деталей;</p> <p><i>описує</i> виконання клаптикових виробів в техніці «Акварель»;</p> <p><i>розрізняє</i> типи сітки для кожного виду деталей;</p> <p><i>характеризує</i> купонні тканини, тканини з рослинним орнаментом;</p> <p><i>пояснює</i> вибір основного кольору для формування центру композиції, способи розміщення деталей на клаптиковому полотні.</p>
17	Розділ 4. Поєднання фігур	

	<p>різної геометричної форми на одному полотні клаптикового шиття</p> <p>Тема 4.1. Вироби, виконані клаптиковими техніками, що поєднують різні геометричні фігури</p> <p>Технологія виконання кошика із квадратів та прямокутників. Підбір послідовності малюнків в деталях клаптикових блоків. Зшивання смуг. Виготовлення прямокутників з основної тканини. Формування верхньої клаптикової заготовки кошика. Виконання внутрішньої частини кошика. Виготовлення заготовки із синтепону. З'єднання шарів майбутнього виробу. Використання спеціальних строчок для оформлення в кошику лінії дна. Оформлення верхньої лінії кошика. Виготовлення ручки кошика.</p> <p><i>Практична робота:</i> Виготовлення кошика із квадратів та прямокутників.</p>	<p><i>Розпізнає</i> вироби, виконані клаптиковими техніками, що поєднують різні геометричні фігури; <i>характеризує</i> способи поєднання фігур різної геометричної форми на одному полотні клаптикового шиття; <i>описує</i> технологію виконання кошика із квадратів та прямокутників; <i>аналізує</i> підбір послідовності малюнків в деталях клаптикових блоків; <i>виконує</i> виріб із квадратів та прямокутників.</p>
	<p>Тема 4.2. Використання в клаптиковому шитті технології виконання трикутників із квадратів</p> <p>Розкрій трикутників із квадратів з їх одночасним складанням в простий блок. Типи трикутників. Складання трикутників в блоки. Складання орнаментальних смуг із блоків з трикутниками. Класифікація блоків за кількістю елементів сітки. Черговість повторення блоків на певній позиції. Класифікація блоків, що складаються з елементів різної геометричної форми.</p> <p><i>Практичні роботи:</i> Виконання килимка, ковдри з використанням блоків трикутників</p>	<p><i>Називає</i> етапи виконання трикутників із квадратів; <i>пояснює</i> доцільність використання в клаптиковому шитті технології виконання трикутників із квадратів; <i>розрізняє</i> типи трикутників; <i>характеризує</i> процес складання трикутників в блоки, складання орнаментальних смуг із блоків з трикутниками; <i>визначає</i> черговість повторення блоків на певній позиції;</p>

	із квадратів.	використовує В клаптиковому шитті технологію виконання трикутників з квадратів.
58	<p>Розділ 5. Нові блоки першого рівня, модифікації блоків в декоративному клаптиковому шитті</p> <p>Тема 5.1. Клаптикова техніка «Квадрат над площиною»</p> <p>Технологія виконання техніки «квадрат над площиною». Підготовка квадратів із різних тканин. Призначення фонові (основної) та додаткової тканини. Виготовлення заготовки. З'єднання елементів деталей. Накладення та зшивання шарів деталей. Особливості складного блоку. Технологія виготовлення сумки за технікою «Квадрат над площиною».</p> <p><i>Практична робота:</i> Виготовлення сумки за технікою «Квадрат над площиною».</p>	<p><i>Наводить</i> приклади блоків першого рівня; <i>пояснює</i> етапи виконання техніки «квадрат над площиною»; <i>характеризує</i> модифікації блоків в декоративному клаптиковому шитті; <i>аналізує</i> прийоми з'єднання елементів деталей, накладення та зшивання шарів деталей, особливості складного блоку; <i>виконує</i> виготовлення виробу за технологією «квадрат над площиною».</p>
	<p>Тема 5.2. Технологія складання квадратів з розрізаних заготовок. Технологія складання клаптикового шиття</p> <p>Розкрій квадратів із різних тканин, зшивання в один блок деталей із різних тканин. Виконання розкрою за певною визначеною схемою. Утворення нових блоків. Технологія виготовлення блоку «промінь». Утворення блоків другого рівня. Попарне з'єднання квадратів.</p> <p>Складання прискореним способом складеного блоку четвертого рівня. Складання клаптикової частини шиття. З'єднання верхньої частини клаптикового шиття з</p>	<p><i>Називає</i> основні елементи складання квадратів з розрізаних заготовок; <i>аналізує</i> технологію складання клаптикового шиття; <i>характеризує</i> процес складання прискореним способом складеного блоку четвертого рівня; <i>пояснює</i> прийоми з'єднання елементів виробу: складання клаптикової частини шиття; <i>виконує</i> розкрій квадратів із різних тканин, зшивання в один блок деталей із різних тканин; <i>дотримується</i> правил</p>

	<p>наповнювачем та підкладкою.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>Виконання виробів із застосуванням технології складання квадратів з розрізаних заготовок.</p>	<p>організації робочого місця, безпеки праці.</p>
	<p>Тема 4.3. Технологія виконання блоків «Сердечко»</p> <p>Види блоків «Сердечко». Способи їх складання. Накладення різнокольорових квадратів. Визначення розмірів деталей, з яких складається блок. Поділ основних квадратів для утворення дрібних квадратів. Складання заготовок, виконання центру деталі. Виконання загостреної внутрішньої деталі. Способи утворення нових блоків першого рівня.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>Виготовлення привітальної листівки з елементами блоків «Сердечко».</p> <p>Виготовлення подарункової коробки.</p>	<p><i>Називає</i> види блоків та способи їх складання; <i>розрізняє</i> способи утворення нових блоків першого рівня; <i>визначає</i> розмір деталей, з яких складається блок; <i>характеризує</i> процес складання заготовок, виконання центру деталі; <i>пояснює</i> черговість операцій виконання блоку «Сердечко»; <i>виконує</i> привітальну листівку з елементами блоків «Сердечко».</p>
	<p>Тема 4.4. Модифікації блоку «Прапорець»</p> <p>Технологія складання блоку «Прапорець». Створення модифікацій триколірного блоку. Створення нових блоків. Створення блоку третього рівня. Особливості змішаних блоків. Технологія складання триколірного блоку. Можливості створення орнаментальних смуг. Створення блоків, що походять від «дзеркальних» блоків. Сітки блоків різних рівнів. Змішані та прості блоки. Прискорений спосіб виконання блоку «прапорець».</p> <p><i>Лабораторно-практична робота:</i></p> <p>Вивчення технології складання</p>	<p><i>Характеризує</i> процес створення модифікацій триколірного блоку; <i>розпізнає</i> блоки різних рівнів; <i>називає</i> особливості змішаних блоків; <i>визначає</i> можливості створення орнаментальних смуг; <i>пояснює</i> особливості створення блоків, що походять від «дзеркальних» блоків; <i>демонструє</i> прийоми виконання блоку «Прапорець» прискореним</p>

	<p>блоку «Прапорець».</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>Виконання дитячого одягу за технікою блоку «Прапорець».</p>	<p>способом;</p> <p>виконує вироби за технікою блоків «Прапорець».</p>
	<p>Тема 5.2. Технологія виконання клаптикових іграшок</p> <p>Виконання заготовок із квадратів з основних (фонових) та додаткових тканин. Визначення тканини для утворення візерунка. Утворення однакових пар елементів клаптикового полотна. Попарне з'єднання квадратів. Накладання внутрішніх квадратів. Зшивання квадратів. Накладення заготовок на синтепон, укріплення шарів.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>Виготовлення клаптикових іграшок, ялинкових клаптикових іграшок, сувенірів.</p>	<p><i>Характеризує</i> сутність технології виконання клаптикових іграшок;</p> <p><i>називає</i> етапи виконання заготовок із квадратів з основних та додаткових тканин;</p> <p><i>пояснює</i> утворення однакових пар елементів клаптикового полотна;</p> <p><i>виконує</i> підбір тканин для утворення візерунка;</p> <p><i>демонструє</i> прийоми зшивання квадратів, накладення заготовок на синтепон, укріплення шарів;</p> <p><i>дотримується</i> правил організації робочого місця, безпеки праці.</p>
25	<p>Розділ 6. Творчий проект</p> <p>Орієнтовна тематика проектів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • дитячі ігри, ляльковий театр, костюми, декорації, іграшки; • скатертини, килимки, чохла для мобільних телефонів, для окуляр, сумочки, сумки, гаманці; • панно, картини, гобелени, шкатулки, коробки, декоративні вази; • одяг, дитячий одяг, аксесуари, тенти від сонця; • клаптикові вироби із тканини, шкіри та хутра. 	

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Андропова Л.А. «Лоскутная мозаика» - М: Школа-Пресс, 1993. - 47 с.
2. Ачкасова Л.Ф. Интерьер и дизайн вашего дома. - Харьков: Книжный Клуб «Клуб семейного досуга», 2006. - 400 с.
3. Бежене Лиза. Печворк. Шьем из лоскутов. - М.: ЗАО «БММ», 2008. - 152с.
4. Вышивка. Универсальное руководство для начинающих и профессионалов. - Харьков: Книжный Клуб «Клуб семейного досуга», 2007. - 128 с.
5. Головніна М.В., Михайлець В.М., Ямпольська А.М. Сучасне оздоблення одягу. - Київ: Техніка, 1977. - 152 с.
6. Горяпнова О.В. Апликация на ткани. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. - 187 с.
7. Грин М.Э. Шитье из лоскутков: Кн. для учащихся / Пер. с англ. Л.Н.Белой - М.: Просвещение, 1981. - 64 с.
8. Жоголь Л.П. Декоративне мистецтво в сучасному інтер'єрі. - К.: Будівельник, 1986. - 69 с.
9. Костикова И.Ю. «Школа лоскутной техники» - М: Культура и традиции, 1997. - 200 с.
10. Муханова И.Ю. «Лоскуты - быстро и красиво» - М: Олма-Пресс образование, 2003. - 64 с.
11. Кобякова Н.К. Поделки из ткани. - М.: Айрис-пресс, 2006. - 160 с.
12. Лоскутное шитье. - Пер. с итал. ООО «Мир книги». - М.: Мир книги, 2002. - 64 с.
13. Макаренко О.Ю. Веселі клаптики: Науково-популярна книжка: Для середнього та старшого шкільного віку. - К.: Веселка, 1987. - 48 с.
14. Максимова М.В., Кузьмина М.А. «Лоскутики» - М: Эксмо, 2008. - 64 с.
15. Мирейский В.И. Текстильные товары. Учебник для профессионально-технических училищ. - М.: Экономика, 1970. - 250 с.
16. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. - Київ: «Либідь», 1996. - 174 с.
17. Столярова А.М. Игрушки-подушки. - М. : Культура и традиции, 2003. - 110 с

18. Чижик Т.Б. Аппликация - лоскутное шитье в стиле квилт. - Ростов-на Дону: Феникс, 2002. - 157 с.
19. Шереминская Л.Т. Школа вышивки шелковыми ленточками - Москва: Экелю, 2007. - 224 с.
20. Энциклопедия рукоделия. - Харьков: Книжный Клуб «Клуб семейного досуга», 2008. - 424 с.

Методика діагностування рівня знань «Опорний конспект»

Час виконання - 5 хвилин.

Опорний конспект складається з чотирьох граф, оцінювання кожної граfi максимально складає 3 бали. За всі правильні відповіді в чотирьох графах в сумі отримаємо 12 балів.

П.І.Б. учня

О.К. Тема:

1. Нові знання.	2. Нові вміння.
3. Особливості теми (виконання).	4. Практичне застосування.

**Виявлення зорового і дотикового сприйняття через виконання
нескладних вправ**

П.І.Б. _____

Зазначте, будь ласка, результати виконання вправ у правій колонці.

Довжина робочої нитки	
Кількість разів відмірювання	
Час затягування нитки в голку	
Час виконання вправи	
Визначення типу тканини: а) візуально б) тактильно	
Час виконання вправи	
Визначення типу наповнювачів (вати синтетичної або натуральної): а) візуально б) тактильно	
Час виконання вправи	
Помилки	
Зауваження	
Нотатки	

Динаміка розвитку вміння розробляти оригінальне рішення образу в клаптиковому шитті

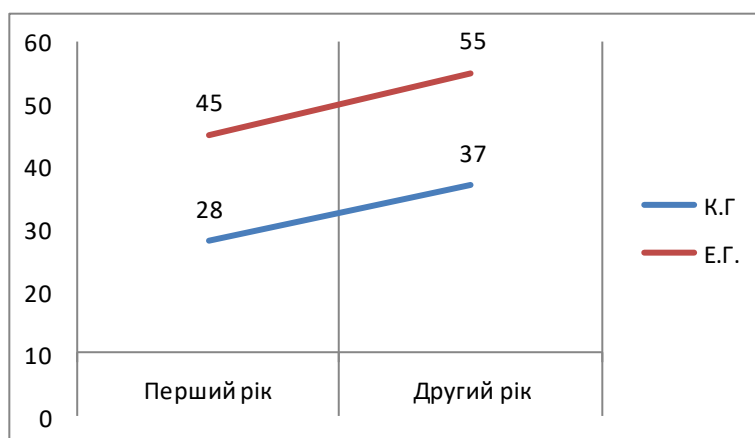


Рис. Г.1. Високий рівень розвитку вміння розробляти оригінальне рішення образу в клаптиковому шитті

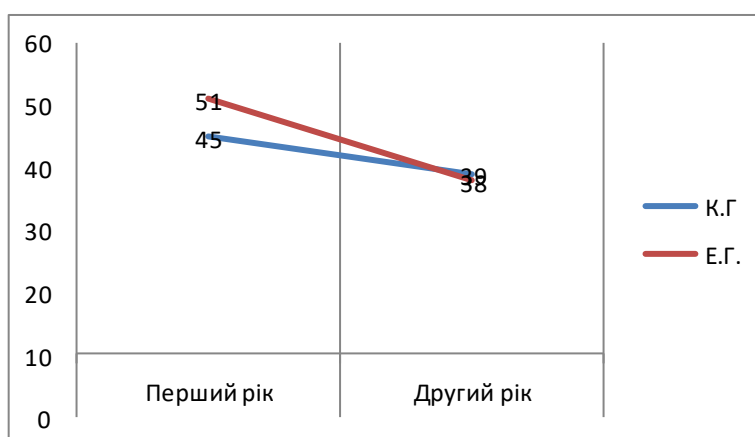


Рис. Г.2. Середній рівень розвитку вміння розробляти оригінальне рішення образу в клаптиковому шитті

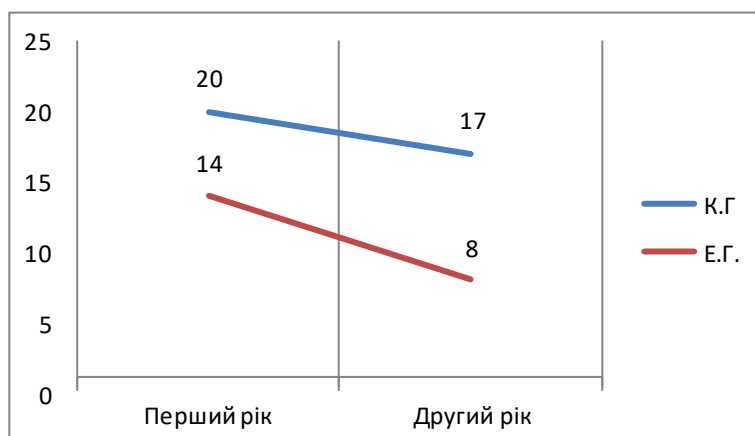


Рис. Г.3. Низький рівень розвитку вміння розробляти оригінальне рішення образу в клаптиковому шитті

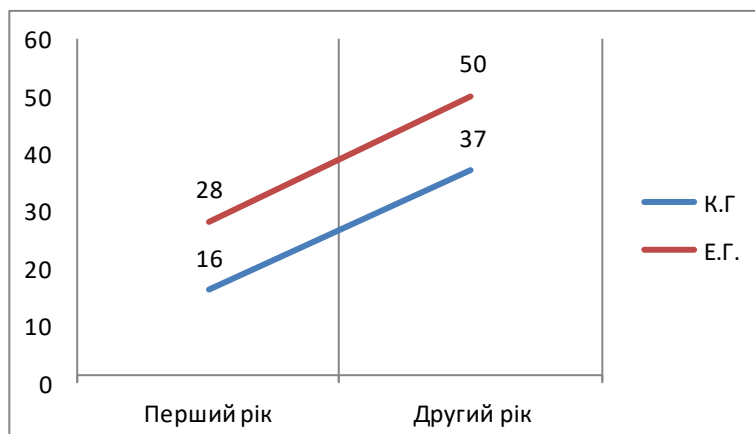
Динаміка розвитку вміння бачити по - новому традиційний образ

Рис. Д.1. Високий рівень розвитку вміння бачити по - новому традиційний образ

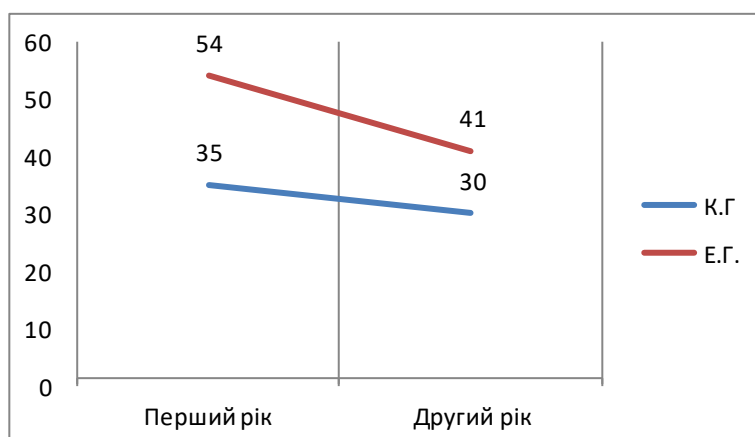


Рис. Д.2. Середній рівень розвитку вміння бачити по - новому традиційний образ

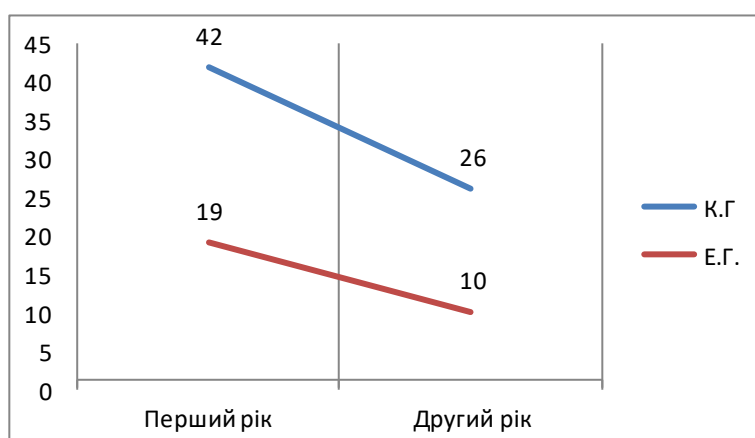


Рис. Д.3. Низький рівень розвитку вміння бачити по - новому традиційний образ

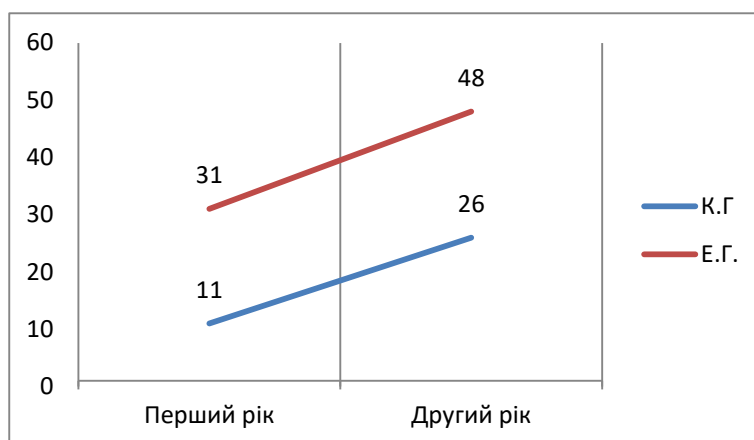
Динаміка розвитку вміння створювати цілісну композицію

Рис. Е.1. Високий рівень розвитку вміння створювати цілісну композицію

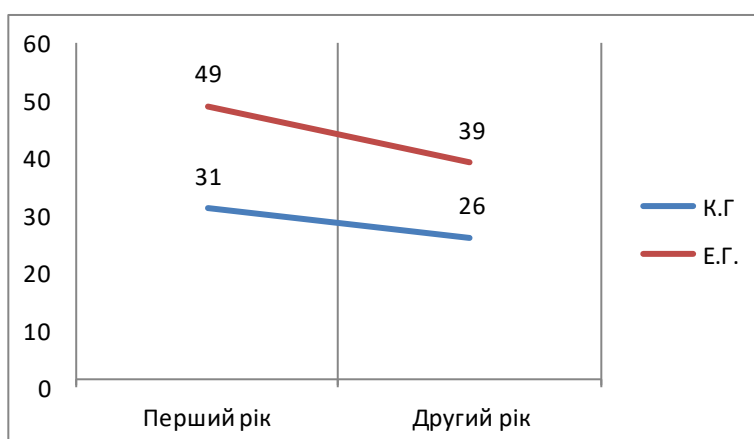


Рис. Е.2. Середній рівень розвитку вміння створювати цілісну композицію

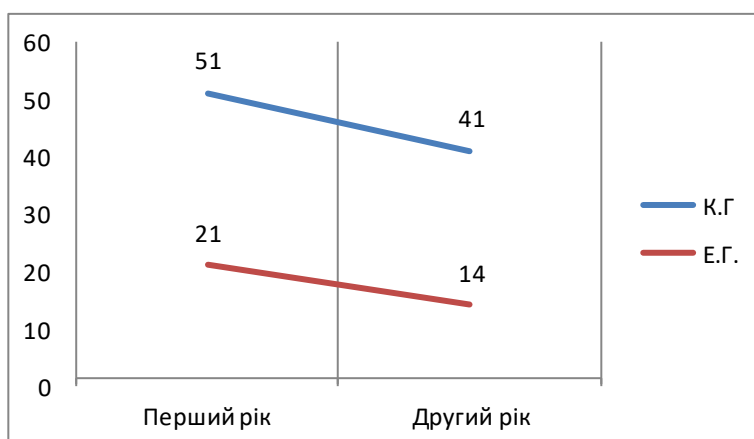


Рис. Е.3. Низький рівень розвитку вміння створювати цілісну композицію

Динаміка розвитку вміння розробляти оригінальне колористичне рішення

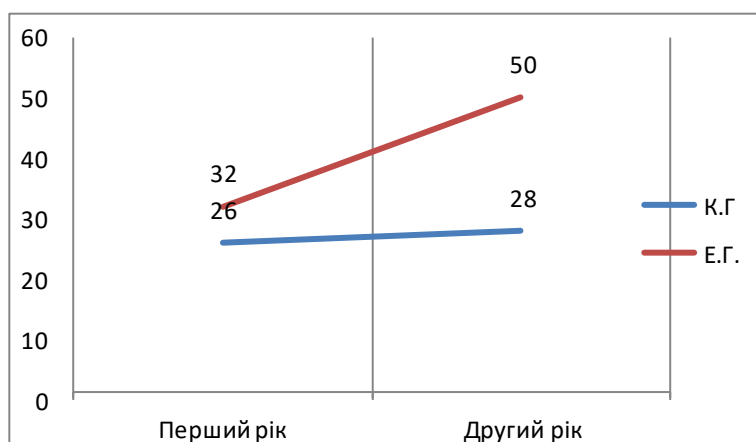


Рис. Ж.1. Високий рівень розвитку вміння розробляти оригінальне колористичне рішення

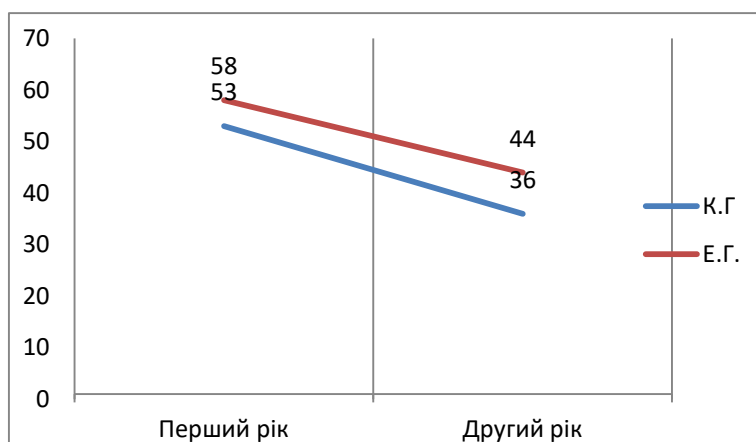


Рис. Ж.2. Середній рівень розвитку вміння розробляти оригінальне колористичне рішення

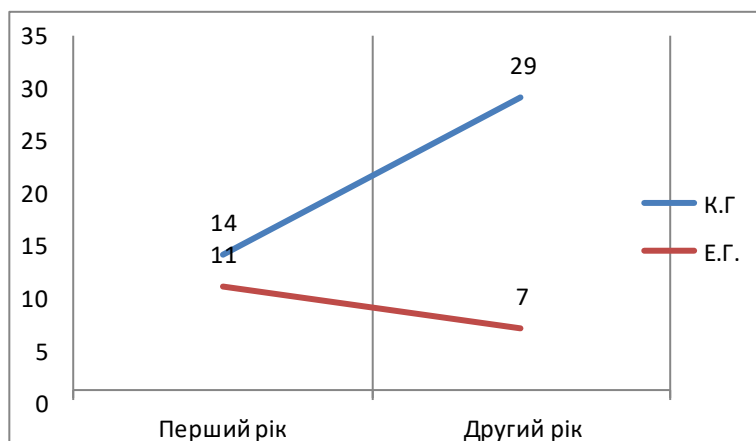


Рис. Ж.3. Низький рівень розвитку вміння розробляти оригінальне колористичне рішення

Зразки завдань по розробці орнаменту (стилізації) для клаптикового шиття з використанням знань в області композиції та кольорознавства



Рис. 3.1. Орнамент для сувенірного виробу (декоративне панно 50x70)



Рис. 3.2. Орнамент для сувенірного виробу (серветка 40x40)



Рис. 3.3. Народні мотиви сучасного костюма



Рис. 3.4. Стилiзацiя для сучасного одягу



Рис. 3.5. Клаптикові мотиви у сучасному одязі



Рис. 3.6. Мотиви клаптикової техніки для жіночого одягу (спідниці)

Зразки запропонованих варіантів моделей спідниць

а)



б)



в)

Зразки варіантів дитячого одягу з елементами клаптикових технік